

ZSIDÓ ÍRÁSOK...

5701 SZIVANRA

ÖSSZEGYŰJTÖTTE: WASSERSTROM SÁNDOR

1941.

WASSERSTROM SÁNDOR:

Köszöntő

A mai időkben, amikor úgyszólván a világ mind a négy sarkán ég és a bombák okozta tüzek fényénél az egész emberiség jövőjének képe a fűlsiketítő bombarobbanások és az alászálló pernyének keserű és néha kétségbeejtőnek látszó képében mutatkozik: nekünk, a zsidó út keresőinek mindig újabb erőt és újabb kitarást kell prédikálnunk a zsidó tömegek lelkébe.

Unalmas frázishalmazás volna, ha a szomorú zsidó jelenről értekeznénk hosszabban e bevezető sorokban. Inkább az új hadviselésnek ragyogóan újszerű és korszerű fegyvereiről kell példát vennünk most, amikor a zsidó önvédelmi harc „fegyvereiről” beszélünk. Adjunk könyvet a zsidó olvasó kezébe: Brosűrákat, könyveket, amelyek nem kerülnek azonnal a csomagolópapírok közé, amelybe az élelmiszereket burkolják- Ez az újszerű „fegyver”, amelyet ezúttal útra engedünk, nem akar mást, mint a magyarországi zsidóság vezetésre hivatott egyéniségeinek tanácsait, elmékedéseit, a jelen és jövő felvázolását és a tapasztalatok gyűjtésének nagy eredményeit a nyilvánosság elé vinni és azt mondani fennhangon:

Íme, itt vagyunk, ébren örködünk a zsidó jelen és jövő válaszáján. Írást akarunk adni a betűk népének, írásokat, amelyek nem csupán az elvont és tudományos kérdéseket tárgyalja. Nem akarja ez egyes zsidó potentátok dicshimnuszát sem zengeni. Nincs pártprogramm, nem kell a vita, nincsenek élére állított pro és kontrák. Minek ezek az önmarcangoló és sokszor terméketlen viták és jobb időkhöz illő szellemi „szórakozások”? Ma más időket élünk. Ma mindenki küzd a létért és mindenki félti a holnapot. A hogyanok és miérték hatalmas fekete kérdőjele mutatkozik minden egyes zsidó testvér feje felett. Tehát ezekben a sorsdöntően nehéz időkben kis útmutatót kell nyújtani a zsidó keservek országútján, egy kis útjelzést, amely nem mond mást – erre tarts! Ha ezt megvalósítottuk, akkor elérte ez a könyv is célját.

Fogadják olyan jó szívvvel, mint amilyen jóakarattal és szeretettel útjára bocsátjuk ezt a könyvet.

A magyar zsidóság parlamentje

Írta: dr. Boda Ernő, a Pesti Izr. Hitközség elnökhelyettese.

Rendkívüli időkben ejtette meg tisztújító választásait zsidóságunk szertartási, kulturális és humanitárius intézményei fenntartására létesített testülete: a Pesti Izr. Hitközség.

A mai idők sorsdöntő jelentőségének átérzésében összekapcsoljuk a múltat a jelennel és e választások jelentőségét nemcsak autonómiánk szabályos időközökben visszatérő életnyilvánulásának tekintjük, hanem zsidó autonómiánk fenntartásának e tényében magának az önkormányzati jognak sértetlen fennmaradását üdvözölhetjük.

Amikor a m. kir. kormányzat alkotmányos belátása a rendkívüli körülmények között jóváhagyta választóink akaratának megnyilvánulását, nem kívánt belenyúlni az autonómia menetébe és ezzel a törvényen, a királyi, majd a vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletekkel megerősített hatályos szabályzatainkon alapuló autonómiánk megújulását statuálta.

A magyar alkotmánytörténet azt tanítja, hogy IV. Béla kiáltáslevele óta – amikor még a rendes hatóságoknak sem volt, semmiféle joguk a zsidók felett és amikor a zsidóság saját törvényeiből kifejlesztett ősi jogérzékkel egymásközi peres ügyeiben maga ítélkezhetett és belügyeiben meg volt a teljes önkormányzati joga –, a Corpus Jurisnak a zsidóellenes törvények egész sorát kellett hatályon kívül helyeznie. Az 1867:XVII. t.-c., továbbá az 1895:XLII. t.-c. a visszatérő jogegyenlőség szabályozásakor lényegében már nem statuált új jogot, hanem csak a ténylegesen megvolt jogállapotot törvényesítette. A magyar zsidóság alkotmányos szervezete kifejlődésének tehát a hazai talajon megvan a gyökérzete.

Bár az emancipációhoz jutott zsidóságunk az 1868/1869. egyetemes gyűlés határozmányai szerint oly jellegű új szervezetet kapott, amely a régi joggal szemben pusztán az egyházi életre korlátozódik és így a mai értelemben vett Hitközség a zsidó közösségek (communitas Judaeorum) politikai közületeivel szemben lényegesen szűkebb térre szorult, mégis mai önkormányzatunkat nem minden ok nélkül illetheti meg a zsidóság parlamentjének elnevezése. Bizonytal nem egyszerű epitteton orans, mert feladataink hatványozott mértéke es az a körülmény, hogy közjogi vonatkozású jogosítványainkat valójában még csak e helyütt gyakorolhatjuk csorbítatlanul, ennek az elnevezésnek alkalmazását méltán indokoltta teszik.

A Pesti Izr. Hitközség életfunkciójának újabb biztosítása országos viszonylatban kihat az egész magyar zsidóságra. Hitközségünk elkövetkező munkássága során irányító példaadását követik majd az ország területén elszórtan élő hitközségek hitbeli, erkölcsi és társadalmi téren egyaránt.

Ma a történelmi zsidóság legszomorúbb napjait éljük és ebben az időben az erkölcsi megújulásunknak az ország vezető hitközségének kebeléből kell kiindulnia, melynek erejével össze kívánjuk fogni- az egész magyar zsidóságot, hogy azok legyünk, amik voltunk:

– Legyünk örök források az örök hitnek. Legyünk örök források az emberszeretetnek, legyünk örök források a zsidóság mélyeseg religiójából fakadó magasra ívelő eszményeinek.

A Pesti Izr. Hitközség az ősi hitközségek szilárd talapzatán állva, a vallás szentségével és a vallás erejével ott kíván állani Hazánk megnagyobbodásával hozzánk visszatérő hittestvéreink mellett.

A magyar zsidóság új parlamentje nem lehet túlzó törekvések és komolytalan kísérletezések játékszerévé. Nagyra kívánja értékelni hitközségi életünknek a komoly és felelősségteljes átgondoláson megérlelődött bírálatát és ezért lelki revíziót követel minden hittestvérünkötől, aki közjogi jogosítványának gyakorlásában részt vehet hittestvéreink sorsának intézésében. Lelki revíziót követelünk a zsidó közéletben, hogy hidat építhessünk a szakadék felett, amelyet a gyűlölködés vágott sorainkban, hogy a sebeket gyógyíthassuk és előkészíthessük a magyar zsidóság boldogabb jövőjét.

Autonómiánk új korszakának küszöbén szálljon fel az egész magyar zsidóság egyesített fohásza:

– Isten áldása és végtelen kegyelme kísérje a Pesti Izr. Hitközség új korszakának munkásságát!

A bécsi antiszemita között egy Ernst Schneider nevű mechanikus volt a leghangosabb, a legvéresebb szájú. Egyszer Lembergbe utazott egy iparos kongresszusra és csodamódra itt egészen jámborul viselkedett. Egyetlen zsidó szó sem hagyta el az öblös száját. Ennek a meglepő megjuhászkodásnak ez a háttere:

A megérkezése után egy Schneider nevű stanislawi szabó látogatta meg az antiszemita vezért. Hatalmas szál ember volt. Bemutatkozott:

– Én a stanislawi Schneider (azaz szabó) vagyok, maga a bécsi Schneider. Jó lesz, ha mind a ketten tisztességesen fogunk viselkedni itt Lembergben.

Így szólt, hatalmas mancsával megemelte a kalapját és távozott. Schneiderbe pedig belefagyott a szó ennek az óriásnak láttára.

Schneider betanította a gyermekeit. Ha bemutatkoznak, a nekük mellé oda kell biggyesszék:

– Gyűlölöm a zsidókat,

A lánya mégis egy Kreitner nevű zsidóhoz ment férjhez és később áttért a zsidó vallásra. A fia miatt pedig Schneider reichsrati képviselő úr nyilatkozatot kellett közöltegyen a hivatalos lapban, hogy könnyelmű adósságaiért nem vállalja többé a felelősséget, így érte utól jobbról és balról is a nemezis.

Elérkezett a sorsfordulatunk órája?

Írta: dr. Munkáoei Ernő, a Pesti Izr. Hitközség főügyésze.

A magyar zsidóság elaléltan szomjúhozza igazságát. Nemcsak, a zsidótörvények, de a törvényen túlmenő intézkedések is, helyi és törvényhatósági rendelkezések napról-napra újabb korlátozást, újabb megalázást jelentenek számára. Kenyeréből mind többet és többet vágnak le és jóformán nincs az a nap, amely újabb bajt újabb szomorúságot nem jelentene. A közügyek intézéséből kizárták, jelentékeny része máris elvesztette a magángazdaságból nyert megélhetését és akik még megmaradtak, azok alatt nemcsak a talaj ingadozik, de a zsidóellenes irányzatnak folyton növekedő gyűlölethulláma alatt meggyengült a hitünk, hogy érdemes-e még dolgozni? Akiben megmaradt az akaraterő és a teremtményi készség, kivándorolna, de nem tud. A határ az ég minden táján le van zárva, a horizont az egész körben vésztyjósloán sötét. Ebben az elhagyatottságban és reménytelenségben a magyar zsidóságnak egyedüli lelki éltetője: igazságába vetett dacos hite. Ha százszorosán is söpri a gyűlölethullám áradata, úgy érzi, hogy mindez igaztalan vádaskodás: „Nem voltunk sem jobbak, sem rosszabbak, mint a többi magyarok” – mondjuk magunkban. Úgy érezzük, hogy szerencsétlenségünk pohara a beteléshez közeledik és az apokaliptikus idők lidércnyomásában széles rétegek között elterjedőben van a messiási csodahit. Nagyon sokan úgy érzik, hogy a szenvedések végük felé közelednek, jön a várva-várt csoda és hitük szerint: a megérdemelt megváltás.

De a magyar zsidóság erre a sorsfordulatra tényleg reászolgált-e? Elérkezett-e az idő, amikor a történelem igazságszolgáltatásából me g születhetik a nagy megváltás?

A zsidó történelem évezredei felett megváltozhatatlan erkölcsi útmutatóként lebeg a jótett és jutalom, a bűn és bűnhődés vas-következetes igazsága. Ez volt a zsidóság történelemfilozófiája úgy a kezdeti időkben, mint azontúl mindvégig. A mózesi tanítás az áldás és átok kettős feltárásában, már a nemzeté alakulás pillanatában megjósolta a zsidóság jövődjének útját. Szerencse és boldogulás fogja kísérni, ha hű lesz a lényét képező isteni-erkölcsi törvényekhez. Szétszórás, számkivetés és pusztulás fogja sújtani, ha nem követi azokat. Júda és Izrael története – ahogy azt a Biblia könyvei elénk tárják – az isteni igazságszolgáltatás e történeti gondolatának egymásba fonódó láncszemei. Ha Izrael hű volt Istenéhez, megértette és követte állami és társadalmi létének etikai, morális törvényeit, boldogult. Ha hűtlenkedett – a történelem Istene elfordult tőle és sújtotta. S a büntetés gyakran jelent meg hódító, félelmetes uralkodó alakjában, aki Isten nevében sújtotta végig a megtévedt népet a történelem feltartóztatlan ostorcsapásaival-

Ennek a történelmi gondolatnak hirdetői a próféták is, akik

látva látják a szociális egyenlőtlenséget, a nagyok felfuvalkodását* az igazságtalanság érvényesülését, szóval mindazt, ami a zsidóság lényének, elhivatottságának szociális tartalmával ellenkezik. Küzdenek ellene és hirdetik a bűnök következményeiként eljövendő pusztulást. Senki sem hallgat rájuk. Csak akkor értik meg, amikor már késő van,

A zsidó állam megszűnését követő évezredekben is ez volt történelmünk vezérfonala. Számtalanszor ismétlődött meg, hogy egyesek gazdagsága, fényűzése, érvényesülési vágya, amely gyakran a hitehagyás útján tört kielégüléshez – irigységet, megtorlást és pusztulást hozott az egész közösségre, azokra is, akik nem voltak részesei ezeknek az eltévelyedéseknek. A nagy sorscsapások mögött mindig megtaláljuk a főbenjáró bűnöket is, amelyek kihívták az Igazság kiegyenlítő pallosát.

S ha e történelemszemlélet útján elérkezünk a mához, felvetjük a kérdést:

eljutott-e a magyar zsidóság sorsának mélypontjához, ahonnan az út már csak felfelé vezet? Kérdemeltük-e már a csodát, amely megpróbáltatásainknak véget vet?

Nem lesz népszerű a válasz, de az igazság hirdetőjét gyakran kövezték meg.

Tegyük kezünket szívünkre és halkan, némán nézzünk körül sorainkban. Nyissuk ki szemünket, hogy lássunk, és füleinket, hogy halljunk. Nézzünk oda is, ahova nem szeretünk tekinteni és halljunk olyasmit is, ami előtt süketnek tettük magunkat. Hát nem a bűnök bűne, hogy a magyar Izrael megpróbáltatásainak kritikus óráiban nem akarjuk felismerni a valóságot és annak következményeit?! Egység helyett szétdaraboltság, társadalmi kiegyenlítődéss helyett az ellentétek szakadéka, segítőkészséggel szemben szűkkeblűség és rövidlátó elzárkózás!!! Megérdemeltük-e az isteni csodát, amikor azt látjuk, hogy sorainkban dül a fegyelmetlenség, a pártütés? A szegények a gazdagok javait áhítozzak s a gazdagok – szórványos kivételektől eltekintve –, azt hiszik, hogy a veszedelemből egyenkint kimenthetik jószágukat. Nem tanultunk az évezredek tapasztalataiból, amelyeken véres fonalként húzódik végig, hogy Izraelben nemcsak mindenki társ, de minden bűnös bűnéért a többi is felel. Amikor a magyar zsidóságnak még most is tekintélyes vagyona van, ugyanakkor hittestvérek tízezrei éheznek és lesóványodott testüket rongyok takarják. Nem égbekiáltó bűn-e, hogy a nagy sorscsapások élviselhetésére alakult egyetlen egységes zsidó intézmény, a Pártfogó Iroda, anyagi fedezet hiányában nem tudja kellően feladatát teljesíteni és ahelyett, hogy mindenki áldozna ezen az oltáron, tehetségéhez képest, az intézmény vezetői kétségbeesve látják, hogy felhívásaikat nem követte kellő megértés és ez az egyetlenegy átfogó szociális intézményünk maróí-holnapra koldulja össze léteinek minimális feltételeit?

Nem botrányos-e, hogy emberies, szenvedéseinkben velünk érző keresztény polgártársainknak kell figyelmeztetni arra, hogy a zsidóságból származó, de cselekedeteikkel a zsidók sorsközösségét megtagadó „lumpenproletárok” megtöltik a szórakozás helyeit és alkalmat szolgáltatnak arra, hogy ellenségeink örömmel állapíthassák meg, hogy a zsidóságnak egykor oly nagyra tartott erkölcsi érzéke, eltompult.

S micsoda eltévelyedés, hogy még most is tömegesen hiszik, hogy hitük áruba bocsátásával menlevelet kapnak, *amellyel ők, és csakis ők fognak boldogulni*, nem törődve *árulásuknak* az egész közösségre kiható vészes következményeivel?

Egyformán bűnösök azok, akik tisztában vannak azzal, hogy nem hivatottak a vezetésre és mégis a fórumra tódulnak, – mint azok, akiket tehetségük, múltjuk és társadalmi összeköttetések arra rendelnek, hogy az élcsapatba jelentkezzenek, de kényelemszeretetből, opportunizmusból a kellemes visszahúzódást választják.

Bizony mondom néktek hittestvéreim, amíg így fest a magyar zsidóság valódi tükre, hiába ostromoljuk az Eget, a megváltó csodának ideje még nem érkezett el. Úgy látszik, hogy a magyar zsidóságnak még lejjebb kell szállani a szenvedések mélységeibe vezető lépcsőkön, – hogy felismerje kötelezettségeit.

Pedig a megváltás útja nem titkos ösvény, hanem nyitott országút, amelyre mindenki rátalálhat a *Próféta* évezredes tanításaiban. *Nem-e az a kötelességed, hogy*

*„megnyisd a gonoszságnak bilincseit,
az igának kötelékeit megoldjad,
és szabadon bocsássad az elnyomottakat,
hogy minden igát széttépjenek.*

*Nem az e, hogy az éhezőnek megszegjed kenyeredet,
és a szegény bujdosókat házadba bevigyed,
ha meztelent láatsz, felruházzad
és testvéredtől ne húzódjál vissza?*

*Akkor felhasad, mint hajnal a te világosságod,
és meggyógyulásod gyorsan kivirágzik.
Igazságod előtted jár
és az Úr dicsősége kövei.”*
(Ézsaiás 58. 6-8.)

Igen, csak ha ezeket a tanításokat megértjük és követjük, *csak akkor fog felvirradni a mi világosságunk. Ha Izrael, aki évezredekkel ezelőtt a szociális igazságokat a világnak adta, nem lesz hűtlen saját szellemi egyéniségéhez.*

Ha megértjük századunkat, amelynek vezéreszméi: a szervezés és a vagyoni kiegyenlítődés, amely két eszme a tömegeket és a tömegmozgalmakat uralja.

Ha ezeket, sajátmagunk igazságait a magunk körében megvalósítjuk, csak akkor fogunk elérkezni az idők teljességéhez, csak akkor fog megvalósulni a zsidóság számára is a történelmi igazságtétel.

És ez nem kenetteljes prédikáció, hanem élő valóság. A magyar zsidóság mai nemzedéke látta körülöttünk államok keletkezését és azoknak hirtelen pusztulását. Meg kellett semmisülniök, mert nem alapultak igazságon. S a történelem istene előtt nincs kivétel! Ne csak higyjünk az igazság diadalában, de valósítsuk is meg az igazság érvényesülését saját sorainkban és akkor sorsfordulatunk órája nem késhehet sokáig.

Nehéz időkben kell hinni a régi ideálokban . . .

Hősök napjára
Írta: dr. Fábrián Béla.

Május utolsó vasárnapján sütött a nap. Hosszú, vizes, esős tavasz után aranyos sugárkévék ömlöttek a földre, hogy meg-aranyozzák azoknak sírját, akikre minden esztendőben fájó szívvel, szeretettel visszagondolunk. A magyar zsidóság a hősi halottak temetőjébe zárandokolt ezen a napon, hogy lerója hódolatát azok előtt, akiknek vére pirosra festette a világháború harctereit, hol hősi harcok árán meg akarták menteni a magyar határokat.

* * *

Könnyű világokban, mikor süt a nap, mikor nincsenek világrengető problémák, mindenki könnyen teljesítheti kötelességét. A férfiről akkor derül ki, hogy férfi, mikor olyan feladatokkal kerül szembe, melyeknek megoldása a férfi büszkesége. A lelkek megtorpanása idején kell megmutatkozni mindannak, ami a mi lelkünkben lakozik. Láttam megtört lelkeket, láttam fiatalokat, akik megtorpantan néztek bele a jövőbe, ahol semmit sem láttak és láttam férfiakat, akik megállták helyüket akkor, amikor a tömegek, mint a szélütöttek tévelyegtek elvesztett ideáljaik látára és nem találtak maguknak új ideálokat. Soha nem fogom elfelejteni a minden hősovánál nagyobb hősök küzdelmét a przemysl-i előtéri állásokban, amikor már két hét óta nem volt mit enni. Nem volt mit enni és a dombokról szedték össze az elesett lovak csontját, hogy az meleg vízben kifőzve, legalább látszatát adja annak, hogy a katonák nemcsak meleg vizet kapnak. A hősök nem vesztették el lelküket és amikor ki lett adva a parancs, hogy ki kell törniök Przemyslből, a kiéhezett, csonttá fagyott emberek kezükbe fogták a Mannlichert s hitében annak, hogy szent ügyért harcolnak, rohantak szembe az orosz hajóágyúkkal.

Hogy a lelkek megtorpanása mit jelent, azt láttam akkor is, mikor Oroszországban megkezdődött a bolsevista propaganda és a lelküket veszített katonáknak, akik úgy hitték, hogy minden kapcsolatuk otthonukkal megszakadt, akik a hazavágyódás betegek voltak, akik a hírnélküliség áldozatai voltak, azokat csábították befelé a vörös hadseregbe. A „Szibériai újság”-ba írtam akkor cikkeket és soha nem felejttem el azt a lelki hatást, amelyet 1917 karácsonyára írott cikkem előidézett. „Fekete lövés” címmel írtam a szibériai újságba karácsonyi vezércikket. Megírtam benne, hogy nehéz időkben megtorpanni nem szabad. Nehéz időkben régi ideálokat feladni nem szabad. *Nehéz időkben kell hinni a régi ideálokban, mert az ideálok éppen a nehéz időkben kell, hogy tűzállóknak mutatkozzanak-*

Ezekben a nehéz időkben, amelyekben mi élünk most, meg

kell mutatnunk, hogy a mi ideáljaink tűzállóak. Meg kell mutatnunk, hogy a mi lelkünk tűzálló, meg kell mutatnunk azt, hogy bárhogy szakadjon az ég, bárhogy zuhogjanak fejünk és családkunk, családkunk és hitfelekezetünk minden tagja felett a sors szörnyű kovácsának szörnyű ütései, mi a mi ideáljainkból nem engedünk.

Mik a mi ideáljaink?

Az apáink ideáljai, hithűség, nemzethűség, tisztaság és tisztesség.

Ha százszor sanyarú is az életünk, ha százszor meg akarják is tagadni a mi magyarságunkat és meg akarják velünk tagadtatni a mi magyarságunkat, mi nem fogunk azon az úton járni, amelyet nekünk előírnak. Mi megmaradunk ugyanolyan magyaroknak, mint amilyen magyarok voltak a mi apáink és amilyenek voltak a mi nagyapáink. Minket nem lehet kényszeríteni arra, hogy mi megtagadjuk azt a magyarságot, amely az 1848-as szabadságharcban és a világháború vérzivataraiiban kiállotta a próbát. Óva intem minden zsidó testvéremet, ne üljön fel a kívülről és a belülről jövő propagandának. Ne akarja ugyanazt, amit a mi ellenségeink akarnak, akik ezekben a nehéz időkben akarják ránkbizonyítani, hogy lám az első próbánál, a szenvedések próbájánál a zsidóság megbukott. Hittestvéreink felé ezen a napon, a zsidó hősök emlékének napján azt üzenem: Bátorság, kitartás, ugyanúgy viselkedjenek, mint ahogyan viselkedtek mostanáig, magyarságunkat tőlünk nem veheti el senki, csak gyávák és kislelkűek dobják azt el maguktól.

És ezen a napon mondom, hogy gyávák és kislelkűek azok is, akik a megpróbáltatások idején el hagyják őseik hitét, elhagyják azt a hitet, amelyhez minden tradíciójuk fűződik, azt a hitet, amelyben őseik éltek és őseik szenvedtek.

S azt merem állítani, hogy magyar szempontból is százszorta megbízhatóbb az, aki mindemellett a megrázkódtatások idejében kitart, mint aki konjunkturális nyereség reményében őseinek hitét elhagyja. Magyar szempontból és nemzeti szempontból az a megbízható, az mutatja bátorságát, az mutatja lelkének hűségét, aki a megpróbáltatások idejében hite mellett kitart. Aki hite mellett ézengések idejében kitart, az nemzetének megpróbáltatása idején ki fog tartani nemzetével együtt.

Tisztaság életünkben, tisztesség cselekedeteinkben, kifogástalan viselkedés mindenütt az egész vonalon, akkor leszünk méltóak azokhoz, akik vérükkel áztatták meg ezt a magyar földet. Az ideálok melletti kitartás csillogó szemmel bízva a jövőben, az az egyetlen út, amelyen a magyar zsidóság haladhat.

A lengyel demokrata Franz Smolka 50 éven át volt elnöke az osztrák parlamentnek. Jubileumán az egyik szónok, Adalbert Dziedzic gróf, így élcel:

– Az a mese járja, hogy minden nagy ember születésekor megjelenik a múzsa és csókjaival jelöli ki az újszülött életének és teremtő erejének irányát. Ha szájon csókolja a gyermeket, a nemzetnek nagy költője született. Ha homlokra csókolja, nagy gondolkodó válik belőle. Ha a szemét éri múzsa csókja, zseniális festő lesz, ha fülét, nagy zenész vagy zeneszerző... Ó mondd meg nekem Franz Smolka, aki kerek 50 éven át ültél a Reichsrat elnöki székében, ó mondd *meg* nekem, hol csókolt meg *téged* a múzsa?

A magyar zsidóság szerepe a századforduló szellemi életében

Írta: Csergő Hugó.

Dr. Csergő Hugó, a kitűnő magyar író megkapó visszaemlékezéseit közöljük az alábbiakban a századforduló szellemi életéről. Dr. Csergő Hugó nagy szerevet játszott az európai színvonalú magyar újságírás fejlesztésében. Előbb a Fővárosi Lapok, majd a Pesti Napló munkatársa volt, később Vázsonyi Vilmos Polgár című lapját szerkesztette. 1914-ben megszervezte a főváros néppjóléti osztályát, amelynek 1921-ig vezetője volt. Harmincéves írói jubileumát 1927-ben ünnepelte a főváros íróársadalma. Csergő Hugó a szépirodalom minden ágában jelentős sikereket ért el. Jelenleg a Pesti Izr. Hitközség főjegyzői tisztét tölti be és egyik vezetője az OMIKE művészakciónak.

Minek felidézni a boldog múltat, amikor a szellem érvényesülését se felekezeti, se faji sorompók el nem zárták? Minek kéjelegni az elsüllyedt korban, amikor a pesti kis zsidógyerek szabadon repülhetett ki a világba, az egyikből lett Theodor Herzl, a másikkól Max Nordau, egy Laub-gyerekből László Fülöp lett, kis falusi szatócs fiából Kiss József, Dux Lajosból lehetett: báró Dóczy Lajos, vöröshajú kis filozopterből: Vészi József, Schlesinger Pálból: Sándor Pál, Weiszfeld Vilmosból: Vázsonyi Vilmos, egy Párizsban nyomorgó fiatal zsidó író a Péntek Este nosztalgiaját Szomory Dezső néven a Nemzeti Színház színpadán sírhatta el, a rabbiszeminárium kis növendéke Makai Emil néven Tudós Professzor Hatvaniról írhatott színdarabot a Vígyszínházba, a József-körúti Neumann orvos fia pedig Molnár Ferenc néven már a világ összes színpadjait is meghódíthatta.

Minek felhúzni a múltnak e bűvösen zenélő óráját, amikor az időt visszaigazítani úgy sem lehet és a letűnt világ emiéke csak nosztalgiával töltheti el szívünket?

Kinek beszéljünk ma a mi zsidóvallásá magyar nagyjainkról? Goldzieherről, Munkácsi Bernátról, Kunos Ignácról, nem szólva a kitért Vámbéryről, az ősmagyaráságot kutató nagy orientalistákról, akik az átkos fajhoz tartozva, magyar tudományt műveltek? Kinek beszéljünk Kármán Mórról, aki a Hungarae preceptor büszke építetönját kiérdemelte és a magyar oktatásügynek alapvetője volt? Kinek beszéljünk a zsidóvallású nagy magyar nyelvészekről: Bánóczi Józsefről, Simonyi Zsigmondról, Szilasi Móricról, Balassa Józsefről, akik zsidó létükre a magyar nyelv akadémiakusán elismert legkiválóbb bűvárai és csiszolói voltak? Kinek beszéljünk a magyar jogászviág zsidóvallású kitűnőségeiről, a Baumgartenekről, Márkus Dezsőről, Fodor Árminról, Payer Lászlóról, Friedmann Bernátról, Baracs Marcellről? A nagy orvosokról: egy Herzlról, Süllerről, Hirschlerről, Sziliről, Baron Jónásról, Hári Pálról? Kinek dicsekedjünk aszal, hogy a lég-

nagyobb magyar történetírók egyike, a zsidó temetőben nyugvó Marczali Henrik? A legnagyobb statisztikus Körösi József? A legkiválóbb egyiptológus Mahler Ede? Kinek mutogassuk temetőink díszsorában a dicsőséges díszhalmokat, amelyek alatt Alexander Bernáth a bölcsész, Keszler József a kritikus, Bródy Sándor az író, Donath Gyula a szobrász, a politikus Wahrmann Mór, Mezei Ernő, Mezei Mór, Neményi Ambrus, Szatmári Mór, Bakonyi Samu, Neumann Ármin, Visontai Soma, Kelemen Samu és annyi kihunyt szellemóriás alussza örök álmát? Vadász Lipót igazságügyi államtitkárnak, Heltai Ferenc Budapest főpolgármesterének sírjai körül, a Kolinerek, Wolfnerek, Ullmanok, Kornfeldek, Hatvanyak kriptáin díszelgő és számukra, fájdalom, utódaikban immár részben kiháló nevek: hol találnak ma odakünt visszhangot? Fejér Lipót, a matematikus, ki tudja meddig tanít még, Róna Józsefnek: Savoyai Eugén-szobra meddig áll még a helyén? Fényes Adolf, a festő, Sebestyén Károly az esztétikus, Kóbor Tamás a publicista még itt jár közöttünk, de pihen az ecset és pihen a toll és hallgat a szó. A magyarság elzsidósításának vérvádját olvassa rá a gyűlölet azokra a nagy magyar zsidókra, zsidóvallású nagy magyarokra, akik zsidóságuk hűségét lelkükben ápolva, munkájukban, alkotásukban mások, mint magyarok nem tudtak és nem is akartak lenni!

Kinek mondjuk el mindezt, a mai korszellem hangulatában? Magunkat győzzük meg? Magunkat áltassuk és magunknak hazudjunk?

Hát igen, hazudjunk! Mert igazat hazudunk, amikor a múltat legalább az emlékezés tükrében hazudjuk ide magunknak.

És ahogy Madách bölcselője tanít, igenis, álmodjunk, borsón térdepelve is szépet, álmodjunk, hiszen az álmokat nekünk nem is a fantáziánkból keli merítenünk. A mi álmaink valóságot élnek a történelemben. Sőt még a történelem mélyébe sem kell hatolnunk értük: elevenen élnek aa élő emlékezésben. És mint emlékek őrzője, élő kortanú, hiteles részes – névtelen jegyző – Anonimus regis Francisci Josephi notárius, Ferenc József király korának újságírója idézem az álmot, mely valóság volt, nem hogy álomba szenderítsem a mát, hanem, hogy az emlék fáklyáját meggyújtva, világítsanak be a mának sötétjébe és mutassam az utat, amelyen mi indultunk, a századforduló új katonái és hirdessem, mint a tegnapi dalnok, a még néma holnapnak:

Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.
Még jönni fog, ha jönni kell,
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán ..
* * *

Ahogy mi indultunk...

Hát hogyan is indultunk?

Amikor az újságírásba kerültem, 1886-ban, a millénium évében, az első és egyetlen antiszemita megnyilatkozás, amiben részem volt, Lipsey Adám, a híres publicista részéről történt, aki

látva, hogy a szerkesztőségi vacsorán cukrot hintek a túros csuszámra, felháborodva förmedt rám:

– Micsoda zsidó tempó ez, cukrozottan enni a túróscsuszát?!

A Fővárosi Lapok szerkesztőségében, ahol az újságírást rendőri riporterségen kezdtem, majd a Pesti Naplónál, ahol segédszerkesztői rangig alakultam ki, később Vázsonyi mellett a Polgárnál, mint felelős szerkesztő, azután a Pesti Hírlapnál, mint politikai szerkesztő, – de semmiféle szerkesztőségben sehol nem találkoztam olyan zsidó újságíróval, aki másként, mint magyarul még csak gondolkodni is tudott volna. És igaza volt Bródy Ernőnek, különösen a szellemi téren működők tekintetében. Sokkal jobb magyarok voltunk, mint zsidók, sőt zsidóknak egyáltalán nem voltunk jók, zsidóságunkat legfőljebb befelé éltük. Úgy esett, hogy e napsugaras időkben sokan le is felejtették a köpenyt magukról és annyira elasszimilálódtak tőlünk, hogy végre semmi sem maradt meg számunkra belőlük.

Idéztem már egyik előadásomban Szekfű Gyula megállapítását, hogy „az első zsidóeredetű politikai hírlapírók sem hazafiság, sem felelősségérzés, sem etika tekintetében nem voltak méltatlanok a Gyulai Pálokhhoz és Salamon Ferenekhez és nem is kellett iparkodniuk magyaroknak lenniük.” De meg merem állapítani, mint hiteles kortanú, hogy a múlt századvégi és e századeleji zsidó újságírók ép oly inkarnált magyarsággal forgatták tollúkat, mint a Szekfű által is elismert Falk Miksa vagy Ágai Adolf; Bartha Miklós, Kaas Ivor és Rákosi Jenő mellett Vészi József és Yázsonyi Vilmos voltak a legkiválóbb publicisták és tollúkat mást, mint magyar eszményt nem propagált. A Magyarországnak, a függetlenségi párt vezérlapjának a zsidó Neszmélyi Arthur volt a parlamenti rovatvezetője, a Pesti Hírlapnál előttem Bedé Jób, a Budapesti Hírlapnál Béla Henrik, a Pesti Naplónál Kabos Ede, Szerdahelyi Sándor, a Magyar Hírlapnál Ignotus, az Egyetértésnél Szatmári Mór – és a nevek sorozatán véges-végig ahány zsidó, mindegyik minden írásában elsősorban és mindenekelőtt magyar és csakis magyar.

Emlékszem az első nagy szabadságglakomára, amelyet az újságírók a Vigadó nagytermében ültek március 15-én 1801-ben, mikor Széll Kálmán lett a miniszterelnök és vele a jog, a törvény, igazság jelszava avanszálódott kormányprogrammá. Hatalmas asztal a vigadói teremben, az asztalfőn Széll Kálmán miniszterelnök, tőle jobbra Rákosi Jenő, az újságírók elnöke, balra: Jókai Mór és sorra egymás mellett a politikai és sajtó kis és nagy korifeusai, az asztalszárnyakon pedig a szerkesztőségek tagjai, ifjak, öregek, az asztal végén a legifjabbak, Molnár Ferenc körül mi, a legújabb generáció. Jókai Mór mondta a márciusi ünnepi beszédet és a lakoma ünnepi hangulatának emeléséhez a Törley cég száz üveg pezsgővel járult hozzá. Ebben a pezsgős ünnepi hangulatban a lakoma vége felé, az asztal aljáról egyszerre csak ott termettem az asztalfőnél huszonkétéves korom bátor vehemenciájával, pezsgős pohárral a kezemben, szemtől-szembe Széll Kálmán miniszterelnökkel és harsány hangon intéztem hozzá a szót:

– Engedje meg Excellenciád, hogy a fiatalság szemtelensége Senek ősi jogánál fogva poharamat Excellenciádéhoz koccintsam és tartottam feléje poharamat.

Széll Kálmán rámnézett, elmosolyodott, majd felemelte pohárát, odakoccintotta az enyémhez és azt mondta:

— Szervusz!

— Szervusz! – feleltem erre én és nyújtottam is feléje kezeimet. Nevetve csapott bele Széll Kálmán és a kor jellemzésére legyen mondva, attól fogva bizalmas újságírójává fogadva tartotta is velem élete végéig a pertut, amelyet azonban és persze tisztelet-tudóan soha többé nem viszonztam.

Az emlékek itt sorakoznak körülöttem, csak válogatni kell bennük...

Egy audiencia után, amikor Kossuth két óra hosszat, Andrássy pedig egy és háromnegyed óra hosszat volt a királynál, – mint a Pesti Hírlap politikai szerkesztőjének, Andrássy szalonkocsijában volt szerencsém hazajönni Pestre. Én részesültem a kitüntetésben, hogy egy táviratban nekem diktálta le Andrássy az audiencia eredményét. A távirat feleségének volt szánva, de komornyikja, György úr nevére volt címezve és így szólt:

– „Házigazda azt kívánja, hogy mindketten lakásban maradjunk. Kijelentettük, hogy kettőnknek nem elég nagy. Új lakó még nincsen.”

A szelletes szöveg nem kíván kommentárt. Házigazda a király, lakás: a kormány, mindketten: Kossuth és Andrássy nem akartak már azonban együttesen megférni benne.

Miért mondtam el ez anekdotákat? Azért, hogy e személyes élményben is demonstrálódjék, mennyire egybeforrott a nemzeti ügygel a századforduló szellemi életében zsidó és nem zsidó, mennyire magyarnak és csak magyarnak éreztük magunkat mindnyájan, kiknek megadatott bármely őrhelyen szolgálatot teljesítenünk.

Boldog álomként hat a visszaemlékezés is erre a korra, amelyben érdemes volt élni, amelyben Isten nem hiába adott észet és tehetséget a maga kegyeltjeinek, mert aki tudott az érvényesült és akinek szárnya volt, az szabadon szállhatott a magasba és a csillagokat tűzhette mellére az égből.

Ma? Ha körülnézünk az ifjak táborában, elfacsarodik a szívünk...

Hol rejtőznek köztük az eljövendő újak? Hol érvényesüljön a tudós, a művész, a költő, a feltaláló, az új eszméket termelő politikus és hogy törjön keresztül a tudás, a szellem, a művészet a korszellem béklyóin?

A korszellem....

Egy régi versemet idézem:

„Világ, meg sem születve még
Dől romba ő miatta,
Vakon kioltja életét,
Pedig még meg sem adta.
A bányász gyakran így halad
El útján mit sem sejtve
S a kincs örökre ott marad
A hegy mélyébe rejtve.”

És mégis azt mondom: a szellem hatalma, a szellem ereje egyszer mégis csak áttör az elzáró sorompókon, az idők kereke

nem fordulhat véglegesen visszafelé, az erény és bűn, szép és rút, jó és rossz fogalma nem cserélődhetik végérvényesen össze és embernek születni nem jelenthet mást egynek is, mint másnak. Addig pedig mi, a magyar szellemi életnek skartba tett szolgálai, zsidóvallású magyarok, öregebbek, ifjak, ne csüggedjünk és ne tágítsunk egy tapodtat sem vissza a nemzeti frontról. Igenis, legyünk jobb zsidók, mint voltunk, de maradjunk jó magyarok, ha lehet még jobbak és szavunk és tollunk és tudásunk és munkánk csak azért is szolgálja hatványozottan a magyarság eszményeit.

Mert, hogy mondja Vázsonyi?

– Könnyű a hazát szeretni akkor, amikor a haza dicsőséget ad annak, aki szereti: a hazát szeretni kell akkor is, ha a haza nem árasztja reánk szeretetének teljességét, Istent imádni kell akkor is, ha porba sújt, vagy büntet és szeretetével tőlünk elfordulni látszik.

Helyes: hatoljunk mélyebben zsidóságunkba, mint eddig. Zsidó írók, zsidó költők, zsidó olvasók keressük a zsidó lelki témákat, de őrizzük meg magyarságunk ideáljait és áldozunk nekik lankadatlanul híven. Nagy tanítómesterünknek, Mózesnek szelleme mellett, amely a felebaráti szeretet eszményével ajándékozta meg az emberiséget, áldozunk Rákóczi szellemének, melynek zászlóin a pro libertate örök eszménye lobog, Kölcsey „Himnusa” szálljon ajkunkról, Vörösmarty Szózata dobogjon szívünkben, Petőfi honfi-hevülete ragadjon szárnyain, Arany bensősége mélyítse lelkünket és Ady Endre magyar keserősége ágaskodjék dacosan bennünk: – „Én nem vagyok magyar, – én?!”

Magyarságunk és zsidóságunk egybeforrott útján el kell jutnunk abba a jövőbe, amely visszavarázsolja a multat, azt a multat, amelyről ma csak elégiát sóhajthattak el e sorok és el kell jutnunk abba a jövőbe, amikor a szellem vámentessége újból helyreáll, amikor magyar meg magyar közt semmiféle korszellem különbséget nem tehet, amikor a korszellem helyében újból teljes fényével ragyog ki az emberi jog és igazság örök szelleme...

Adolf Fischofról, a bécsi 1848-as forradalom zsidó vezérééről meséli Bloch: Szülővárosában, Budán járt a gimnáziumba. Akkor még külön padokba ültették a zsidókat. Egyik iskolatársa, báró Wenckheim Béla, rossz fát tett a tűzre. Professzora azzal akarta megbüntetni, hogy a zsidó-padba ülteti. Felszólította Fischofot, cseréljen helyet a báró-csemetével. Fischof ellenszegült. Nem akarta cserbenhagyni zsidó barátait:

– Ameddig zsidópad van, benne akarok ülni. A mágnás urak üljenek a maguk padjában, mi zsidók együttmaradunk!

Amikor Fischof 1899-ben, teljes visszavonultságban meghalt, megszólaltak a harangok falujában, Emmersdorfban. A nép le-térdelt az uccákon, hogy imádkozzon orvosa lelkiüdvéért, kopor-sóját tömegek vették körül és elzarándokoltak a zsidó templomba is, hogy egy-egy miatyánkot mondjanak el érte.

Sóvuauszi gondolatok

Írta: dr. Wallenstein Zoltán, pécsi főrabbi.

Mikor Izrael meghallotta a Kinyilatkoztatás igéit, a mennydörgést és villámlást, félelem töltötte el a lelkét és földre borult.

Az égi Szózat kinyilatkoztatásának és a gyarló földi teremtmény találkozásának, egyszerűségében is sokat mondóan mély értelmű képe ez.

Ma is hallunk mennydörgéseket, ma is látunk villámcsapásokat. Ám ne veszítsük el a fejünket. Acélozzuk meg az idegeinket. A mennydörgésből halljuk az Isten szavát, a villámlásban érezzük meg az Úr közelségét és a sorscsapások között találjuk meg a magunk igazi lelkét.

Akkor világossá válik előttünk a történelmi valóság: csak megpróbáltatásra kerültünk, de el nem pusztulunk.

* * *

A zsidóság „Alkotmánya”, a Tóra tíz igéje. Egy nép belső nagyságának fokmérője és lelki nemességének bizonyoságlevele, ha a maga alkotmányát olyan megbecsülésben és tisztességben tartja, hogy annak a kihirdetési idejét esztendőről-esztendőre, évezredekén keresztül a Törvény ünnepeként üli meg.

* * *

Beszédekben és írásokban gyakran haliunk a bibliai zsidóság-magaszialisáról és a jelenkori zsidóság értéktelennek minősítéséről. Valóságos divat lett ebből a különbségtévésből. Pedig ez a választóvonalhúzás nemcsak emberi elfogultság, hanem józan érteimbeifi kisiklás is. Itt nincs: jobbra és balra kacsintás. Itt nincs megegyezésem arany középút. Ez nem a politika kérdése, hanem a logika parancsszava. Vagy, vagy. Ha a mai zsidóságot alacsonyrendfivé fokozzuk le, akkor nincs megállás. Utána következik a vele szerves kapcsolatban álló és tőle elválaszthatatlan bibliai zsidóság, sőt a Biblia is és végül maga a vallás is.

* * *

Hadrian császár uralkodása alatt a nagy üldözések idején, Hanina ben Teradjan mestert halálra ítélték az isteni szeretet és igazság tanának terjesztéséért. Sajat Tórájának a pergamentjébe göngyölték és tüzet gyújtottak alatta. A máglya lobogóan sziszszent, a pergament kigyulladt és Rabbi Hanináí körülölelték a lángnyelvek. A mester utolsó tekintetét a távoli jövőbe fúrta. A körülálló búcsúzó tanítványok reszektve kérdezték:

– Rabbink, mit kutatnak szemeid?

És a Mester elhaló hangon csak ennyit mondott:

– A pergamenttekeres hamuvá pernyedt, de a betűk, az írás elszálltak róla és szétrepültek a levegőbe...

Égi bátorítás ez a mi számunkra. Jól jegyezzük meg:
 – Az Isten színáji Igéjét, az Igazság, és Emberségesség tanítását, az Erkölc törvényét emberi tűznyelvek el nem égethetik.

* * *

Sovuauusz beköszöntő éjjelen a jámbor zsidó szentírási könyvek fölé hajol, kabbalisztikus írások fölött virraszt és átengedi lelkét az Istennel való frigykötésünket jelentő ünnep magasztos hangulatának.

Régi regeszó beszéli, hogy ezen az éjjelen megnyílik az ég, az örökkévalóság sejtelmes homályoktól körülvengett titokzatos világában föltáru az Isten trónusa és meghallgatásra talál a hívő lélek kívánsága.

Mi is repeső lélekkel várjuk sovuauusz főséges ünnepét. Körülöttünk kialudtak a csillagok és sűrű sötét az európai éjszaka.

Meghasad az ég... Sóhajos imádság a lelkünk. Keressük az Úristent. Beszélni akarunk vele. És mi tudjuk, hogy Ő meg fog hallgatni bennünket. Hisszük, valljuk és tudjuk, hogy csak próbára tesz, de el nem hagy minket... Mostan sem. Sohasem!

Az egyik bécsi Rotschild, Nataniel báró, – beszéli Bloch – különc ember volt. Nevezük nevén a gyereket: félbolond. Csak keresztény hivatalnokokat, cselédeket tűrt meg maga mellett és szalonjába sem eresztett be zsidót. Schwartzenberg herceg így utasította vissza a meghívását:

– A báró nem érintkezik zsidókkal: én sem.

Az egyik belső embere az antiszemitákra szavazott és résztvett a győzelmi ünnepükön. Az alkalmazást keresőktől pedig megkövetelte ... a keresztlevelet,

Reichenauban, a havasok között, nyaralót épített a báró. Kastélyt. Francia műépítészek tervezték és a kertje Braziliából, Japánból drága pénzzel szerzett fákkal volt tele. Az egyik fának egyenesen a szállítási költsége tízezer forintba került.

A fényűző kastélynak híre ment és az utolsó Habsburg uralkodó nagyapja, Karl Ludwig főherceg, beállított, hogy megtekintse. A Rothschild távol volt, de a portás nem mert a nagyúrral szembe szállni. Tövérol-hegyére végignézhette a kastélyt. Rothschild megorrolt a hátamögötti mutogatásért és elcsapta a portást. Erre birtokos szomszédjai bojkottálták. Rothschild a bojkott miatt rosszul érezte magát a kastélyban. Eltökölte, hogy túlad rajta. Tüdöbetegek üdülőjévé akarta elajándékozni. A reichanaui lakosság megakadályozta, hogy ezt a tervét valóráválhassa. Fogja magát és a katonai kincstárnak ajándékozza: Lábbadozó tisztek otthona legyen, – dekretálja az alapítványlevele. A kincstár nem fogadja el feltétlenül az ajándékot. Két milliót kellett a bárónak még hozzápótolnia. Ennek kamataiból fizetés kiegészítést kapnak majd a fürdőző tisztek. További egy milliót a kastély fenntartási költségeire kellett letétbe helyeznie. Végül – ez volt a legsúlyosabb arculcsapás – meg kellett fizetnie az ingatlan átruházási illetékét is, kerek 90 ezer forint összegben.

Így élt zsidóktól és nemzsidóktól egyképpen bojkottálva Nataniel báró.

Menekültügy – kivándorlás

Írta: dr. Polgár György.

a Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája ügyvezetője

A Magyar Izraeliták Pártfogó Irodájának legszomorúbb és a magyar zsidóság számára legterméketlenebb tevékenysége az, amelyet a menekültek és kivándorlók érdekében fejt ki.

Szerencsétlen hittestvéreink sorában is a legszerencsétlenebbek azok, akik kénytelenek voltak elhagyni otthonukat, akik elvesztették mindazt, ami életükben érték, szép, jó, nemes volt és ki kellett vándorolniuk számukra idegen országba, ahol barátaitól, rokonaiktól távol, tótlelenül kell megvárniok azt az időt, amely számukra újból az életlehetőséget és a szabadságot jelenti.

A szabadságot is várják ezek a szerencsétlenek, mert nálunk Magyarországon zárt internaió-telepeken tengetik életüket és a magyar zsidóság csak azt a legszerényebb lehetőséget tudja nyújtani nekik, ami a fejük feletti fedelet és a legszerényebb élelmezést jelenti.

1941. május végén, amikor e rövid beszámolót írom, 1321 hittestvérünk él internáló-táborban. E táborok közül nyolcat tart fenn a zsidóság, és pedig hatot Budapesten, egyet Dömösön és egyet Gyulán. A budapesti táborok közül az egyik a Pesti Izraelita Nőegylet Országos Leányárvaházának e célra rendelkezésre bocsátott része, ahol 50 kisleány van elhelyezve, viszont a fiatal fiúkat Békés megyében helyeztük el, Gyulán, ahol 60 fiúgyermek van internálva.

E saját táborainkon kívül kettőt a kincstár tart fenn, az egyik a rendőrségi toloncház Budapesten, amelyben ezidőszent 100 hittestvérünk van elzárva, a másik pedig Zemplén megyében, Garany községben van, ahol csaknem 800 szerencsétlen zsidó él rendőri őrizetben.

A toloncházi internáltak rituális élelmezéséről, Garanyban pedig a kóser élelmezésre igényt tartó hittestvérek ily élelmezéséről ugyancsak a Pártfogó Iroda gondoskodik.

Hogy számokban mit jelent irodánk számára a menekültügy, talán elegendő rámutatni arra, hogy 1941. január 1-től április 30-ig, tehát négy hónap alatt a táborok fenntartására, a menekültek élelmezésére, egészségügyi ellátására, ruha-, készpénz- és egyéb segélyezésére 291.000 pengőt fizettünk ki.

Egyedül a garanyi táborba történt befektetések 1940. július havától kezdve mostanáig több, mint 80.000 pengőt tettek ki, mert ebben a táborban villanyvilágításról, vízvezetékéről, betegszobákról, nappali tartózkodási helyiségekről, asztalokról és szekrényekről és a legegyszerűbb egészségügyi berendezésekről nekünk kellett gondoskodunk.

A Pártfogó Iroda e feladatköre fokozottan fontos számunkra, magyar zsidók számára azért is, mert ezekben a táborokban nem csupán külföldről idemenekült hittestvéreink élnek, de azok a ma-

gyarországi születésűek is, akik kellő igazoló okmányok hiányában hontalanokká váltak és ezért őket a hatóság kiutasította.

A bejelentési és anyakönyvezés! rendszer hiányosságai, a kellő gondosság elmulasztása és különösen az a körülmény hogy régebbi évtizedekben hittestvéreink nem fordítottak kellő figyelmet arra, hogy illetőségi és állampolgársági viszonyukat rendezzék, a belföldi zsidóság óriási tömegeire nézve idézte elő a hontalanítás és kiutasítás szörnyű katasztrófáját. Ez az óriási tömeg amelyből az internáltak jelentékeny része kerül ki és ez a tömeg' azonos okokból és a jogszabályok kérlelhetetlen parancsa folytán csak egyre növekszik a visszatért területek zsidóságával.

Így kapcsolódik Pártfogó Irodánk menekültügyi tevékenysége a jogsegélyhez. A táborok szomorú lakóinak sorsa, a táborok és az internáltak számának növekedése már túlnyomórészt azon múlik, hogy vajjon hittestvéreink tudják-e illetőségüket és állampolgársági viszonyaikat tisztázni. Ez az a munka, amelyben Pártfogó Irodánk jogászai és az országban mindenütt felállított körzeti irodák vívják nehéz harcukat hittestvéreink szabadságának és megélhetésének biztosításáért.

A menekültügyi kiadások hatalmas összegre rúgnak és e legszerencsétlenebbeknek csak valamennyire emberséges ellátása igen komoly anyagi áldozatot igényel a zsidóságtól. Szeretném azonban kézen fogni azokat, akik eddig elzárkóztak az adakozástól és elvezetni őket a toloncházba, a táborokba, Garanyba, szeretném, ha látnák azokat, akik ott hittestvéreik segítő kezére vannak utalva és szeretném, ha beszélnének velük és saját fülükkel hallanák tőlük azt, hogy mit jelent menekülni. Nem hiszem, hogy akadna valaki is, akit a látottak és hallottak nem rendítenék meg a szíve mélyéig, bárki legyen is az hittestvéreink közül.

Ezekből a táborokból a kivezető út a magyar zsidók számára állampolgárságuk igazolása, a véglegesen hontalanná vált és külföldi hittestvéreink számára egyedül a kivándorlás.

Kivándorolni pedig zsidónak Magyarországról, 1941. tavaszán valósággal lehetetlen feladat.

1940-ben még 1376 menekült és hontalan hittestvérünket és 398 magyar állampolgárt tudtunk kivándoroltatni Magyarországról. Az a segítség, amelyet a Pártfogó Iroda saját anyagi erejéből bocsátott rendelkezésre a kivándorlóknak, 120.000 pengőt tett ki és átengedtünk e célra a JOINT nemeslelkű adományából 59.000 dollárt.

1940-ben még lehetséges volt számos útvonalon át eljutni az Amerikai Egyesült Államokba, Délamerikába. Sanghaiba, lehetséges volt elküldeni hittestvéreinket Jugoszláviába és Szlovákiába, ahol ebben az időben még aránylag jó körülmények között élhettek a menekült zsidók.

Most 1941-ben Amerika felé már csak egy útvonal vezet spanyol vagy portugál kikötőből New-Yorkba és ehhez az úthoz német, svájci, francia spanyol és portugál átutazó vízumra és természetesen az amerikai beutazási engedélyre van szükség. Egy ilyen utazás fejenként csaknem 3.000 pengőbe kerül és ebből 4-500 dollárérték dollárban fizetendő. Anyagilag azt jelenti ez, hogy 1000 ember kivándoroltatása 3 millió pengőt, tehát több mint a Pártfogó Iroda mai évi költségelőirányzata, de a nehézségeket szaporítja még az, hogy az amerikai zsidóság minden csodálatos

segítő készsége sem tudja könnyen legyőzni a Rooseveltt-féle dollárzárlat nehézségeit. Mindezen nehézségek ellenére is, már az 1941-es évben 60 hittestvérünk vándorolt ki a mi segítségünkkel az Amerikai Egyesült Államokba és további több mint 700 hittestvérünket küldtük el túl a határokon.

A kivándorlók túlnyomó része a zsidóság ősi és örök hazájába, Palesztinába vándorolt. 1941 március 29-én 175 hittestvérünk, április 29-én 107 hittestvérünk és végül május 9-én 171 hittestvérünk indult útnak legális bevándorlási engedéllyel Palesztinába és minden szörnyű nehézség és fenyegető veszedelem ellenére itt simán és rendben megérkeztek Erecbe.

Az 1941. május 9-i utolsó csoportban 150 volt a gyermek. Ez volt az első gyermek-alija, amely Magyarországról elindult és eljutott Palesztinába.

E gyermekek jelentékeny része az internáló-táborokból került ki, a többiek magyar állampolgárságú fiatal zsidó fiúk és leányok voltak, akik valamennyien az elválás és a reménykedés-váltakozó izgalmával indultak útnak.

Csak aki látta ezt az indulást, látta a táborokban visszamaradó internált szülők fájdalommal vegyülő örömét azon, hogy legalább gyermekeik számára ütött a szabadulás órája, csak aki látta ezeknek a gyermekeknek az örömét, hogy ismét dolgozhatnak és szabad, munkás, dolgos ember lehet belőlük, csak az tudjam megérteni, hogy mit jelentett számukra ez a kivándorlás.

És csak aki látta a magyar zsidó fiúk és leányok búcsúzkodását, az tudja, hogy mit jelentett az ő számukra és mit jelentett nemcsak szüleik, de az egész magyar zsidóság számára az ő távozásuk.

Ezek a gyermekek elvitték magukkal kitörölhetetlen emlékeként annak a földnek szeretetét, amelyen születtek, azoknak a tájaknak a képét, amelyeken éltek és amelyeket csukott szemmel is látni fognak életük végéig. Elvitték magukkal azokat a neveket, amelyeket a magyar történelem ragyogó értékeiként tanultak meg, a verseket, amelyeket magyar költők írtak és amelyekről ezek a gyermekek nemcsak hitték, de joggal hitték, hogy ezek a tájak, ezek a nevek, ezek a versek az övéik is.

De el kellett menniök, hogy mindazokat a értékeket, amelyek az övéik, mindazt a tudást és mindazt az akaratot, amely bennük él, szabadon fejthessék ki és ismét dolgos értékes és megbecsült tagjai legyenek az emberiség közösségének.

És a mi Pártfogó Irodánk büszke arra, hogy ezeket a gyermekeket és mindazokat, akik a kivándorlás fájdalmas útjára léptek, hozzásegítette ehhez a jövőhöz.

Kivándoroltatni nehéz és végtelenül fájdalmas feladat. Ezt a feladatot csak az egész magyar zsidóság segítségével lehet akár csak kis részben is megoldani.

Tűrhetetlenül bízunk benne, hogy a magyar zsidóság végül is ráeszmél arra, hogy minden anyagi erejének megfeszítésével össze kell fognia a pártfogó feladatok teljesítésére.

Enni kell adni, ruházni kell, hajlék kell, tanítani kell, mesterséget és megélhetést kell adnunk hittestvéreink kezébe.

És el kell látnunk emberileg azokat, akik a legszerencsétlenebbek közöttünk, el kell látnunk a menekülteket és meg kell lálnunk számukra a kivezető utat a táborokból a szabadságba.

A zsidó ifjúság pályaválasztás előtt!

Írta: dr. Pásztor József.

Nemsokára bezárulnak az iskolák kapui és akkor sok-sok zsidó ifjú örökké búcsút mond az iskolának. Elbúcsúzik a megszokott» oly sok szép emléket nyújtott helyiségektől, jóindulatú tanítómestereitől és tanáraitól, a jószágos igazgatóktól. Vége a gondtalan és derűs életnek, jön az igazi küzdelem az életért, a mindennapi kenyérért, a maga és hozzátartozói jövőjéért.

A zsidó ifjúságnak útjára eddig is sok-sok árnyék borult és nem volt a múltban sem olyan könnyű a zsidó ifjú élete. Hiszen minden talpalatnyi helyért valóságos közelharcot kellett folytatnia és könyveknél átvirrasztott éjszakáknak fanatikus kitartó munkája jelezte útját a kis falutól egészen addig, amíg álláshoz, vagy munkához jutott. Súlyos helyzetben van ma is és az idősebb generációnak legfőbb problémája, mi lesz gyermekeinkkel? Adhatunk-e nekik még valamit, amit az élet minden körülményei között felhasználhatnak, felvértezhetjük-e őket annyira, hogy az élet viharában megállják helyüket.

Ifjúságunknak számolnia kell azzal, hogy – részben legalább – búcsút kell mondania a könyveknek, a tudománynak, a kutató munkának, mert ha kezükben is van az érettségi bizonyítvány, egyetemi tanulmányokat csak egy igen kis százalékra folytathat. Akiben valóban van tehetség, annak nem szabad visszariadnia a nehézségektől. Az emberiség ma sem, vagy ma legkevésbé engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy a nagy tehetségek útját elzárja. Aki tehetséget érez magában, keresse érvényesülése lehetőségeit e haza határain belül, ha lehet, – de azokon túl is, ha kell. De csak az tanuljon, akiben tehetség van.

Ne essünk egyik végtelből a másikba. Nemrég még mindenkit valósággal bele kényszerített a szülő az iskolába, most meg mindenkit ki akarnak onnan venni. Szükségünk van most is képzett, iskolázott emberekre. Kell a tanult emberfő mindenütt, de ne kényszerítsünk iskolába olyat, aki nem oda való. A szülői elfogultságnak sok téren meg kell végleg szünnie, nem csupán alkalmazkodás okából, hanem jobb belátás alapján.

Bizonyos, hogy aki tovább akar tanulni, annak a legnagyobb nélkülözésekkel kell számolnia, de a kitartás minden akadályt bizonyára elhárít. A tanulás ideje valóban munka legyen, megfeszített munka, szellemi kincsek céltudatos gyűjtése (ezeket a kincseket még szabad gyűjteni), hogy azután azokat tovább adja, közvetítse, embertársai javára értékesítse. Arra kell törekednünk, hogy mindent felszínre hozzunk, ami rejtve van, tudatossá tegyük, ami a tudat alatt van. Egyúttal azonban véget kell vetni a bizonyítvány-hajszának.

A továbbtanulás csak igen kevés, kivételesnek juthat osztályrészü. A többiek a fizikai munkával kell, hogy keressék ke-

nyerüket. Az első feladat a fizikai munka megbecsülése. Ne érezze magát senki háttérbe szorítottnak, kivetettnek, másodrendű embernek, mert nem kifejezetten szellemi munkát végez. A fizikai munkának is meg van az előnye és sok szépsége. Tisztában kell lennünk azzal is, hogy a tőkegyűjtések kora lejárt. Mindenkinek úgy kell nevelődni, hogy a saját keze, lába, szeme és esze segítségével biztosíthassa kenyerét. Nem jelent ez természetesen teljes lemondást a szellemi munkáról. Az esték, szünetek, ünnepnapok még mindig bőséges alkalmat nyújtanak arra, hogy szellemi értékekben gyarapodjanak és gazdagodjanak.

Mit tanuljon az, aki befejezte iskolai tanulmányait? A következő foglalkozási ágak jöhetnek számításba;

a) mezőgazdasági munka (földművelés, állattenyésztés, baromfitenyésztés, gyümölcs- és zöldségtermelés, méhészet, kertészet, stb.);

b) a mezőgazdasággal kapcsolatos iparágak, illetve olyan iparok, amelyeket könnyen lehet bárhol is üzni, tehát körülbelül azok az iparok, amelyeket ma is falun üznek (asztalos, kovács,, ács, kőműves, bognár, bádogos, téglagyártás, húsnak, főzeléknek,, gyümölcsnek, tejnek feldolgozása stb.);

c) az elsőrendű szükségleteket kielégítő iparágak (varrás, szabás, pékség, főzés, mészáros, cipész stb.);

d) csak ezek után következhetnek az ilyenfélék, mint szerelő (autó-, villany-, vízvezeték-, gépszerelés), órás, kalapos, szücs, sapkakészítő, kefekötő, bőr-megmunkáló, tímár, nyerges, szappanfőző, szövő, hegesztő, vulkanizáló stb.

Kívánatos, hogy az iskolát végzett leányok valóban megismerjék a háztartási munkát és értsenek a neveléshez, ezért ajánlatos, hogy nevelőnőknek, ápolónőknek, csecsemőgondozónőknek,; szociális munkásoknak képeztessek ki magukat.

Kétségtelen, hogy a technika terén még mindig sok a teendő, bizonyos azonban. az is, hogy nem mindenki alkalmas technikai téren végzendő munkára. Ezért a Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája pályaválasztási tanácsadót, képességvizsgáló állomást létesített, ahol a tudomány mai állása szerint igyekszik a szükséges tájékoztatást megadni. Semmiesetre sem lehet mértékadó a kereslet és kínálat mai viszonya, mert könnyen lehetséges, hogy az az iparág, amelyben ma sokan boldogulnak, rövid idő múlva már elveszti a kereseti lehetőségét.

Mindig a legfontosabb az alaposág, a pontosság, a tisztesség, a rend és ezeket jó iparosoknál el lehetett és el is lehet most is sajátítani. Megtanulja a rendszeres munkát és ennek óriási a nevelő hatása. A munka megnevel arra, aminek ma gyakran hiányát érezzük, nemes erkölcsi gondolkodásra, cselekvésre és szerénységre. A dolgozó ifjú és a munkát tisztelő és szerető ember nem lesz követelőző, hanem szerény, nem mohó, hanem nélkülözni is tudó. nem agresszív, de azért meggyőződéses, nem meghunyászkodó, de embertársai jogát tisztelő.

Fontos, hogy az ifjú választott életpályáját hivatásnak tekintse, A hivatás pedig kötelességérzést, felelősségérzést és közösségérzést is jelent.

Reméljük, hogy az ifjúság, amely most az iskolát elhagyja, minden körülmények között zsidó marad és szégyennek, gyalá-

zatnak gerinctelenségnek és gyávaságnak minősíti azoknak a cselekedetet, akik cserben hagyják a zászlót, mihelyt az veszélybe került.

Reméljük, hogy az ifjúság tudatában van annak, hogy az élet nem vegetálás, hanem hivatás betöltése. Ma mindenkinek valósággal hősi életet kell élni és akkor nincs okunk bármit is siratni. Sok rajongás, sok fanatizmus és sok optimizmus kell az élethez, de hol keressük mindezeket, ha nem azokban, akiknek feladata, hivatása a zsidóság reneszánszát előkészíteni, vagy biztosítani, akik életük elején állnak még és telve vannak igaz hittel, sok reménnyel és sok megvalósításra váró nemes tervvel!

A szegedi zsidóság múlt évi jelentése.

Előttünk fekszik a szegedi izr. hitközség múlt évi jelentése. Bevezetőjében mindenekelőtt hálatelt szívvel mond a Sorsnak és Magyarország Kormányzójának köszönetet, amiért vér nélkül visszakerült Erdély és a keleti részek. Azután megemlíti az év nagy zsidó halottait. Végül folytatásként a szegedi hitközség nagyobb eseményeit. Így többek között Dr. Low Immánuel főrabbinak nagy adományát, mely szerint könyvtárát, amely 6219 kötetből áll és nagy értéket képvisel, a hitközségnek adja.

A szegedi hitközség Népiskolája 97 éves már és körülbelül száz tanuló jár oda. A hitoktatás, alapok, alapítványok, a jótékonyág részletes ismertetést kapott a jelentésben, amely teljes képét adja egy egészen nagyvonalú munkának, amelyet Dr. Pap Róbert vezetése mellett a nagymultú szegedi hitközség kifejt.

A jelentés legszomorúbb része, amikor az anyakönyvi adatokat közli: 1940-ben összesen tíz gyermek született, esketés volt 21 és temetés volt 86. Ez szomorú képet ad arról, hogy a különböző külső körülmények arra kényszerítik a szegedi zsidóságot, hogy a hanyatlás útját válasza, a fellendülés és a virágzás helyett. A szegedi hitközségben egy év alatt tíz újszülött látta meg a napvilágot. Ez több mint jajkiáltás. Több mint hanyatlás – ez a szegedi zsidóság öngyilkossága. Bármilyen szép és jelentős a szegedi hitközség munkája az ottani zsidóság nagyszerű áldozatkészsége ez a mélységesen elszomorító jelenség a születésekre vonatkozólag: elnyom bennünk minden ujjongást és a szegedi haladó zsidóság ijesztő módon, a haladó zsidóság képét mutatja.

Múlt, jelen, jövő . . .

Magyar zsidók a magyar mezőgazdasági kultúra szolgálatában

Írta Gál Miklós

a Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája mezőgazd. oszt. vezetője

Ha a múltnak a jelennel való kapcsolatait vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy ezek a kapcsolatok összefüggőek és így, a múlt ismerete különösen hasznosnak ígérkezik arra, hogy napjaink legégetőbb zsidó-vonatkozású agrárkérdéseit megértjük és azok megoldását sikerrel kíséreljük meg.

A zsidó a hajdankorban is földművelő nép volt. Úgy a biblia, mint a ránk maradt régi zsidó írások telve vannak a földműveléssel kapcsolatos rendelkezésekkel és szabályokkal és csak midőn annak szabad gyakorlatában gátolva volt, fordult a kereskedelemhez. Kezdetben a zsidók nomád életet éltek, amely alatt természetesen az állattenyésztés volt főfoglalkozásuk és csak a Kánaánba való megtelepedésük után váltak földművelőkké.

Azt, hogy a zsidók ezer esztendő óta napjainkig a magyar mezőgazdaságban miként helyezkedtek el, *történelmi adatokkal tudjuk alátámasztani. Nem vitás, hogy a honfoglaláskor a magyarok az országban már zsidókat találtak.*

A birtok szerzésének alapja: Szent István alatt, illetve után az ősfoglalás, a vásárlás és adományozás volt. *Kétségtelen, hogy a kazár zsidók az ősfoglalású birtokokból részesedtek s az idők folyamán, amikor a pénzforgalom embrionális voltából kezdett kibontakozni, kezdhettek a többi zsidók is kisebb-nagyobb birtokokat vásárolni. Adomány birtokokat természetesen csak a kiválók kaphattak, kik erre akár hősiességük útján nyertek érdemeket, akár pedig valamely más ténykedésük folytán találtak arra érdemeseknek. Azt, hogy ezek között zsidók is voltak, a történelmi források igazolják. Később kialakult egy másirányú ingatlanbirtoklás is: a zálogbirtoklás rendszere. A zálogbirtokos, az adós ingatlanát bírhatta és használhatta. Mindez azt bizonyítja, hogy a zsidók földműveléssel már akkor is foglalkoztak és azt nem csak rabszolgákkal, hanem saját maguk is gyakorolták.*

Az Árpád-kor végéig a zsidók szabadon szerezhettek földbirtokot. Az esetleges vallási és egyéb megszorító intézkedések az ingatlanszerzéssel nem, voltak semmiféle kapcsolatban, mert azok okai nem gazdaságiak voltak. Az első nagyobb csapás a zsidókat Nagy Lajos idejében érte, majd Mátyás király bocsátott ki egy rendeletet, melyben megtiltotta az ingatlanok elzálogosítását és zsidóknak megtiltotta az ingatlanra a kölcsönnyújtást. Ezt a tilalmat Ulászló is megújítja. A XVI. században azonban a rokonéi zsidók Batthyány Ádám gróftól már bírtak földeket, földadót fizettek a földesúrnak s tetszésük szerint művelhették a földet. A XVII. század elején eszközölt adóösszeírásokban találni

zsidó jobbágyat, aki rendes telken gazdálkodott, mások pedig mint bérlők űztek földművelést egyes korcsmákhoz tartozó földeken. Az a körülmény, hogy a ránk maradt hivatalos feljegyzések ilyen adatokat tartalmaznak, azt bizonyítja, hogy a zsidók a földművelet a török hódoltság után is örömet gyakoroltak ott, ahol arra alkalom adódott. József császár uralma alatt a törvényhatóságokhoz érkezett rendeletek a könnyítések egész sora mellett megengedi azt is, hogy a zsidók paraszt-birtokokat bérelhessenek, ha azt önmaguk művelik meg. Ezek a rendeletek voltak kiindulópontjai a zsidók későbbi fokozatos mezőgazdasági tevékenységének. II. Lipót alatt a zsidók földműveléssel már tételes törvények alapján foglalkozhattak és a gazdálkodást mind kiterjedtebb mértékben szabadon űzték. I. Ferenc alatt – a XVIII. század elején – ezek a lehetőségek, a tiltó rendelkezések következtében, visszaesést mutattak. Majd e rendeletek megszüntetése után, a birtok-elzárólagosítás mellett, kezd mindinkább terjedni a birtokok haszonbérbe adása.

Ezidőben az uradalmak épp oly rosszul gazdálkodnak, mint a középbirtokok. A mágnás külföldön érzi jól magát, kastélya üresen áll, birtokát bérbe adja. A köznemes abban különbözik a mágnástól, hogy az extra Hungáriám non est vita elvét vallja.

De különben épp oly rosszul gazdálkodik, mint ez. More patrio szántogatja az ősi birtokot, mert azt tartja, hogy azokkal az eszközökkel, azzal a tőkével és munkaerővel, amikkel ősei megélték, ő sem fog éhenhalni s amint nem változtat a hagyományos gazdálkodási rendszeren, ama szokásokban és erkölcsökben is konzervatív, melyeket az ősi birtokkal együtt örökölt.

A zsidókat a századok folyamán mesterségesen szorították a kereskedelem és pénzületek folytatására, és ennek dacára belőlük került ki az idők folyamán a haszonbérlők jár észé.

A haszonbérletek jelenlegi alakjának hazánkban kimutathatólag 100 évnél nagyobb múltja van. Az 1839-iki országgyűlésen javaslatba hozták, hogy az urbáriális telkek birtoklása a zsidóknak engedessék meg.

Az 1867:XVII. t.-c. mondja ki a zsidók egyenjogúsítását és ekkor lett általános és törvényen alapulólag megadva a zsidóságnak az egyenlő jog a mezőgazdasági ingatlanok szerzésére és hasznosítására.

Ebben az időben a királyi család magyarországi birtoka közel 30.000 hold. Ebből bérbeadtak 27.800 holdat s e területből keresztény bérlőké 17.600 hold, zsidó bérlőké 10.200 hold, vagyis 37% a zsidóknak volt bérbeadva.

Foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel is: milyen volt a magyar zsidók gazdálkodása, miképp helyezkedtek el a mezőgazdasági kultúra keretében, ért-e olyan eredményeket el, mely a népszámban való arányszámának megfelelt. Hogy jól gazdálkodott, vagy jól gazdálkodik-e a zsidó gazda, igenlően válaszolhatunk. *E téren a magyar zsidók nemzeti hivatást töltöttek be.*

Nagyon jól tudjuk azt, hogy a sikeres gazdálkodás előfeltétele a racionális állattenyésztés minél belterjesebb felkarolása. Ahol magas fokon áll az állattenyésztés, ahol e téren kiváló produkálnak, ott maga a gazdálkodás vitele és általában a gazdasági kultúra is magas fokon kell, hogy álljon. Összeállítottuk két évtized tenyészállatvásáraitak alapján a kitüntetett, díjazott, vagy

egyébként is elismerésben részesült gazdaságok tulajdonosait, – vallás szerint tagozódva. Ezekszerint:

a kitüntetések összes száma 1294, melyben 25i a zsidó, vagyis 19.6%. Ezek a számok kétségbevonhatatlanul azt bizonyítják, hogy a zsidók az általuk kezelt gazdaságokat a produktivitásnak az országos átlagukat messze túlhaladó fokára emelték, mert hisz oly kiváló tény észanyagot 'produkáltak, melyet országos aeropág jelentett ki elsőrangúnak. A tárgyilagos szemlélőnek tehát el kell ismerni, hogy a zsidók nemcsak nagy tőkét, *de nagy szakértelmet is vittek be a gazdaságokba.* Ugyanez vonatkozik a növénytermelés minden ágára is, ahol a *magnemesítés terén is kiváló eredményeket értek el.* Egyes zsidó gazdaságok a gazdasági kultúra úttörői voltak és némely vidékek gazdasági fellendülésének szinte irányítóivá váltak. *Állt ez kivált a múltban, mikor még úgyszólván pionírszolgálatot kellett teljesíteni az okszerű gazdálkodás vezetése és terjesztése terén, amikor egyes gazdaságok elmaradt kultúráját csak a racionális gazdasági üzemek példaadása tudta a maradiság útvesztőjéből a modernebb gazdasági üzemek ösvényére terelni.* A kiválóbb zsidó gazdaságok tanúskodnak erről: Hogy csak néhányat soroljunk fel: a Kohner, Hatvány, Kornfeld, Kufiler, Schossberger és Weiss bárók. A Györgyey, Szöld, Pajzs, Lonkai, Lichtschein stb. gazdaságok. De nemcsak a zsidó birtokosok és bérlők, de ezek gazdaságainak zsidó vezetői is olyan szakismeretekkel rendelkeztek, melyek hathatós előmozdítói voltak az eredményeknek.

E helyen tisztelettel és szeretettel kell megemlékezni a most betegen fekvő, aranydiplomás – egyben az első magyar okleveles gazda – Blantz Jenő jószágigazgatóról, akinek bölcs, széleskörű, mély tudásából profitál még ma is az egész agrár-apparátus. De nemcsak a gyakorlatban, hanem, a szakoktatás terén is fontos pozíciókat töltöttek be zsidók. Hogy csak a legkiválóbbakat említsem meg, zsidó származásúak voltak: lovag Kerpely Kálmán akadémiai igazgató, aki a növénytermelés terén végzett úttörő munkát, dr. Weiser István egyetemi nyilv. rendes tanár, kísérletügyi főigazgató, az állatélettani és takarmányozási kísérleti állomáson, s végül, de nem utolsó sorban prof. dr. Rácz Mihály biológus, a debreceni akadémia volt h. igazgatója, európai híru tudós, stb.

E történelmi visszapillantás, mint bevezető szavaimban is említettem volt, szükséges ahhoz, hogy amikor a kibontakozás útját keressük, a múltból merítsünk példát és erőt a jelen problémáinak megoldásánál.

Még csak annyit a múltból, hogy nincs okunk mea-culpázni. Dolgoztunk, alkotunk, rátermettségünkkel megálltuk a helyünket. S mindezért elismerésül, jutalmul kaptuk az 1939:IV. t.-c.-t. Ezt a törvényt általában zsidótörvénynek, vagy legjobb esetben ú. n. zsidótörvényként emlegetik. *E helytelen meghatározás helyett, olyan fogalmazást mernék adni, hogy ez a törvény az ú. n. zsidóellenes törvény.* Mert, aki a zsidó törvényeket ismeri, az azt is tudja, hogy a zsidó törvényekben ilyenek állnak: „szeresd felebarátodat mint tenmagadat”, nem pedig elfogultságból származó paragrafusok.

Sokan lehetnek, kik előtt a mezőgazdaság egy kicsit egzotikum is, éppen ezért tudnunk és ismernünk kell azt a mélyreható

különbséget is, mely a mezőgazdasági üzem és más üzem között van. Mert pl. míg az ipari üzemnél a matéria és a masina, addig a mezőgazdasági üzemnél a természet és az ember a főtényezők. A mezőgazdasági üzem éppen ezért komplikáltabb és nehezebb! mert az anyag és a gép együttes munkájának eredménye sokkal biztosabban vetíthető előre, mint az az eredmény, amit a természet és az ember együttes munkája elérhet. Mégis a földművelésnél a föld, trágya és munka együttműködésével, az állattenyésztésnél a fajta, az egyedkiválasztás és a takarmányozás együtthatásával biztosítottak láthatjuk az eredményt. Jó módszerek alkalmazásával biztos a mennyiségi és minőségi termelés. *Allítjuk, hogy nemcsak az értékesítésre, de a termelésre is a zsidó készség kiválóan alkalmas.*

A mezőgazdasági kérdésekkel kapcsolatban feladatunk kettős-irányú:

egyrészt a kivándorolni szándékozók fizikai munkára való kiképzése, főként Palesztinába készülõ chalucok nevelésére. E tekintetben az ország különbözõ gazdaságaiban teremtettünk kiképzési lehetőségeket, 1940-ben még mintegy 800 helyet biztosítottunk hittestvéreinknél, de vállalkoztak kiképzésre főpapi, főúri birtokosok is: *A humanitás, a biblikus jóság és a kiállítás példáját mutatva: a Hercegprímási uradalom, a Zirci apátság uradalma, sédeni Ambrózy György a Mária. Terézia-rend lovagja, vitéz gróf Festetics Kristóf, stb. is szívesen fogadtak bennünket.* Sajnos! kiképzési mozgalmunk e pillanatban negatív, mert jóllehet a múlt évben az illetékes hatóságok ilyirányú kéréseinket teljesítették, ezidén a legalizációt nem sikerült kieszközölnünk.

Második és ezidőszerint semilyen tiltó rendelkezéssel nem gátolt akciónk, a kisfarmer-képzés. Azokra gondolunk, akik állástalanokká váltak, végkielégítettek, ipar, trafik, korcsma-jogot vesztettek, általában kistökések kisfarmerekké való átképzésére. Itt mindenekelőtt az önellátást tartjuk szem előtt. Nagy előny az, ha semmiért sem kell a piacra menni, vagy az üzletre szorulni. Természetszerűen ezt a szükségletek teljes fedezésénél alig tudjuk elérni, de nézzük csak, mit kell tennünk, ha ezt el akarjuk érni.

Mindenekelőtt szükségünk van megfelelő keretre és ennek első ettája, ha az 1939:IV. t-c. 15. §-a szerint is biztosított 600 n-öles telket veszünk, vagy ha nincs elegendő tőkénk, bérelünk. Vidéki hittestvéreinknél ez a keret többé-kevésbé rendelkezésre áll, a fővárosiak, vagy városiak húzódnak ki a perifériákra, a vidékre. A bérösszegek alacsonyak. Egy ilyen telek egy részén bolgárkertészetet teremtünk, gyümölcsfákat ültetünk. Egy másik részét elkerítjük baromfi-udvarnak és magunk megépítjük hozzá a baromfi-ólatokat. Ne arra fektessük a fősúlyt, hogy az ól parádés legyen, hanem hogy azt tisztán tartsuk. Ez utóbbihoz pedig ingyen lehet hozzájutni. Baromfi-állományunk nemcsak tojással, de hússal is ellát bennünket. Tudjuk azt, hogy a fűszeres tojásért szívesen ad árut. Ha nincs kellő tőkénk egy tehén vásárlására, tejszükségletünk fedezésére nagyszerűen alkalmas egy kecske is. Kitűnő, jobb, egészségesebb teje van, mint a tehénnek.

Ezután néhány 'család méh. A méz egészségügyi szempontból is fontos produktum, hiánytalanul pótolja a cukrot.

Természetesen ott, ahol az egyénileg nem ütközik vallás-erkölcsi nehézségbe, tartson az illető sertést.

Amire pedig az egész kiserőművet alapítjuk: az a nyúltenyésztés. Ezt két irányban folytatnók.

Divatosabb, általánosabb is, de főképp jövedelmezőbb: az angoranyúl tenyésztése. Igényesebb is, több és bízható munkával jár. Kisebb fáradsággal szerényebb kereseti lehetőséget nyújt a hús és prémnyulak tenyésztése. Semmi akadályja persze, hogy mindkettővel foglalkozzunk egyszerre.

Nézzük az angorát először. Ezzel a kis kultúrcsodával rengeteg visszaélés történik. Az emberek hiszékenyek s a mai bizonytalan világban könnyen reagálnak, a sokszor csak propagandisztikus ízű reklámokra. Az egyik oldalon havi 500 pengős jövedelmet ígérnek, hogy tenyészanyagot adhassanak el, másfelől pedig 20-30 pengő, 1-2 láda s egy kis drótháló, s már kész az egzisztenciát ragyogóan biztosító angora-farm. Persze az utóbbi is nyulat akar eladni. E szélsőségek között van azután arany középút. Mindenek fölött rátermettségre, szaktudásra van szükség. Ahhoz, hogy eredményes legyen munkánk, itt elsősorban van szükség lelki átalakításra. Legfőbb jövedelmi forrásnak a munkaerőt tekintjük. Hangsúlyozzuk, hogy a befektetett tőke szerény kamatozást nyújt, de konzerválja a vagyont.

Azután itt van a házinyúl. Rengeteg olyan cikket olvastunk, amely a népélelmezést és annak hiányosságait tárgyalja. Tudjuk, hogy pl. Budapest évenként 20-000 q, vagyis 2 millió kg. lóhúst fogyaszt. Tagadjuk, hogy a lóhús fogyasztásának hívei lennének. Igaz, hogy a magyar mindig szerette a lovat és mint állat-ideál áll előtte, de milyen messze áll az attól a szeretettől, mely eljutatja az embert a lóspórtól a lóhús fogyasztás szeretetéig?! Ha megkérdeznénk a lóhús fogyasztót, hogy mit eszik szívesebben, a finom, gusztusos nyúlhúst, vagy a száraz vörös lóhúst, nem kétséges, hogy a nyúlhús győzne! Ha ló helyett házinyulat fogyasztanánk – lévén igen szapora – egy év múlva el tudnánk látni az egész országot olcsó és ízletes nyúlhússal, egy ország didergő gyermekeit olcsó prémmel és takaróval.

A problémák, ha nehezek is, megoldhatók. Egy kis megalkuvást és még kevesebb lemondást kérünk. Megalkuvást, mert nem lesz annyi jövedelmünk; lemondást, mert a jövőben nem lesznek meg a vagyonszerzés könnyű lehetőségei. De lesz nyugodtabb életünk, mert ha nem is ad fényes ígéretet, de nem követel annyi kötelezettséget sem, mint eddigi meghajszolt életünk.

Kövessük Ábrahám és Izsák ősatyjaink példáit, kik valahányszor a filiszteusok betömték kútjaikat, ők mindig újabbakat ástak. Ezzel elérték azt, hogy a filiszteusok irigysége csodálattá, rosszakarata, megbecsüléssé változott és őseinknek ez a szívós kitartása, ellenfeleikben komoly békevágat ébresztett, melyet mind' annyiszor valóra is váltottak. Bizzunk őseink Istenében és Mgyjük rendületlenül, tetteikben megnyilvánuló hittel, hogyha mi az eddig betömtött keresetforrásaink helyett új keresetforrásokat nyitunk, ez nekünk is megbecsülést fog hozni és a magyar józanság, meg a zsidó tettvágy és életigenlés ismét tartós, őszinte, áldásos békevágat fog egymásra találni, valóra válni, egybeforrni.

A budai zsidóság évezredes múltjából . . .

A ZSIDÓSÁG NEM TANULJA ÉS NEM ISMERI
SAJÁT TÖRTÉNELMÉT

Aki nem
foglalkozik

a történelmi múlttal, az sok minden érdekességet mulaszt el élete folyamán megtanulni. Lett légyen ez egy ország, egy nép, vagy akár csak egy-egy város történelme is. Ezzel kapcsolatosan elmondhatjuk előljáróban, hogy a zsidó öntudat csaknem teljes kiveszésének és sziszifuszi munkával való újrábresztését azért tartjuk oly különösen nehéznek, mert a zsidóság zömét nem tanították meg a zsidó történelemre. Egyenesen bámulatos, amit ezen a téren „produkálunk”. Vannak világi dolgokban egészen járatos emberek, akik még hozzávetőleg sem tudják elsorolni a zsidó történelmi múlt jelentősebb étapppjait. Egyenesen analfabétizmus uralkodik e téren. Az iskolák sem állanak hivatásuk magaslatán, sőt, ami a legszomorúbb és talán legérdekesebb, hogy a héber tudományokban jártasok előtt is valósággal: Tabu a történelmi tudás. Már kellene akadjon valaki, aki ezt a jelenséget tudományos alapon megvilágítja. Mi ez a zsidóságban? Ez a negligálása a népi múltnak? A zsidó állami létet mintha szegyeinek a mai nemzedék korcs fiai. A hős makkabeusokat mint valami legendát kezelik – már azok, akik vajmi keveset mégis hallottak róluk, – de a zsidóság zöme kisebb-nagyobb élcekre alkalmas témakörnek látja a zsidó történelmet.

S hogy ez a tudat mennyire elmélyült a zsidóságban, legjobb bizonyíték, hogy még a mostani zsidó gimnáziumokban és más középiskolákban sem tanítják a zsidó történelmet azzal a lendülettel, amelyet ez a tantárgy megkövetelne. Ma is amolyan „lopott” óracskat szentelnek nekik, ahelyett, hogy valami egészen mély jelentőséget adnának a tanárok. Ezzel elérik viszont, hogy sem ők, sem a tankönyvek nem veszik az egész „tantárgyat” komolyan. Egy napóleoni hadjárat részleteit, vagy valamelyik római triumvirnek hős- vagy gaztetteit százszor jobban ismeri egy zsidó fiatalember, mint a zsidó történelem jelentősebb állomásait. Igaz, hogy az hozzátartozik az „általános műveltséghez”, a zsidó múlt feltárása pedig még mindig nem elég szalonképes.

Ezt azzal kapcsolatosan mondjuk el, mert feladatunknak tekintjük, hogy a magyar zsidó közvéleményt felrázzuk ebből a téves hitéből, és felhívjuk figyelmét arra a körülményre, hogy tegye már egyszer a maga életének fókuszába a zsidóságát. Ehhez pedig első kötelessége, hogy megismerje múltját. Igen, ez a legfontosabb feladatok egyike. S hogy éhez hozzásegítsük, mi is ismertetni fogjuk az egyes zsidó történelmi fázisokat. Viszont mivel a mi hazánk zsidó múltja talán legközelebb áll hozzánk, abban is leginkább a fővárosé, először a budai zsidóság történelmét foffjuk ismertetni.

A ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE BUDÁN

Kétségtelen, hogy már azért is megérdemli a budai zsidóság, hogy komolyan foglalkozunk történelmével, mert Lőw Lipót rabbi szerint – aki első történetírója volt hazánk zsidóságának – a budai hitközségnek van a legtöbb és legrégebb emléke. Viszontagságos múltja van, amelyben gyakran váltakoztak, a fejlődés és hanyatlás korszakai.

A legrégebb nyomok a III. és IV. századba nyúlnak vissza s legfőbb bizonyítéka az aquinkumi sírkő. Ez a sírkő jelenleg Albert-Irsán, a Szapáry kastélyban látható: kezdetleges módon a hétágú mécesest, a menórát karcolták rá kétszer, feliratában pedig a Benjámín név fordul elő. Görög nyelven pedig a zsidó hitvallomás látható, illetve olvasható: Heis Theos. Ami azt jelenti, hogy: Egy az Isten. Aquincum területére a zsidók azok sorából kerülhettek ki, akiket a római birodalom Kisázsziából, Szíriából, Palesztinából a Pannónia határvonal mellé telepített.

Egy vallási döntvény azt bizonyítja, hogy a XIII. században Budán már fennállott egy zsidó közösség. Bécs első tudós rabbija, Izsák ben Mózes Aur Zorua, aki járt Magyarországon, ebben a döntvényben kimondja, hogy Esztergom és Buda meleg forrásai rituális fürdőnek használhatók. Itt fordul elő Buda neve héberül: Budn. A héber okiratok úgy jelölik meg Buda községének helyét: A Duna mellett és a meleg források mellett levő község.

AZ ELSŐ BUDA-VÁRHEGYI HITKÖZSÉG – A LEGRÉGIBB MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ SÍRKŐ

A tatárjá-
rás után az

elpusztított ország benépesítése és gazdasági életének újjáépítése végett IV. Béla király szívesen fogadta a zsidók bevándorlását. Ennek előmozdítására adta ki tíz évvel a tatárjárás után szabad? ságlevelét, mely a zsidók jogait meghatározta. (1251-ben.) Éppen Ennek a székhelynek fejlődése érdekében telepítette le ide IV. Béla a zsidókat. A városban gyorsan fejlődött a zsidók negyede, akkor épült a mai Várhegyen az új királyi székhely; Buda vára. A Fehérvári kapu mellett, a Várhegy délnyugati részén terül el. Ezt a kaput Zsidó kapunak is nevezték, mert a Zsidók uccájából nyílt. Budának ebben a korban van már zsidó temetője és zsinagógája. Temető és zsinagóga pedig mindenkor állandó településről tanúskodik.

A IV. Béla király által alapított község még Kun László idejében is fennállott, ezt két megmaradt sírkő bizonyítja. A régebbi, a Peszach ben Péter sírköve 1278-ból, a legrégebb héber feliratú sírkő, melyet Magyarországon találtak. Ez a két sírkő a Várhegy nyugati lábánál a középkori zsidó temető helyén került elő a többi, későbbi századokból eredő sírkövekkel együtt.

Buda városa az Árpádok utolsó évtizedeiben gyorsan fejlődött, ebben része volt a zsidóságnak is. A zsidók és nemzsidók között élénk lehetett az érintkezés. Erre következtethetünk a budai zsinat egyik határozatából. A pápai követ elnöklésével 1279-ben Budán megtartott zsinat ugyanis egyházi büntetéssel sújtja azt a keresztényt, aki oly zsidóval érintkezik, aki a zsidó jelt – a vörös posztóból készült kört – nem viseli. De Budán ezt a zsinati határozatot nem hajtották végre, mert a város harcban állott az esz-

tergomi érsekkel és a pápasággal. A város III. Endrét, Vencelt, majd Ottót ismerte el királynak, a pápaságtól támogatott Károly Róberttel szemben.

AZ ELSŐ ZSINAGÓGA ÉS AZ ELSŐ KIŰZETÉS

1307-ben

si-

került Károly Róbertnek bejutni a várba. A budai krónika szerint a zsinagóga melletti kapunál, vagyis a Fehérvári kapunál hatoltak be katonái. A budai zsidókról különben az Anjouk korában oklevelek szólnak, melyek zálog és pénzkölcsönöket említenek. Egy 1350-ből való oklevél Hosszú Salamont, egyenesen budavári zsidónak nevezi. – Salamon longus Judeus de castro Budensi.

Az első budai gyülekezetet Nagy Lajos király semmisítette meg. Mivel a zsidók, a király térítési kísérletének ellentálltak, kiűzte őket az egész országból; feltehető, hogy legalább Budáról, amely udvarának rendes székhelye volt. 1365-ben a hajdani zsidónegyedben a király egy házhelyet ajándékoz az egyik építőmesterének. A budai zsidóság életének a XIV. század közepén – néhány évre – gérus, kiűzetés vetett végett.

1348-ban űzték ki a zsidókat, főleg azért is, mert nekik tulajdonították a pestis járványt. A kiűzetés szomorú történetét Kohen József zsidó krónikás is közli. 1360-ban újra száműzték őket, ahogy a budai krónika beszéli. Négy esztendeig tartott az egész országból való kiűzetésük. Visszatérésük után Nagy Lajos zsidóbírói hivatalt állított fel Budán, az ország zsidósága ügyeinek intézésére. Zsigmond alatt adták ki a Budai Törvénykönyvet, amely súlyos megáláztatásokat hozott a zsidóságra. Ekkor tették kötelezővé számukra a sárga folt, a vörös köpeny és hegyes süveg viseletét. Buda városa akkor arra törekedett, hogy a zsidókat a kereskedelemtől eltiltsa és pénzületekre utalja őket.

A Budai Törvénykönyv megemlékezik a zsidó uccáról, amely a mai Szt. György ucca helyén volt. Pénzületeik meglehetősen kiterjedtek voltak, a jobbágytól, a királyi kincstárig mindenki hozzájuk fordult kölcsönökért. Ekkor viszontagságos időket élt át a magyar zsidóság. 1391 és 1405 esztendő, „átok” évének jelzi a budai Izsák nemrégiben kiásott sírkövének felirata. Valószínűleg a budai Náthán nevű zsidó tudós is üldöztetés miatt költözött a cseh Égerbe és ezidőtájon kerülhettek a külföldi hitközségek emlékkönyvébe a magyarországi, így a budai zsidó vértanukról szóló feljegyzések, A budai üldözések szórhatták szét a budai és pesti zsidókat 1406-43-ig az ország különböző hitközségeibe.

A magyar zsidó hitközségek felsorolásában már 1382-ben első helyen találjuk Buda városát. (Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Székesfehérvár előtt.)

Betrandon de la Broquiére francia lovag, aki 1433-ban utazott át Budán, azt írja: „Sok zsidót is lehet itt látni, ezek elég jól beszélnek franciául, jelentékeny részüket éppen Franciaországból űzték ki.”

A zsidók betelepülése úgy történt, mint annyi más idegen nemzetiségű bevándorló Befogadása a középkori Magyarországra. Oklevelek tanúsítják, hogy Zsigmond az ország legfőbb urainak, a Kanizsaiaknak, a Garáknak engedélyezte, hogy birtokaira külföldi

zsidókat telepítsenek; természetes tehát, hogy a feltörekvő fővárosban maga is szívesen látja őket. A királyi kegy a Kanizsaiak kismartoni zsidó telepítéseinek ugyanazokat a jogokat és szabadságokat' biztosítja, melyekkel Buda és Sopron királyi városok zsidóit megajándékozta.

„AZ EGÉSZ MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁG NEVÉBEN”

Az ország fővárosában, a ki-

rályi udvarban a budai zsidóknak van leginkább módjuk eljárni az egész magyar zsidóság nevében. Az országos zsidóbíró, aki Nagy Lajos kora óta legfelsőbb fokon intézi a zsidók ügyeit, a Budán tartózkodó főurak közül kerül ki, állandó helyettese a budai várnagy. Budai zsidók kérik legtöbbször IV. Béla kiváltságlevelének megújítását a királyoktól:

„Az egész magyarországi zsidóság nevében és megbízásából”.

Az oklevelekből kitűnik az első budai rabbi neve is. „Der Jude Joseph Rabbi zu Ofen”, vagy ahogy a latin oklevél mondja: „Magister Josephus Judeus”. (1436) Benne a nagyhírű Treves család egyik tagját ismerjük fel, a középkori Franciaország utolsó főrabbijának leszármazottját.

Ránk maradt Buda zsidó községének folyamodványa is, melyet Zsigmond és Albert királyokhoz juttattak. Szabadságaik megerősítését kérik, mert „Isten után nincs más menedékünk, csak a királyi oltalom”. A kérvényen, mely a budai község legrégebbi írásos emléke, az aláírás:

– Királyi Felsőged hűséges alattvalói, Buda királyi városának zsidó községe.

KÜLDÖTTSÉGEK MÁTYÁS ÉS II. ULÁSZLÓ ELÉ I

Bonfimi, a

humanista udvari történétíró munkájában olvassuk, hogy amikor az ifjú Mátyás király 1458-ban Csehországból Budára érkezik, a város kapuja előtt elsőként a zsidók csoportja üdvözölte Tóratekerccsekkel s könyörgött régi szabadságai megerősítéséért. Hasonlóan ír Bonfini II. Ulászló bevonulásáról is. Már Újbuda külvárosában fogadta a királyt a zsidók csapata és II. Ulászló a tóratekercek iránti tiszteletet nyilvánított és megígérte, hogy kérélmüket teljesíti. Ily módon szereztek meg a budaiak, a régi kiváltságokat, illetőleg azok megerősítését.

EGY HIRES MENYEGZŐI BEVONULÁS.

A királyi oltalom

fejében a zsidóság külön adót fizetett. Ennek az adónak behajtásában Zsigmond kora óta a budai zsidók működtek közre. Erzsébethez intézett folyamodványukban az adózás újjárendezését kérelmezik. Az adózás rendezése vezetett Mátyás király korában a prefektusi tisztség megalkotására. A budai község vezetőségéből emelkedett a prefektus országos tisztségébe Mendel Jakab, hasonlóan, ahogy az összes tisztségek eredetileg udvari tisztségekből fejlődtek. A Mendel-család négy tagja viselte a prefektusi hivatalt az intézmény fennállásának félszázadában. A prefektusok

mindenkor a budai község élén álltak. Ott laktak a prefektusok a Bécsi kapu felé nyíló Zsidó uccában. Innen küldték megbízottait, az ország zsidólakta városaiba. Ha szükségesnek látták, maguk is útrakeltek, ilyenkor királyi gárda védte őket. Ők és családtagjaik felmentést kaptak minden zsidó jel viselése alól. Nagy volt a tekintélyük. A zsidók hercege, a zsidók királya néven emlegetik őket. Egykorú leírások képet adnak, milyen pompával szerepeltek Mátyás és Ulászló királyok koronázási menetében és lakodalmi ünnepségén.

1476-ban volt Mátyás király és Beatrix menyegzői bevonulása Budára. Két szemtanú a következőképpen írja le az esküvői bevonuláson résztvevő zsidókat. Az érkező király és királyné üdvözlésére a Várkapu elé legelőször is a zsidók mentek ki. Élükön agg előjárójuk nyargalt kivont karddal, egy kosárban pedig 10 font ezüstöt hozott. Mellette fia, ugyancsak lóháton, kivont karddal és kosárral, mely szintén tele volt ezüsttel. Utánuk jött 24 lovas, mindannyian bíbordíszruhában, kalapjukon három szál struccotlallal. Ezeket gyalog követte 150–260 ember. Remek zászlót vittek, melyre arany betűkkel volt írva: Somér Jiszroél, azaz Izrael öre. A zászlót pajzs díszítette, a címert rajta az egyik szemtanú Drudenfussnak (Boszorkánylábnak) nevezi, nyilván így jelöli meg a Mőgen Dovidot. Volt a zászlón még három aranycsillag, a pajzs felett pedig a főpapi dísz, aranyozva. A zászlót párosan követték ifjak és öregek. Fejüket selyemből és damasztból való Efod (tallisz) takarta. Menyezet alatt „bepólyázott bábót” (Tóratekereszt) vittek, melyen elől aranyvért volt. Amikor a király és királyné közeledtek, a Tóratekereszt énekszóval a királyné elé vitték.

Ez a hódolat növelte a király jóindulatát a Mendel család iránt. S erre a jóindulatra szükség is volt, mert hiszen ők voltak a prefektusok és ezek voltak az ország zsidóságának szószólói.

* * *

Mátyás erős karja meg is védte a zsidókat a támadókkal szemben. Gyakran szorultak védelemre a budai zsidók. 1421-ben a budai városi jogkönyv átvette a német városok jogszabályait és zsidókra vonatkozó megszorításokat, a megalázó ruházatot, a vörösköpenyt, a szégyenfoltot és a hegyes süveget. Foglalkozásukban is korlátozták őket, idegen kereskedőkkel nem léphettek összeköttetésbe. A királyi hatalom volt az egyetlen, amely a polgárok gyűlöletével szemben bizonyos mértékig megvédte őket.

A győnge Jagellók alatt nem tudták úgy megoltalmazni őket. Ezért sokan ki is vándoroltak, így a tudós és gazdag Kohen Akiba, Prágába ment, ahol mint a budai zsidók hercegét emlegették. Az előkelő budai zsidók különösen akkor, amikor nagy tömegek jöttek Rákos mezejére és Buda városába, elküldték családjukat, mert ilyenkor többször fenyegették a zsidó negyed. 1495 óta több ízben megismétlődtek ezek a zavargások. Az utolsó fosztogatás Szerencsés Imre, zsidóból keresztényé lett alkincstárnok alatt érte a budai zsidókat.

A mohácsi vész után, sok zsidó elmenekül Budáról, a Mendel Prefektusi családdal együtt. A visszamaradottak kötelesek behódolni a szultánnak. Sokat hurcolnak török fogságba. Ezzel záródik a budai zsidók szép és magasbaívelő korszaka.

Bagdad, a keleti ezeregyéjszaka városa

Mostanában sokat szerepel újra Irak, ez a volt török tartomány, amely a világháború után független állam lett, de mert a moszuli petróleumforrások ott bugyognak elő a földből, mindig féltékenyen vigyázott arra a brit birodalom, hogy érdekei soha ne legyenek veszélyeztetve. Nemrégiben gyors kormányváltás zajlott le Irak fővárosában, Bagdadban és az új kormány nem látszott elég megbízhatónak angol szempontból és ezért a 3 millió lakosú államban angol csapatok nyomultak be, hogy biztosítsák érdekeiket, minden külső támadással szemben.

S. Soskas, palesztinai újságíró egyik riportjában, amely nagy külföldi lapokban jelent meg, igen érdekes és színes írásokban emlékszik meg erről a csodás és mesebelinek híresztelt városról és országról, Erről a következőket írja – amit itt reprodukálunk:

UTAZÁS BAGDAD FELÉ

Damaszkusztól Irak fővárosáig, Bagdadig, ezer kilométer az út. Nekem nem volt nagyon hosszú, mert repülőgépen mentem. Érdekes volt felülről nézni, ahogy a tevekaravánok vonulnak az úttalan utakon, a nagy és forró sivatagon.

Bagdad repülőterén leszálltam és azonnal éreztem, hogy ez nem a mesebeli város, amely megszínesítette gyermekszobánk hangulatát. Hol vannak az idők, amikor dzsinek és a keleti „bűbáj” szereplői bűvös szőnyegeken járták be egy perc alatt a világot? Most négymotoros hatalmas Boston-Blenheim gépek vannak forgalomban itt, amelyre csak sokszoros igazolás után lehet felülni. Félnék a kémektől, a moszuli források kincsenek titka nem is „titok” a szónak köznapi értelmében. Elvégre a petróleumkutak kincse nem „szeszám nyílj meg” jelszóra buggyan elő, hanem hatalmas szondák buzdítják a föld felszínére, de amikor finomított an a hadihajók, tankok és repülőgépek gyomrába pumpázzák, akkor a „bűvös szőnyeg” meséje mellé, korunk „mesebeli” szörnyeivé változnak, amelyek ma eldöntik – talán évszázadokra is – az egész világ sorsát.

Bagdad nagyon bizalmatlan az idegenekkel szemben. Ők, az „uralkodó” arabok rossz szemmel néznek az angolokra, mert ráeszméltek arra, hogy milyen kincseket aknáznak ki, anélkül, hogy nekik nagy hasznot biztosítanának. Az angolok viszont velük szemben bizalmatlanok és mindketten – arabok és angolok – nagyon görbén néznek az idegenekre. Különösen mióta a háború fergetege oly közel száguld mellettük, mint a forró sivatag testetleket ölö számumja.

Bagdad az utóbbi évtizedek európai kultúrájából nem sokat importált. Nagy olajtermelő és finomító gépeket, kormosarcú és olajos ruhájú szakembereket, a gazdag benszülöttek asszonyai pá-

rizsi parfömöt és angol pipákat, de legtöbbet: szőke európai nőket, akik nem tudnak ugyan jól táncolni és énekelni, de viszont elég jók arra, hogy a soknejű hárem-basákat szórakoztatni tudják. Mikor unják már az odaliszkokat és egyéb hárem i és keleti szépségeket, akkor elmennek a dancingokba. Kétszázezer négyszögkilométer területe van Iraknak és ha lapozgatjuk a történelem poros lapjait, akkor látjuk csak, hogy nem minden volt sivatag, ami most az, mert hiszen Nebukádnezar király idején 30 millió ember «lt itt, a Kelet egyik legjelentősebb országa volt.

ÉVEZREDEK ELŐTTI ÖNTÖZŐMŰVEK

Vajjon miért tudott annakidején ennyi ember lakni a bibliai Tigris és Eufrátes közötti területen? Ez a kérdés minden intelligens, Európából idekerült tudóst és laikust egyaránt érdekel. Már csak azért is, mert hiszen ezen a területen terült el az Éden Kertje is. Tehát ami akkor a bőség és boldogság legfőbb szimbóluma volt, miért lett jórészt kopár és kietlen?

És mégis! Az édeni bőség, a bibliai szépség halhatatlan ősi helye, csodásan buja vidék lehetett. És ennek titka? Látni lehet ma is az összetört, kiszáradt csatornákat, a maguk jellegzetes barna tégláival, s ezek jelzik, hogy miként vitték széjjel az Eufrátes vizét, hogy megtermékenyítsék vele ezt a területet. Ábrahám ősapánk régi székvárosa, „Ur-Kazdim” is itt volt, az a város, melynek neve ismerősen cseng, minden Biblia-olvasó előtt.

A mai Irak, az a régi Aram Naharaim, vagyis Mezopotámia, amely magyar jelentésben azt jelenti: a folyók országa. Újra ásónak és lapátnak kellene átvenni ott a hatalmat, hogy újra víz folyék a sivatagban és megtermékenyítse ezt a homokos földet, ahol tevék patái járnak a forró homokban, mintha szőnyegen járnának, holott terméketlen, átkos helyen cammognak. A sivatagi szél csak fújja a sívó homokot, s mintha régi dicsőségről regélne.

Ide is országépítő „chalucok”, úttörő lelkesek kellenének, hogy ezeket az alvó dinamikus erőket a termelés szolgálatába állítsák.

Bagdadban még mindig Harun al Rasid 700 éves múltja él és virágzik. A keskeny uccák bazárjaiban ott díszlegnek a görbe kardok, aranybrokát ruhák, színes, csillogó ékszerek, gyönyörű perzsák és keleti édességek kínálják magukat ezekben a keleti bazároknak. Mindent lehet itt találni. Mindent, amit Kelet jelent. Holdvilág van, farácsos ablakok, ahol feketeszemű, letakart arcú nők néznek ki, s aki nézi őket, nem tudja, 16 vagy 60 évesek-e? A szemek nem árulnak el semmit. Oh ezek az oldaliszkok! Dato-lyapálmák levelei alatt hűsölnek itt az urak, ezek a keleti kényurak. A karavánszerájokban idehallik a pihenő tevék csengettyűje. Minden tevének van tíz csengettyűje, kisebbek-nagyobbak, s ezek olyan furcsa zenét adnak. A szegényebb arabok meg ott ülnek a piszkos kávéházakban, vagy helyesebben kávézóhelyeken és pipáznak, meg kávéznak. Illetőleg nem „ülnek”, hanem hevernek, fekszenek és ott töltik az egész napot. Közös nagy tányérból «szenek és közös csészékből isznak. Együtt kavargatják a kávé es legtöbbje azt tartja a legszebbnek, hogy ezen a helyen s ebben a pózban nyiratkozzék és borotválkozzék. Ott áll közöttük az öreg

borbély, leveszik a turbánt és ott nyírja, nyirogatja őket. Nem tesz az semmit, ha a levágott haj az ételekbe vagy italokba hull. Ezek az emberek – úgy látom most a legnagyobb határozottsággal – nem fogják újra felásni és rendbehozni az évezredes csatornákat. Ok nem bánják, ha még ezer évig úgy marad minden, ahogy van. De még csak nem is szeretik, ha más dolgozik. Harun al Rasid országában nem szeretik a tetterős, modern, vállalkozó szellemű embereket, gyűlölik a XX. század tempóját, hanem, imádják a dologtalan semmittevést, amelybe generációkon át úgy beleszoktak.

A BAGDADI ELEGÁNS SZÁLLODA

Mi európaiak – írja a zsidó újságíró – nem tudunk itt sehohsem lakni vagy étkezni, csak ott, ahol európai kényelem van. Tehát az európaiak által épített szállodákban és házakban. A legjobb szálloda: a Tigris Palace Hotel. Érdekes jelenség, hogy itt azok a szobák a legjobbak, amelyek Európában csak igen kispénzű utazó embereknek vannak rezerválva. Itt az ablak nélküli, sötét szobák a legjobbak, mert az ezeregyéjszaka városában nagyon nagy a meleg, nyáron gyakran 60 fokra is felszalad a higany a hőmérőkben. Már most is alig bírható a hőség, bár még csak most kezdenek rügyezni a datolyapálma bimbói.

A bagdadi uccákon nagy a forgalom és ami szintén jellegzetes, a kétfogatú kocsik autótülökkel vannak felszerelve. De ezek nem azok a szordinos túlkökök, hanem a legharsogóbbak, amelyek megkeserítették valamikor az európai nagyvárosok lakóinak életét. A mi rossz európai idegeink itt a búbajos Keleten is roszak és alig bírjuk ezt a nagy hangorgiát. A legforgalmasabb boulevard, a Harin al Rasidról elnevezett ucca, amelyen a forgalmi rendőr úgy dirigálja a forgalmat, hogy attól még nagyobb lesz a rendetlenség. Íme a példa: a keresztuccából méltóságteljes lassúsággal jön egy hosszú tevekaraván. Leállítja a forgalmat és a kocsik, autók megállanak. Nem így a helyes, de az arab rendőrt szíve mégis a tevekaraván felé húzza, jobban szereti tevekaraván élén a teve púpjai között kevélyen ülő karavánvezetőt, mint az áramvonalas Lincoln-autót, meg a gazdag amerikaiakat és angolokat.

Forgalmi rendőr dirigál a Harun al Rasid boulevardon – ez lett az ezeregyéjszaka meséiből.

BAGDAD A ZSIDÓ TÖRTÉNELEMBEN

Már a Talmud is foglalkozik Bagdaddal, amely ó-perzsa nyelven azt jelenti, hogy „Isten ajándéka”. Lássuk részletesebben a zsidóvonatkozásokat.

A VIII. században Abasid arab kalifacsalád építette fel újra, akik Mohammed családjából származtak. A Bagdad alapítását követő században az Abasidok elvesztették világi hatalmukat és csak az egyházat tartották meg. Ezek a kalifák kezdetben nem túrték a zsidókat, de később mind nagyobb számban költöztek Bagdadba, Külön jelvényt viseltek, éppen úgy, mint az ottlakó ke-

resztények, akik már akkor odavetődtek a nagy mohamedán tengerbe.

Harun el Rasid is megújította ezeket a rendelkezéseket, de ez jnégsem tette azért lehetetlenné, hogy zsidók igen magas polcra ne jussanak az állami gépezetben. A zsidó tudományos élet központja lett Bagdad. A „Kos Galuta”-nak, az exilarchatusnak lett központja és a zsidó világ akkori nagy centrumaival, a talmudikus Surával és Pumbaditával szoros kapcsolatokat tartott fenn.

Akkor alakultak meg a szekták is. Így a karaiták, akiknek alapítója Anan ben Dávid 767-ben érkezik Bagdadba, ahol a nagy nyilvánosság előtt ismerteti tanait. De a kabala is jó talajra talált itten. 930-ban ebben a városban élt Saadja gaon, aki itt írta meg híres vallásfilozófiai művét is. Hét évre rá megbékült David ben Zakkay-al és újra elfoglalja helyét a szurai akadémián.

Messzire vezetne, ha valamennyi Bagdadban élt zsidó tudóst felsorolnánk. De meg kell még említsük Dunas ibn Debrat-ot, Hai gaon-át és Jehuda bar Sámuelet, akik állami bírók is voltak Bagdad városában. Innen költöztek azután Pumbaditába. 1140 körül Ábrahám ibn Ezra költözött Bagdadba és húsz évvel később lépett a történelem színpadára David Alroy is, az az álmessias, aki 1160 körül meghirdette a szent háborút a mohamedán világuralom ellen és a kaukázusi hegyi- zsidók élére állott, hogy tervét megvalósítsa. Alroyt később ellenségei intrikáira saját apósa öli meg és ezzel véget ért ez az álmessias mozgalom is.

Alroyról a múlt században Lord Beaconsfield, a brit világbirodalom miniszterelnöke írt érdekes könyvet, melyben felvázolta ezt a kort és a környezetet és Bagdaddal is természetesen sokat foglalkozik könyvében. Ekkor volt hatalma teljében Bagdad és az arab művészet és tudomány hallatlanul nagy fellendülésének korszaka volt ez.

A XII. században bizonyos önkormányzatot kaptak a zsidók. Al Muktafi volt ebben a korban, a kalifa, aki Salomo Chesdaj nevű zsidót nevezte ki az exilarchatus élére. Ez az ember laikus volt, de nem a tudományra fektették a fősúlyt, hanem arra, hogy befolyék az a sok pénz, amit a zsidókra kivetettek. Fejedelmi külsőségekkel vétette körül magát és amikor valahol megjelent, a herold azt kiáltotta hangosan:

– Helyet urunknak, Dávid fiának!

A díszes tisztségben követte Dávid Chesdajt fia, Dániel, akinek halálával ez a „gálut-feje” hivatal meg is szűnt.

Később, amikor forradalmi megmozdulások voltak Bagdadban, „természetesen” a néptömeg előbb a zsidók ellen lázadt fel és folyt a vér Bagdad uccáin.

A LEGUJABBKORI BAGDADI ZSIDÓ TÖRTÉNELEM

A XVII. században a zsidó tudományos élet egészen alacsony színvonalra süllyedt Bagdadban. Úgyannyira, hogy jelentéktelen vallási problémákat is Safedbe kellett felterjeszteniük. A legrosszabb idők a bagdadi zsidók számára az 1628

és 1639 közötti évek voltak, amikor csatatere lett a perzsáknak és törököknek. Később már javult a helyzet, amint azt az annakidején arrajáró utazók megírják. Így Tudalai Benjámín, meg a regensburgi Petachja még a régi századokban és Izrael Benjámín a XIX. század idején.

Tudala szerint, amikor ő ott járt 1000 család élt ott és 23 zsinagógájuk volt és tíz iskolájuk. Petachja szerint a zsinagógákban zenekarok is működtek. Pedro Teixesira, a XVII. században azt írja már, hogy 300 zsidó családi házat talált Bagdadban.

A XIX. században élt itt, ebben a csoda városban, Jecheskel Bagdadli, a dúsgazdag bankár, akinek nagy politikai befolyása volt.

1847-ben egy akkor errejárt európai utas, Izrael Benjámín már 3000 zsidó családról ír visszaemlékezéseiben. Ekkor szép időket éltek át, a török uralom is virágzott még és külön főbbijuk, – chachem hasijuk – is volt, akit a szultán maga nevezett ki.

Az India felé vezető kereskedelmi utakon sok zsidó árut szállítottak. Érdekes megemlíteni, hogy a XIX. század második felében a bagdadkörnyéki zsidó szentek sírjait, így a Dániel, Ezekiel, Ezra és Józua főpap maradványait, illetőleg a helyeket, ahol ezek sírjait sejtik, el akarták venni az arabok a zsidóktól, de az angolok nem engedték.

Nagyjából ez a bagdadi múlt. Nem keleti mesék tündérvárosa» hanem ősrégen otlakó zsidók városa, ahol hosszú ideig valóban nyújtott keleti kényelmet és jólétet. Ez a ma Bagdadja. De vajjon milyen lesz a jövő? Most, amikor lehetséges, hogy harci szekerek fognak dübörögni Nebukadnezár útjain, az elhanyagolt csatornák mentén és pusztasággá változhat az a terület is, ahol valamikor az Édenkert állott. Ez lesz lassankint az Édenből. Benzinkutak nektárja folyik, tankok dübörögnek majd és a bűvös szönyegek helyett Junker és egyéb harci gépek...

TÚLVILÁGI MINJEN.

Egy öreg ember, aki a hittudományokban nem volt nagyon jártas, „mréne” szeretett volna lenni.

Elmegy a paphoz, ki meghallgatja kérését és tudását, de nem hajlandó kívánságát teljesíteni.

– Ha megkapod a címet, nem lesz minjened a másvilágon. Tanult emberek azt fogják mondani, hogy tudatlan vagy, a választ nem tartók viszont, hogy nem vagy közéjük való.

Bánatosan távozik az öreg, boszantotta az elutasítás. Egy barátja azt a tanácsot adta, hogy lessé meg, mikor a rabbi tanul, vigyen egy százkoronást és csúsztassa a talmud foliánsai közé. Meg is fogadta a tanácsot és a pap, legnagyobb ámulatára, kiállította az oklevelet.

— Eebbe – kérdezi barátunk –, hogy lesz most minjened a másvilágon?

— Tudod mit – feleli a pap –, küldj még kilenc ilyen magdfajta embert és akkor lesz külön minjened, ahol te még előimádkozó is lehetsz.

Hetven év az emberszeretet szolgálatában

Egy olyan zsidó emporium, mint amilyen Budapest, igen széles skálájú zsidó jótékonyági intézményekkel rendelkezik. A „zsidó szív” még a kis, istenhátamögötti falvakban sem frázis, ahol néhány zsidó család is istápol, felkarol, segít és támogat minden egyes odavetődött zsidót. Budapest „ember-vadon”-jában nem lehet azonban az ilyen segélyezési ügyeket ad-hoc, személyes ötletek, vagy egyéni hangulatok szerint intézni. Itt a lüktető eleven-ségű világvárosban egészen nagyvonalúnak kell lenni a segítségnek. S milyen örvendetes valóság: nem lehet az életnek olyan fáradtságos és küzdelmes szakasza, amikor ne akadnának zsidó férfiak és asszonyok, akikben eleven hatóerő az a bizonyos „zsidó szív” és minden baj, gond és bizonytalanság ellenére, tudnak időt, pénzt, energiát szentelni arra, hogy a nincsteleneknek, az elesetteknek segítsenek.

A Bikur Cholim Egyesület

Éppen a napokban ünnepelte egy ilyen nemes, szociális intézmény, a Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület fennállásának 70-ik évfordulóját. Ha csak a közelmúlt napokban megtartott évi közgyűlés jelentéseit vizsgáljuk, akkor is tájékozódhatunk, milyen nagyarányú, milyen hézagpótló segítő munkát végez ez a nagyszerű intézmény.

Az Andrássy-úttal párhuzamosan haladó Dessewffy-utca 23. szám alatt van a Bikur Cholim székháza. Itt folyt le a közgyűlés is az egyesület népszerű elnöke Stern Leó vezetése mellett, élőkkel ő és nagyszámú közönség jelenlétében. A rendkívül nagy megbecsülésnek örvendő elnök megnyitójában számot adott az Egyesület évi működéséről. A Bikur Cholim a szegény betegek ezreit gyógykezelte ingyenesen egy esztendő alatt. Díjtalan orvosi kezelést nyújtott a fekvő szegény betegek tömegeinek éppen úgy, mint az ambulanciákon jelentkező ezreknek. Ingyen gyógyszerrel látta el az arra rászorulókat. Több, mint 10.000 adag ebédet szállított különböző kórházakban, klinikákon és magángyógyintézetekben fekvő rituális ételment igénylő szegény betegeknek. Közel 13.000 pengő pénzsegélyt juttatott az ugyancsak gyógykezelésben részesülő betegeknek. Sok ezer pengőt fordított az Egyesület szertetőthonának fenntartására.

Stern Leó elnök ezután méltatta az Egyesület 70 éves fennállásának jelentőségét. Ezt az eseményt a Bikur Cholim külön díszközgyűlés keretében is megünnepli. Kegyeletes szavakkal emlékezett ezután meg az év folyamán elhunyt egyesületi tagokról, méltatva az elmúlt évben elhunyt néhai óbudai Freudiger Lipót emlékét abból az alkalomból, hogy végrendeletében az Egyesület céljaira tekintélyes összeget hagyományozott. – Szeretettel köszöntötte ezután Koréin Dezsőt, érdemekben és alkotásokban gazdag életének 70-ik évfordulóján. Befejezésül Klein Márkus és Koréin Dezső méltatták az Egyesület vezetőségének ügybuzgó és közhasznú tevékenységét, köszönetet mondva a szegénysorsú betegek tömegeinek érdekében kifejtett áldásos munkálkodásukért. A hatalmas és áldásos tevékenységben természetesen nagy szerepe van az egyesület adminisztrációs vezetője, Löwy Sámuel titkár, odaadó, fáradhatatlan munkásságának is.

Jellemző a Bikur Cholim népszerűségére és munkájának társadalmi jelentőségére, hogy a 70 éves jubileum alkalmával üdvözlő és elismerő levelekkel kereste fel a nem zsidó közintézmények egész sora, köztük a Pázmány Péter, tudományegyetemi klinika, az Irgalmasok kórháza, a budapesti Pasteur Intézet, a magdolnavárosi állami gyógyintézet is, ahol elhelyezik és szigorúan rituális kosztal éllelmezik az ott fekvő betegeket.

Történeti múlt

Érdekes emlékeket elevenítenek fel most a 70 éves jubileum alkalmával. Hogyan jutott a Bikur Cholim a Dessewfy-u. 23. sz. ingatlan birtokába?

Az 1900-as évek elején még semmi sem volt a mai nagykiterjedésű épületekből. A front ma is egy régi évszázados épületet idéz; Hátamögött viszont már egy néhány évvel ezelőtt épített modern emeletes épület emelkedik. Az alsó részében van elhelyezve a templom, felső szakaszában dolgoznak az irodák.

Az épület eredetileg a zsidó hordárok egyesületéé volt. Zsidó hordárok egyesületei Igen, ez is a régi romantikus időkhöz tartozott. Ma már csak emlékei vannak, de ezek az emlékek igen figyelemreméltóak és szoros kapcsolatai vannak a Bikur Cholim-mal.

A zsidó hordárok felajánlották a szervezet helyiségét, hogy a Bikur Cholim ott szombatonként istentiszteleteket rendezzen. A szervezet havi bevételeinek egy részét a Bikur Cholim céljaira fordította, amelynek ellenében a beteg, szegény és elhalálozott zsidó hordárok hozzátartozóit a Bikur Cholim rendszeres segélyben részesítette. A zsidó hordárokra azonban egyre rosszabb napok virradtak. Nem tudták többé fenntartani szervezetüket, bevételeik csökkentek, a tagok kiöregedtek, létszámuk fogyott. Eladták az ingatlant a Bikur Cholimnak, s a vételárból a segélyre-szoruló hordárokat támogatták. Így keletkezett a zsidó hordárok székházának helyén a Bikur Cholim virágzó intézménye, amely ezernyi tényleges sebet gyógyít és csökkenti a zsidó fájdalmakat. „Hetven év a betegek szolgálatában”

A Bikur Cholim kiterjedt szociális munkájára jellemző, hogy az ortodox izr. Nőegylettel közösen az Erzsébet-kr. 34 sz. alatt szeretetházat tart fenn, ahol 17 munkaképtelen férfi és nő részesül gondos ápolásban. Szó van újabban egy ortodox Árvaháznak általuk való megeremtéséről is.

A jubileum kapcsán a Bikur Cholim egy hatalmas könyvet ad ki, melynek címe: „Hetven év a betegek szolgálatában”. A cím már tájékoztat a mű tartalmáról is.

Meg *kell még* emlékeznünk arról is, hogy a Bikur Cholim 75.000 pengős évi költségvetéssel dolgozik és hat orvos működik az általa fenntartott ambulancián. Gyógykezelést nyújt a lakáson fekvő szegény betegeknek is, gyógyszerekkel látja el azokat, akik sajátjukból nem tudják azt megvenni. Ugyancsak éllelmezik azokat a lábadozó betegeket, akik elhagyták ugyan a kórházat, de nem tudják régi foglalkozásukat folytatni.

Nem lehet eléggé méltatni ennek a nagyszerű intézménynek kitűnő vezetőit és példaadó tevékenységét. Legjobban talán azzal jellemezhetjük munkáját, ha Hillél, a nagy zsidó bölcs erkölcsi intését idézzük: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat... „ A Bikur Cholim és intézményeinek vezetői maradéktalanul betöltik ezt a hilleli parancsolatot...

Időszerű megemlékezések

Írta: Dr. Groszmann Zsigmond pesti főrabbi.

A szellemi életnek általános jelensége, hogy minden kisebbség az őt környező többség kultúrájának hatása alá kerül. Ezen szabályszerű jelenség főleg ott észlelhető, ahol a kisebbség – mint a diaspora zsidósága is – nem alkot nemzetiségi zárt egységet, hanem kisebb vagy nagyobb társadalmi szórványok alakjában foglal helyet a többség körében. A művelődési behatás különösen akkor erősödik, amikor a többség nem zárkózik el a kisebbség elől. A XIX. század folyamán az európai nemzetek így fokozták kulturális behatásuk erejét a zsidók polgári egyenjogósításával.

A zsidóságnak kisebb részét sajnálatos módon megtévesztette ezen újabb kulturális kisugárzás. Nem tudott terjeszkedésének egészséges határt vonni és akár lelki gyengeségből, akár társadalmi vagy gazdasági előnyök reményétől elvakítva, teljesen kivetkőzött saját szellemi életéből, hátat fordított a zsidó vallás-összességnek és vallásilag is megkísérelte beleolvadni a többségbe. A zsidóságnak zöme azonban hűségesen kitartott ősi történelmi kultúrája mellett, ezt összhangba hozta az újonnan nyert művelődéssel. Megőrizve és ápolva vallásának eszméit és lényegét, párhuzamosan művelője lett az imént nyert kultúrának is.

Hazánkban az 1839-40 évi országgyűlés szabadelvű szellemének hatása alatt vett gyorsabb ütemet a zsidók magyarosodása és bekapcsolódása a magyar kultúrába. E bekapcsolódás fokozódott az emancipáció és recepció törvény beiktatásával és nem lohadt le a világháború után bekövetkezett társadalmi és gazdasági visszavetés után sem. A magyar nyelv a század közepe óta bevonult a családokba, iskolába és templomba. A hitűkhöz hű zsidók kivették részüket a szabadságharc és a világháború követelte véráldozatból. Mindenütt ott voltak, ahol anyagi és szellemi munkát kellett kifejtetni a magyar nemzeti gazdaság, tudomány és művészet növelésére. Munkavégzésében utat mutattak a zsidó gyülekezeteknek hivatott vezetői: a hitközségi elnökök, rabbik, tanítók és kántorok. E többféle munkavégzőnek egy-egy kiváló képviselőjét vonultatjuk fel lelki szemeink előtt, akikről időszerűvé teszi a megemlékezést születésüknek, haláluknak, vagy munkájuknak évfordulója.

Folyó évben van századik évfordulója annak, hogy Rosenthal Móric budai tanító tollából jelent meg 1841-ben a teljes imakönyv első magyar fordítása „Jisrael könyörgései egész évre” címen. felmérhetetlen szolgálatot tett ezzel a vallásához hű ifjúság nemzetiesítésének, melynek magyarosodási készségét fényesen igazolja azon örvendetes tény, hogy a fordítás két év múlva második kiadást ért el. Még azon évben – tehát száz évvel ezelőtt jelent meg

Budán Rosenthal zsoldár fordítása „Dávid király énekei” címen. Három év múltán 1844-ben kinyomatja Budán a pészachi haggadát „Elbeszélés az Izrael népének Egyiptombeli kimeneteléséről” címen.

Abban az évben, amikor megjelentek Rosenthal fordításai, született Baján 1841 szeptember 21-én – tehát száz évvel ezelőtt – Kohn Sámuel pesti főrabbi, a főváros első magyar zsidó hitszónoka. Kohn-Schwerin-Grötz bajai rabbinak volt az unokája, a kismartoni és pápai jesivák látogatása után a boroszlói szemináriumba folytatta és fejezte be tanulmányait, miután előzőleg 1865-ben az ottani egyetemen bölcsészdoktori vizsgát tett. 1866-ban a pesti hitközség rabbivá és magyar hitszónokká választotta, amely tisztségét ötvennégy éven át töltötte be. Nagy volt mint lelkes, kiváló mint ember és úttörő, mint tudós. Általánosan elismert és osztatlan tekintélyben álló tényezője volt a főváros és az egész ország zsidóságának és társadalmának egyaránt. Bölcs szava döntő súllyal bírt mindenütt, ahol azt hallatta. Az 1868–69 évi kongresszuson a szélsőségektől tartózkodó képviselők csoportjának higgadt irányítója volt. Fáradhatatlanul buzgólkodott a magyar rabbiképző felállításán, amelyen egy ideig előadta a homiletikát. A főváros egyre növekvő hitközségében nemcsak azzal szolgálta a magyarosodás ügyét, hogy a templomi szószerken állandósította a szombati és ünnepi magyar prédikálást, hanem hogy esketési és temetési beszédeivel a családokba is bevitte a magyar szót. Mint történész azzal tette nevét halhatatlanná, hogy megírta a „Zsidó történet Magyarországon” című hatalmas és még mai napig sem túlszárnyalt művét (1884-ben), valamint annak méltó párját, a Szombatosok történetét (1889-ben). Mint a pesti rabbihivatal vezetője, megmagyarosította annak ügykezelését is. Az uralkodótól kitüntetett és a hívektől tisztelettel övezett főrabbi meghalt 1920 március 11-én.

A pesti magyar hitszónok számára Hirschler Ignác neves szemorvos készítette elő a talajt, kinek ez évben van halála félszázados fordulója. Stomfán született 1823-ban, Bécsben, Parisban folytatta orvosi tanulmányait, majd Pesten telepedett meg, ahol mint szemgyógyász elsőnek alkalmazta nálunk az orvosi tudomány korszerű eredményeit. Betegei közé tartozott Eötvös József, Deák Ferenc és a társadalom előkelőségei, akik az előkelő modorú és európai műveltségű kiváló orvost, barátságukba fogadták. A szabadságharcot követő abszolutizmus lejártával a pesti hitközségben is új élet támadt, mely a felekezeti önkormányzat és az emancipáció kivívására irányult. A közbizalom 1861-ben őt állította a hitközség élére, amelynek oly szervezetet adott, amely még a mai napig is alapja a fővárosi gyülekezet alkotmányának és mintául szolgált más hitközségeknek. Az akkor működő Izraelita Magyar Egyletnek, amely valóságos népakadémia volt, buzgó tagjaként sürgette egy nagy magyar hitszónokok alkalmazását és az iskola megmagyarosítását. Köréje csoportosult a magyar zsidó ifjúság lelkes gárdája, amely vallási integritása mellett a magyar nemzeti egybeolvadáson buzgólkodott. Az újból felülkerekedett politikai akció folytán Hirschler kénytelen volt a hitközség éléről távozni, de a közbizalom által buzdítva továbbra is fáradozott a

zsidóságért. Az alkotmány helyreállítása után politikai barátainál sikeresen járt közbe az emancipáció érdekében. Eötvös miniszter az ő meghallgatásával hívta egybe az 1868-69 évi kongresszust, amely őt választotta elnökévé. A tudós orvos tagja volt a, magyar tudományos akadémiának s mint első zsidót, őt nevezte ki I. Ferenc József király a főrendi ház tagjává. Hosszabb betegség után Budapesten halt meg 1891 november 11-én.

Ugyancsak félszázaddal ezelőtt halt meg Friedmann Mór pesti főkantor, a zsidóság nemzetiesedésének értékes munkása. A nagy énekművész, aki nemcsak zenei, hanem teológiai és világi tudással is ékeskedett, a zemplémi Hrabócon született 1826-ban. Sokoldalúságát mutatja, hogy 24 éves korában Bécs egyik elővárosában kantor, hitoktató, jegyző és hitszónok egyszemélyben és, hogy érdemeiért az ottani rabbiság a „morénu” címmel tüntette ki. 1857-ben lett pesti főkantor s a két év múlva felépült dohányutcai monumentális istentiszteletét méltó színvonalra emelte a Sulzer-féle imarend és részben saját egyházi énekszerzeményeinek meghonosításával. Az Izr. Tanítóegyesületnek megalapítása óta alelnöke, egy kántoriskola létesítése érdekében emlékiratot nyújtott be a kongresszushoz, a rabbiképző gimnáziumnak 1877 évi megnyitása óta énektanára s a hitközségi hivatalnokok érdekeinek megvédésére 1882-ben együletet alapított és lapot szerkesztett. A magyar nemzetiesedést azzal szolgálta, hogy Tatay Adolf óbudai orvos íáltal írt magyar zsidó egyházi énekeket megzenésítette s az istentisztelet liturgiájába beiktatta, miáltal a magyar hitszónoklatok mellett a magyar imákat az istentisztelet szerves részévé tette. A király arany érdemkereszttel tüntette ki a kiváló kántort, aki Budapesten halt meg 1891 augusztus 29-én.

* * *

Az évfordulók nyomán feléledő négy férfiú emléke halhatatlan marad már azáltal is, hogy értékes munkavégzésükkel utat mutattak arra, mikép lehet és kell szerves egységbe fogni a környezet nyújtotta kultúrát az ősi zsidó kultúrával haladva a koral, de meg nem inogva az átöröklött hitben.

BAAL SEM LUBLINI ESETE

A frankfurti orthodox Jüdische Literarische Gesellschaft még 1915-ben történelmi kézikönyvet adott ki. Ebben a nagyszerű, korszakot alkotó, hétpróbás orthodox könyvben található a következő anekdota rabbi Izrael Baál Sémről, a chasszidizmus mai irányának megalapítójáról: Nem származott tudós familiából és jómaga sem állott nagy tudós hírében, amint az alábbi lublini eset mutatja.

Az ottani bet-din maga elé citálta és egyik tagja, Rabbi Ábrahám rászólt Báál Sé mre. Számonkérte tőle, hogy miképpen mérészel újításokat bevezetni a zsidó életbe, amikor nincsenek megfelelő ismeretei. Hogy Báál tudatlanságát demonstrálja, megkérdezte tőle, mi a teendő, ha az imádkozó megfelelkezik Roschhó-deskor a Jáále vejavó ima recitálásáról. Báál Sém mennyei nyugalommal válaszolt a csufondároskodó kérdésre:

– Ez a probléma nem érdekel sem engem, sem téged. Engem azért nem, mert sohasem felejték el Jáále vejavót imádkozni. Téged azért nem, mert te a Semona eszré másodszeri elmondásánál te meg fogsz feledkezni róla,

Ruth a fajelmélet ellen

Egészen közönséges fajtája a materializmusnak az, amit fajelmélet címen tisztelnek itt-ott Európában. A legszélsőségesebb determenizmust fejezi ki és végső tagadása a szellem szabadságának. A fajelmélet címén elítélt fajtáknak el kell szenvedniük vérük végzetszerűségét és nincs számukra megváltás. A gazdasági materializmus sem ilyen könyörtelen. Fajszempontból nem számíthat az egyes menekülésre: osztályszempontból még kilátása lehet ha megváltoztatja világnézetét. Ha magáévá teszi a világról, vallott marxista koncepciót még arisztokratából is lehet népbiztos. A fajelmélet nem ismer könyörületet, sem megváltást a zsidó számára. Kikeresztelkedess vagy nemzeti szocialista ideológiához való asszimiláció sem segít. A vér az, ami eldönti az egyén sorsát. Nincs miért tudományos analízis alá venni ezt a nézetet. Persze, hogy nem állja ki ezt a próbát, hiszen nem a tudomány, hanem a mitológia hegyéről ered. Olyan korban élünk, amely különösen gazdag mítoszokban, ám ezek a mítoszok, sajnos nagyon alacsonyrendűek. Valahonnan a barbarizmusból hulltak át a imába, rossz szítán. A megszokott felületesség ugyan úgy hiszi, hogy az egész árja fajelmélet zsidó eredetű, mert mi más volna a választott nép eszménye, mint vallásba öntött faji *gőg!* Nyilvánvaló tévedés. Mert, mire van a zsidó nép kiválasztva? Arra talán, hogy más népeket elnyomjon és azokon uralkodjék? Ilyesminek nyoma sincs a zsidó tanításokban. Amire kiválasztottnak tartja magát, még csak nem is túlságosan kényelmes: több kötelességet és kevesebb jogot jelent. Igazságosságot gyakorolni és példaadással tanítani – ezt követeli meg a zsidótól – többször persze hasztalanul a kiválasztottság gondolata. Hogy, mint papok népe szent életet éljen. Ez az élet pedig nem is olyan egyszerű és nem is olyan könnyű. Tele parancsolatokkal és tilalmakkal, minden durvább örömről való lemondással. A választottság eszménye nem fejezi ki uralomvágyát sem magasabb igényt, vagy éppen más népek lenézését, A talmud szerint Isten azért választotta éppen a zsidót, mert minden nép közül ő volt a legkisebb és a leglenézettebb. És ezért történt a kinyilatkoztatás éppen Szinaj hegyén, mert ez a hegy kisebb volt, mint a többi halom. Etikára és vallásoságra választott népnek tudták magukat a zsidók, miért volna ez inkább fajelmélet, mint az, hogy görögök a művészet és filozófia, a rómaiak meg a jog és a polgárosodás tanítói szerepét vállalták a magukénak?

Tragikus komolysággal állította a zsidó nép egész történetét az etikai választottság hitének a szolgálatába és nem egyszer vállalt érte mártírsorsot is. Milyen messze esik ettől a gondolattól és ettől a hivatástudattól a fajelmélet, modern formája, amely partikuláris, csak önmaga számára ismeri el az élethez való jogot és mindenki máson uralkodni akar. Amely szerint a koponya formája

vagy haj színe adja meg egy ember, vagy egy nép erkölcsi értékét. Amit zsidó fajelméletnek hisznek, minden zárkózottság ellenére is nem ilyen partikuláris, hanem az univerzalitás mély gondolatát rejtí magában. Minthogy az egész bilián egymással párhuzamosan húzódik végig – mint tiszta szintézis – a nemzeti eszme és az egész emberiség erkölcsi együvé tartozásának a hite.

A zsidótemplomokban éppen ezekben a napokban a biblia egyik legszebb epikus idiljét: Ruth könyvét olvassák, amelynek sorai körül legtisztábban csendül ki az egyetemes emberi gondolat. Egyszerű falusi história a Ruthé. Friss, hamvas paraszt-idill. Kimondhatatlan báj sugározza be az egész történetet. Meleg érzelmes falusi csendélet. Falfestmény a kalászerés idejéből. Azért éppen sevuoti olvasmány a zsinagógában, mert ilyenkor érik a kalász Erec Jiszraelben.

Azoknak kedvéért, akik nem tapossák a zsinagóga padlóját, el kell, hogy mondjam a tartalmát is.

Éhínség pusztított Júdeában. A zsidók szenvedtek és tűrtek. Várták a jobb időt.

De Elimelech, a gazdag bethlemi paraszt útra kelt. Tele ládáit jobb vidékre vitte. Feleségével, Naomival és két fiával Moáb Tartományban telepedett le, ahol csak bőséget látott. És elfelejtette népét. Mert Juda országának nem volt elég kenyere.

De íme megverte őt az ő Istene. Idegen földön korán érte a halál. Elment ő és vele ment két fia és Naomi egyedül maradt. Egyedül maradt és Júdeába kívánczolt. Vele ment két halott fiának két felesége. A város kapujában Naomi így szólt a moabita asszonyokhoz, két fiának két feleségéhez:

„Térjetek haza ti is a ti rokonaitok után, mintahogy én is megtérek az enyémekekhez”.

Az egyik asszony megfordult és a másik ment. Ruth ment Naomival, aki kifosztottan és üresen tért meg az ő népéhez. Nem akart elszakadni Naomitól és így beszélt:

Ahová te mégy, odamegyek én is
Ahol te megszállsz, ott szállok meg én is
Néped, az én népem
Istened az én Istenem.
Ahol te meghalsz, ott halok, meg, ott temessenek el engem is.
Úgy tegyen velem az Ur akármit, hogy csak a halál választ el Engem tőled.

Így lett Ruth ura anyjának gyámolítója.

Árpaaratás volt éppen Bethlehemben. Szedték a szegények az elhullott árpafejeket az aratók után. És mezőről-mezőre ment Ruth. Gyűjtötte az eleséget a maga és Naomi számára. Látta az Isten az idegen asszony szeretetét. Látta a hűségét.

Boáz földjén hullott legdúsabban az árpa az aratók kévési nyomán. Boáz segítette megoldani a kévét Boáz megszerette a hűséges idegen asszonyt. És feleségül vette és gyermeket nemzett vele, akinek neve Obed. Az idegen Asszony Dávid király özanyja lesz.

Vagyis nemzsidó vérből is származhatik zsidó király. Nem-

csak a leszármazás, hanem az erény is a döntő. A hűség jutalma ez, mert Ruth legnagyobb szükségben sem hagyta el meghalt urának anyját. Nehéz lehetett idegen országba jönnie, különösen, mert szegény volt és idegen emberek könyörületességére rászoruló. Ha gazdagon, mint Sába királynője, és nagy kísérettel, kincsekkel megrakodva érkezett volna meg Bethlenembe, aligha érezte volna idegenségét, de így szegényen, szinte koldusán, egyre félt, hogy bántani fogják s maga is meglepődött azon, hogy Boáz jó szemmel néz rá. Csodálkozva kérdi, hogyan talált nála ilyen kedvességet, holott ő idegen.

„Bizony elmondtak nekem mindent – feleli Boáz – amit cselekedtél a te napaddal férjed halála után, hogy elhagytad a te atyádat és a te anyádat és a te születésednek földjét és jöttél ahhoz a néphez, amelyet nem ismertél azelőtt. Fizessen meg az Úr a te cselekedetedért és legyen teljes a te jutalmad az Úrtól. Izrael Istenétől, akinek a szárnyai alatt oltalmat keresni jöttél”...

Így fogadja be, de nemcsak Boáz, akinek később felesége lett, hanem egész Bethlehem apra-nagyja az idegen fajtájú, szegény moabita asszonyt Izrael törzsébe.

„És mondta az egész nép, amely a kapuban vala és a vének:

– Tegye az Úr az asszonyt, aki a te házába megy, olyaná, mint Rachel és Lea, akik ketten építették fel Izrael házát és gyűjts vagyont Efratában és szerezz nevet Bethlehemben”.

Nem kell hát szükségszerűen elpusztulni az idegennek és nem vár kikerülhetetlen sorstragédia az idegen fajtára. A sorstragédia különben is görög találmány és fatalizmusában merőben idegen a zsidó lélektől, amely az akarat szabadságán épül.

Bibliakritikusok úgy vélik, hogy Ruth könyve Ezra és Nehemiás idejében keletkezett, amikor a babiloni fogságból hazatért zsidók közül Ezra sokat erőszakkal választott el pogány feleségétől. Hogy e házasságok erőszakos szétszakítása miatt íródott, mint tanulságos történet, de akárhogyan is volt, akármikor is keletkezett a történet magjának élnie kellett a népben, különben tiltakozást és ellenállást keltett volna az elbeszélés papírra vetése. Így viszont a történet a tiltakozás minden fajelmélet ellen.

Annyi ezer év után frissen hat ma is Ruth históriája. Éppen az adja meg magas értékét a bibliának, hogy alakjai nem árnyékfigurák, hanem emberek, akik úgy beszélnek és úgy cselekszenek, akár egy ma élő nemzedék. Valamennyi alak az életből lép elő. Szántóvetők, pásztorok, vagy kereskedők. Itt egy pásztorfiú, aki nyáját legelteti, amott egy leány, az árpafejeket szedi, s ha királyok lépnek a színre, úgy ők sem színházi királyok. A bibliai alakok nem könyvnyelven szólnak, nem a tudósoknak és nem az esztétikusoknak nyelvét beszélik, hanem a szívnek és a természetnek a szavait.

Úgy beszél Boáz, mint akármelyik derék ember, időtől függetlenül. Időtől függetlenül, vagyis sokezer évig még érvényesen.

A fajelmélet viszont időtől függ. Epizód csak. Olyan nemzeti érzés váltja majd fel újra, amely ugyanakkor tud egyetemes is lenni és békében hagy minden idegen fajt és nemzetet.

Az egységről – amely nincs és a nyomorúságról – amely van!!

Írta Dr. Weisz Endre,

a váradi Pártfogó Iroda szociális-jóléti bizottságának elnöke.

Hol van a híres, – ellenfeleink beállításában olyan hírhedté felfújít zsidó egység? Hol van az az egyetemes egybefogó erő, amely a mai nagy népi zsidó válság idején tényleg egy erőt, egy akaratot, egy szándékot képviselnek! Hol van? Nincsen sehol?! – Néhány lelkiismeretével vívódó közéleti vezető mellett, néhány a zsidó problematikát átérző, azt megértő vezető egyéniség mellett: fásult tömegek, pauperizálódott családok, szőrösszívű gazdagok, önmaguk sorsán tépelődő egoisták, elvi és világnézeti kérdésecskéken lovagoló ideológusok! Ez a ma zsidó társadalma.

Sehol egy olyan központi tekintély, akinek autoritása előtt föltétel nélkül meghajtanék mindenki. Sehol egy egyéniség, aki „még nem politizálta el magát. Akinek a szaván a biblikus erő tömörségével szállalna meg a zsidó élet követelménye, a mának keserű parancsa! Sehol – Sehol!

Az egyik azt hiszi, hogy az ő egyéni tettei, viselkedése, megvallása amely esetleg tényleg mentesíti őt, az egyént, – hogy az érték, megváltás, jelentőség a közösség szempontjából. A másik azt hiszi, hogy az a szekér, amelyről a zsidó sors törvényszerűségének erejével tessékeli ki a zsidó népet, hogy ez a szekér pontosan őt, az ilyen vagy olyan viselkedések, dörgölőzések, öntudat, – önérzet és méltóság érzet! nélküli felajánlkozások mesterét fogja befogadni.

A tömegek anyagi leromlása: Mit jelent az! csak az ő, csak az én vagyonom maradjon meg! – Tömegek erkölcsi deklasszálódása: mit baj az, csak az ő, csak az én tisztelt barátom vállvergetése maradjon meg!:: Elvész a zsidó ház: nem bai, – csak a házizsidó maradjon meg! A derék, a kivételesen egyedül tisztességes, – ha mind ilyen volna', szokták mondani, ott ahol bennünket nem, de értékes szolgálataitért őt szeretik.

Emberek ezrei kenyértelenekké válnak, tisztas családoknak betevő falatjuk nincsen, dolgos kezek henyélnek és akiknek tegnap még volt állásuk, szállásuk, kenyérük, hazájuk, otthonuk: azok ma fedél nélkül lézengenek, kenyér nélkül sínylődnek. Az ifjúság gazdátlan, a felnőttek sorja az országút vándora és okmánybeszerzés igazolás, mai falat és holnap fekhely gondjában őrlődik, sínylődik egy népnek sok derék fia, akinek nincsen más bűne, csak az hogy született. Meg az hogy az ő népének is vannak bűnősei, mint ahogyan minden népnek vannak, És hogy jelesei is vannak? Az nem érdem, az nem jogcím. Mert hát, hogy zsidó érdem és jogcím nincsen is, Nem érdem az ősök érdeme, a sok verejtékes munka, alkotás, tudomány, művészet, sport, ipar, kereskedelem: ez

mind nem érdem, ha zsidó. De a felfuvalkodottak, a parvenük, a proccok hangossága, ellenszenvenessége, hitehagyása, elrugaszkodása: ez mind bűn, egyetemes bűn. És nem ők, a népnek árulói vagy az egyetemes tőke egyetemes bűneiben leledzők azok, akik ma sírnak, nélkülöznek, deklasszálódnak, – hanem a kisemberek, a má-ról-holnapra élő kis existenciák, pincérek, munkások, szellemiek és kétkedők, meg a tisztas kereskedők, iparosok, vállalkozók, a jók, a dolgozók és dolgozni akarók.:

És a zsidó egység¹? hol van a nagy segítő készség? A zsidó tőke nagy „vitam et sangvinem” kiálltása? Tiszteleti a kevés kivételnek és minden megbecsülés nekik. De a nagy többség... a zsidó szellemi és anyagi javaknak birtokosai azt hiszik, hogy a nagy vihar úgy fog elvonulni, hogy ha mindent elseper is, őket.: pont őket kihagyja és megkíméli. Nincs okulás, nincs történelmi tanulság nincs analógia, Semmi példa se jó és nem elég arra, hogy megtanítsa azt a primitív igazságot, hogy a világ egyetlen zsidója, sem vonhatja, ki magát a kollektív zsidó sors alól és hogy amikor megrendülnek a zsidó vagyonosodásnak, egyenjogúságnak és emancipálódásnak alapját képező erkölcsi és jogi normák, hogy akkor nincs kivétel (még kivételezettség sincs), hanem minden zsidó egyformán, a történelmi osztó igazság és e sorsközösség áldozata, szemlélője, passzív tárgya és aktív alanya ... erejénél fogva: ugyanannak a sorsnak hordozója, bűnöse, mártírja.

Pedig mióta tudjuk mi már ezt? Hány évszázad történelmi tanulsága, oktatja ezt. Csak olvasni kellene ezt a történelmet és forgatni lapjait, Dehát hiába, no, ez zsidó történelem. És ha, össze is van fonva ez a történelem a, zsidó és egyetemes emberi szépnak és jónak, műveltségnek és humanizmusnak ezernyi lapjából... ez mégis csak zsidó történelem – és hogy éppen ezt for-gassa, ezt tanulja és ezen okuljon egy zsidó ember: ugye ez a legjobb akarat mellett is sok, ennyit még sem lehet kívánni egy huszadik századbeli zsidótól... okulni rajta? Pláne úgy hogy ez még a végén áldozathozatalt is jelentsen? Ezt nem, ezt már nem. Akkor inkább maradjunk csak meg a meddő kritizálásnál a min-dent jobban tudásnál, a szűk és provinclátókörű törzsasztalok han-gulatánál, ahol ezután tényleg megszületik az egység: az önkínzó fanyar humor, a kicsinyesség, az elgáncsolás és riadt pánikkeltés egysége,

A hitközségekben sok a segíteni és alkotni akará. Ez kétség-telen, De a, legszebb szándékok elbuknak azon, hogy amíg a zsidó rétegek legnagyobb része nincstelenné vált, addig a még ma is tehetősek: kislátókörűek, fegyelmetlenek, kollektív kötelességtu-dás nélküliek. A vezetők pedig – tisztelet a kivételnek nyugodt lélekkel mondom: nem termettek nagy időkre.

Nagy idők – kis emberek. Sohasem volt olyan igaz. A hit-község: egy korrektül vezetett úri kaszinó, ahol a jószívű primi-tív kisémberek mentalitása, a pléharcú könyvelői pedantériájával elegendik. De horizont, nagyvonalúság, magával ragadó fanatiz-mus, szívet-lelket meggyőző ihlet, a jó példával előljáró szociális látókör és ami mindennél több, fontosabb, előbbrevaló a zsidó problematikának egységes megítélése, s népi küzdőtér egyforma-ságának felismerése: ez alig van valahol. És ezért nincsen egység-sem egységes szempontoktól irányított célkitűzés sem, még a má-

nah szóló is alig, a jövőt illető pedig egyáltalán nem!... Nincs-nincs, mondjanak ellenfeleink akár mit, nincs, – zsidó egység nincs! Az egységszülte egységes akarat sincs. Se a vezetésben, se a vezetőkben, se az eszközökben, se az eredményekben! – Zsidó emberek koncepció nélkül, avagy kicsinyes bürokraták, félműveitek, zsidótlanok, paragrafus rágók ülnek a közéleti posztokon és jobban érinti ma is őket, jobban fáj nekik egy elmaradt köszöntés valami kívánatos helyről, avagy egy még elcsíphető közéleti dekórum, mit bélyeggyűjtők módjára albumokba tesznek, mint az egész kérdés komplexum, annak minden anyagi és elméleti vonatkozásaiban.

A Pártfogó Iroda ajtajában pedig vitustáncot jár a nyomor. Kísérteties alakok, Gorkij tollára méltók, jönnek hosszú sorban, hangosak, idegesek, követelődzők, meg szerények, szemérmesek, tisztetek. Jönnek mély nézésű szemekkel, fáradtan, letörve, – kinek – kinek, ami hiányzik: meleg étel, lakás, munka.

... es jönnek a jövőtlenség, a kilátástalanság mezítlábasai, jönnek hosszú sorban és amit várnak: az nem csak az a pár garas, amit kapnak is, hanem jó szó, a szíves segíteni akarás, az a meleg testvéri megértés, aminek a zsidó egységből, a segíteni akarás egységes akaratából kellene fakadnia.

Emberek! Zsidó testvérek! Akiknek még van fedél a fejetek felett, akiknek még van otthonotok, kenyerek és akiknek még vagyontok is van: hogy tudtok nyugodtan aludni, hogy tudtok nyugodtan enni, amikor emberek ezrei, a ti testvéreitek nyomorognak, nélkülöznek?...

Mert testvéreitek ők: ha akarjátok, ha nem! Ha semmi egyéb kötelék nem fűz össze benneteket, akkor testvérek vagytok a sorsközösség ereiénél fogva, amely sorsközösségből ki nem bújhattok, akár csak a bőrötökből nem.

Ha a zsidó élet vezérlői vagytok, hitközségben, másutt... avagy ha a zsidó élet közkatónái vagytok: egy a sorsotok, ugyanannak a közösségnek a tagjai vagytok.

A Pártfogó Iroda hangos szóval, parancsoló szóval fordul Hozzátok az egész országban. Ha semmiben sem vagytok egységesek, ha ezerfelé húz is széjjel benneteket ezerféle valódi vagy képzelt érdek és érték, ha nem is tudtatok kitermelni magatokból vezetőket, akik szava, tette, példája útmutatásra vall és képes* ségeik vezéri helyet biztosítóak lennének, egyben... ebben az egyben legyetek egyek . . . ne engedjétek önhibájukon kívül el-esett, kenyértelessé vált, sokszor földönfutó zsidó testvéreiteket nélkülözni és ami ennél is fontosabb: ne engedjétek, ne tűrjétek., hogy az indolencia, a rosszaság, a kibúvást szándék győzzön a közös áldozathozatal szent kötelességének teljesítési parancsa fölött.

És a nemlétező zsidó egységet, a létező és folyton fokozódó zsidó tömeg nyomorúsággal kösse össze és hidalja át legalább ebben az egy dologban a testvéri szeretetnek, a sorsközösség diktálta egyetemes segíteni akarásnak kollektív parancsa!

Így és ekkor talán az is remélhető lesz, hogy mai helyzetünket nem mimikri dörgölődzéssel, hanem méltóság érzettel fogjuk viselni mindaddig, amíg a Gondviselés történelmi igazságszolgáltatása újra igazolni fogja a zsidó nép történelmi elhivatottságát.

Az én lányomnak erre nincs szüksége!

Levél egy anyához és elkényeztetett leányához!

Találkoztam egy ismert hölgygel, aki anyja egy tizenhat éves leánynak, aki épen olyan helyre utazott, amely szerencsés összetétele egy olyan zsidó intézménynek, amely egyrészt szünidei pihenőhely, másrésztől kiképez fiatal leányokat, a háztartás csínja-bínjára. Körülbelül két hete volt már akkor oda a leányka, amikor megkérdeztem édesanyját, hogy tetszik-e leányának az ottani helyzet? Az anya elmesélte erre azokat a körülményeket, amelyek arra készítették leányát, hogy idő előtt visszajöjjön. A szegénykének egyedül kellett szemet hordani – képzelje. (Erős, megtermett leányról van szó.) És ami a clou-ja a dolognak – képzelje:

– Szegénykémnek a hátsólépcsőt kellett használnia! Mint egy cselédnek. Nem, nem – erre nincs szüksége az én lányomnak.

A legnagyobb felháborodás hangján, a legnyomatékosabban hangsúlyozta az „erre” szót. Amikor ezt hallottam, felsóhajtottam:

— Hát ilyesmi is létezhet? De azután meghallottam, hogy sajnos „ilyesmi” gyakran előfordul, ijesztően gyakran fordul elő.

— Erre nincs szüksége az én lányomnak! (Némelyek még hozzáfűzik hogy „hála Istennek”!)

Oh, drága elkényeztetett asszonyom (Nagyságos asszonyom, mert még címkórságban szenvedünk) nagyon téved: a leányának erre van szüksége! Még nagyobb szüksége van, mint azoknak, akiknek „szükségük” van rá, akik méltóságteljesen tudják elviselni, hogy a „hátsólépcsőn” járjanak. Munkási büszkségükben nincsenek megsértve. Akik tudják, hogy a hátsólépcső, meg a durva munkaruha nem olyan elegáns, mint az a táncra való csipkeruhácska, amelyet a „hercegnő” visel a tánciskolában. Vájjon nem-e volna jó, hogyha a „Nagyságos Asszony” leánykája, kisasszonykája ezt jól megtanulná.

Egészen érthető és természetes, hogy leánya, amikor mint „tisztelőbeli szobalány” megtanulja a házteendőket, akkor a hátsólépcsőt kell használnia, Mert ha az érem másik oldalát nézzük, vájjon mit szólna Ön ahhoz, hogy vendég volna egy ilyen panzióban és a szemet a fölépcsőn vinnék fel és szép fehér ruhában menne fel a lépcsőn és a szeneskosár hozzáérne. Vájjon mit szólna hozzá?

Ha a mai világban, egy tizenhat éves kislány olyan rosszul van nevelve, hogy az ilyen dolgokon felháborodik, akkor abban nevelési hiba is van. És a szülőknek nem szabad az ilyen dolgokat még támogatni is, azzal, hogy igazat ad elnevelt leányának. Ez nem más mint majomszeretet! Kíváncsi vagyok, hogyha az én lányom lett volna a tizenhatéves kislány, hogyan intéztem volna el ezt az ügyet? Semmiesetre sem úgy, mint a Nagyságos Asszony.

Mindenesetre nem háborodtam volna fel a „hátsólépeső” miatt. Másodszer: néhány nap után – visszaküldtem volna a panióba, hogy csak végezze azokat a „cselédmunkákat”.

S miután azt mind elmondtam volna, akkor ha renitenskedik, akkor egy enyhe pofonkát is adtam volna.

„Erre nincsen szüksége”? – mondja Nagyságos Asszony. Megmeri mondani egy zsidó anya, egy zsidó leánynak? Hogy erre „hála Istennek” nincsen szükségük? Meddig tudja ezt biztosítani leányának és önmagának. S ha úgy képzei, hogy igen, ki garantálja? Olyanok-e ma az idők, hogy egy egész életre be lehet rendezkedni. Pláne egy kényelmes és munkanélküli életre? igen – szemet hordani hátsólépcsőn – erre van szüksége az Ön leányának is. Minderre szüksége van. Minél jobban megismerkedik csekkel, annál jobb lesz neki – később! Vége van azoknak az időknek. amikor a szülő százperentes biztonsággal tud gondoskodni leánya jóvőjéről.

Ha pedig később nem lesz szüksége ezekre – annál jobb lesz! Mert legalább lesz egy kis „hátsólépcső” tapasztalata, amelyre nem fizethet rá. Hígyjük el, hogy könnyebb megszokni a – főlépcsőt Hí int a hátsólépesőt. Csak járjanak és szokják meg a hátsólépcsőt, inert még azután lehet még, jöhet még’ a főlépcső – amelyen felfelé haladhatunk!

Csak ennyit Önnek – és leánykájának!

Egy a helyzettel ismerős!

AZ EMBERISÉG NAGY SZELLEMEI A ZSIDÓKRÓL.

RENAN:

– Milyen csodálatos is az ő szent könyvüknek, a bibliának sorsa, mely a civilizált emberiség szellemi és erkölcsi forrása lett! Ha van a földnek egy pontja, mely kevéssé emlékeztet Júdeára, akkor az bizonyára a mi nyugati és északi szigetországunk. És mivel foglalkoznak e távon vidékeken, melyeket a keleti népektől annyira különböző fajok laknak? A bibliával, mindenekelőtt a bibliával. Skóciától északnyugatra, a kietlen tenger közepén, magányos szikla áll. A kis szigetet Szent Klidának hívják. A társadalom ott nem igen lehet változatos. Mivel foglalkoznak e kicsiny, végtelenben elvesző sziklafokon? A bibliát olvassák reggeltől-estig és megérteni próbálják. A lappoknak számos tanyáján jártam. A lappok félcivilizáltak: most már tudnak olvasni. Es mit olvasnak? A bibliát, mindig a bibliát. A zsidóknak tehát megvan az a páratlan privilégiumuk, hogy könyvük az egész világ könyve lett, önmagoknak kell tulajdonítaniuk, ha az egész világ beavatkozik stúdiumukba, hogy résztvegyen benne. Az egyetemességnek ezt a privilégiumát megosztják egy másik fajjal mely szintén rákényszerítette a maga irodalmát minden évszázadra és minden országra: a görögökkel. A mai keresztény világ zsidóvá lett, anynyiban, amennyiben megtért a szelídség és emberiség törvényeihez ...

Milyen a palesztinai zsidó falu?

Írta: Dr. Blau Pál (Ben Jehosua, Tel Aviv)

Meglátogattam egy palesztinai falut. El kell mondjam, mert bizonyára érdeklődésre tarthat számot. Így történt:

– A barátom rámüzen. Ki akarok-e autózni vele a párdeszéba? – Nem jönnél velem?

Elmentem, hogyne mentem volna, Így is folyton szidom magamat, hogy rendületlenül városi ember vagyok keveset látok a palesztinai faluból.

A párdesz, magyarul: narancsokert, a tel-avivi–haifai úton fekszik. Vagy másfél órányira Tel-Avivtól. Átszaladunk Nachlet Jicchakon, Kamat Gan-on és Bné Brak-on. Megállapítjuk, hogy az arab és a zsidó lakosság békés és tarka együttesben járja az országot. Itt egy nagyhasú arab szamaragol, amott egy nagyszakállú zsidó ül, ősi bársony kalap ja árnyékában a tej szállító kocsin. Az „Eged” autóbuszainak ablakaiból kefije-k köszöntenek rád; Petah Tikva következik. A városszéli kávéházban arabok pityizálnak. Az országút, mely idáig erősen forgalmas volt, megcsendesedik. Jobbról és balról is csupa narancsliget. Sok helyen, ahol a valencia későn érő fajtát termelik, még telisteli vannak a fák. Elhaladunk a Tul-kerem felé vezető keresztúton, egy rémségesen szennyes beduin falu mellett és balra kanyarodunk a főútról. A faluba tartunk, amely körül egész sor párdesz fekszik, köztük a barátomé is. Egy darabig itt is aszfaltozott az út. Később azonban erősen homokos. A tenger közelében vagyunk, ez csupa mélységes futóhomok itten. Az autó nem igen bírja a küzdelmet vele. Tülköléssel adunk jelt, s már jön is barátom felügyelő munkása, akit úgy hívnak, hogy másziach. Na itten nyugodtan ehetek a narancsból, hiszen másziach ügyel rá. Rátérünk egy dülőútra. Megkíséreljük, hogy autón közelítsük meg a párdeszt. Ráébredünk, hogy jó lesz a kísérletezéssel felhagyni, ha nem akarunk véglegesen megrekedni a homokban. Amikor nagyobb a forgalom – most szezón vége van és éhez képest csendesség – megöntözik az utat. Az összeálló homokban könnyebben tud azután előbbrejutni a gépkocsi, így azonban képtelenség az autózás.

A párdesz nem nagy: tizenhat holdas. Keresztül-kasul járja az öntöző csatorna és van egy csomagolóháza. Láda deszkák vannak itt halomba gyűjtve és a Farkas professzor rendszere alapján készült impregnált csomagoló-papírok. (Farkas László, erdélyi, pontosabban nagyváradi ember, aki egyetemi tanár és a rechoboti kísérleti állomáson Weizman mellett dolgozik.)

A rothadás ellen védi meg a narancsot. A gazda meg a mesziach neki telepszenek és megbeszélnek az új idény munkálatait. Sok munka vár rájuk. Ki kell irtani a hatalmasan megnőtt gatz,, körül kell kapálni a fákat, hogy a víz összegyűljön a törzsek körül, neki kell látni nemsokára az öntözésnek. Nehezen tudom kö-

vetni a beszédüket. Sok benne a soha nem hallott szakkifejezés. Eleinte beleszóllok és meg-megkérdesztem az új szavak jelentőségét. De látom, hogy erősen zavarok azzal, hát nemsokára abbahagyom.

Vissza a faluba. Szép falu. Hatalmas víztornya van. Néhány egyenruhás fiatalember kapaszkodik le belőle épen – segédrendőrök – és több civil. Az óvatosság sohasem árt: a segédrendőrök inspiciálták a tornyot. Legalább én így gondolom, ahhoz hogy kérdezősködjem is náluk, kissé messzi vannak. A falu közepén, a Béth Am. A nép háza. Menora díszes nagy épület. Hát templom van-e? – kérdezősködöm a mesgiachnál? – Hogyne volna! – feleli. És mert mosolyt vesz észre az ajkamon – a falu erősen baloldali – sebtében hozzát teszi; a megnyugtatósomra: bisvil házákénim! (az öregek kedvéért.)

Barátom beköszön a mesgiach-hoz. Frissen szedett narancsot eszünk. Egészen más íze van mint a városban. Érnek kertjének minden zamata és illata benne van. Később teát kapunk. Jó orosz teát. Evés és ivás közben alaposan széjjel nézek. Tájékozodom.

Három-szobás villanyvilágításos lakásban vagyunk. Szépen, csinosan van bebútorozva, könyvekkel, folyóiratokkal van teli. Kettőben a gazda lakik családjával és egy Bécsből ideszakadt gyermekemmel, akiről még szó lesz. A harmadik szobát bérbe adta. A ház – akármelyik városban megállná a helyét, a Zsidó Nemzeti Alap telkén épült. Az építési költséget a gazda a magáéból fedezte, nem vette igénybe a Szochnut kölcsönét, mert csak hétszobás házak építését szubvencionálják.

A ház mellett tehénistálló és hatalmas tyúkol. Vagy ezer fajállat kotkodácsol, kukorékol, csipog benne. Az udvaron fehérszínű szamár nyújtózkodik. A tipikus falusi udvar. A gazda négy párdesznek előmunkása, felügyelője. Nagy tagbaszakadt ember. Kukorica nadrág és kék blúz van rajta, nehéz cipők kopognak a lábán, ezen a homokos talajon nem lehet városi cipellőkben urizálni, a tenyere széles, agyondolgozott, az arca simára borotvált, kedélyes, piros. A négy párdeszből vagy 12 font úti havonkint a markát. Nagy jövedelem az olyan embernél, akinek lakása, ételre semmit se kell költenie, akinek ruházati igényei minimálisak.

De az ő munkája, csak egy része a család tevékenységének, Az istállót a tyúkólat az asszony látja el, aki szintén tagbaszakadt nagy személy. Mintha ikertestvére lenne a férjének. Tej, tojás, „hús az ő munkájából kerül a házba. A fölös tejét, tyúkját, tojását a „Tenuva” veszi át, Az ár, amit kap értük, vagy 30 százalékkal alacsonyabb a tel-avivi detail árnál. Ahogy sebtében összeszámítgatom, így is 6–8 fontot árul ki havonta.

Gimnáziumi érettségi után került ide chaluczként. Odahaza – még a szobaseprőt sem fogta meg – meséli. Itt a legkeményebb férfi-munkát végezte, még „turjázott” is. Most tipikus paraszt-asszony. Már nem is tudja az életét trágyahordás és tyúknevelés nélkül elképzelni. Jó segítsége van a bécsi fiúban, aki fizetővendégként került ide az ifjúsági allijával. Egy évig havi egy fontot fizettek érte. Most délelőtt az iskolába jár, délután a gazdaságban segít és – elismerően állapítják meg – nagyszerűen megállja a helyét. Egy-két év és pompás paraszt válik belőle.

Megnézem a könyvek polcát. Egész sereg németnyelvű zsidó

könyv áll sorban. Ez sem gondolta, álmodta, még két évvel ezelőtt előtt, hogy palesztinai földműves lesz belőle!

Hazafelé igyekezve körülnézegetünk a faluban. Szép, kik levegőjű, tengerparti hely. Néhány jeruzsálemi zsidó is épített magának házacskát. Benne töltik vakációjukat télen-nyáron, itt tengeri fürdőznek. Malom is van benne. Most rakják előtte szekérre a liszteszsákokat. Odébb kisebb konzerv gyár narancsot dolgozik fel. Az uccákon, jóképű, erős, egészséges gyermekek játszadoznak. Feltűnően sok a szőke köztük. Takarmánnyal megrakott szekerek és csacsik poroszkálnak a falu felé. Jobbára tizenkét-tizenhárom éves fiúk irányítják őket.

Az emberek udvariasak. Amikor a gépkocsink nehezen indul, nyögve, zúgva küzd a homoktengerrel, körénk gyűlnek és neki-feszülnek a kocsinak, kitolják a keményebb útra.

Útközben arról beszélgetünk, mennyivel okosabb lett volna, ha a nagyvárosi jisivok helyett, efféle falvakba verődött volna össze a zsidóság. Zsebünknek, idegzetünknek, egyaránt javára lett volna. Egy kicsit elvétettük a dolgot. Hazaérve alapos tisztogatósi művelethez kell fognom. Teli vagyok homokkal. A nadrágom hajtásából egész homokkupacok gyűlnek egybe a verandán, amikor kirázom. Elnézegettem, mert sajátosan vörös-színű. Efféle homokot őrzött gonddal zsákokba gyűjtve a szülővárosom Chevrája» Belőle tettek a halottak feje alá. Hogy palesztinai földben pihenjenek.

Hátha ez a sajátságos vörös talaj itt a lábunk alatt rövidesen meghozza biztos és étellel teljes pihenését?...

AZ EMBERISÉG NAGY SZELLEMEI A ZSIDÓKRÓL. HERDER:

– Az Egyisten, az alkotó, az emberiség atyja tiszteletének és imádásának megalapozása a földön, mindenre való befolyásának az emberi kérelem, remény és szükség legkisebb vonatkozásaira való legközvetlenebb hatásának felismerése – ez és még számos hasonló gondolat alkotja a zsidó történelem és a zsidó iratok szellemét és célját. A legműveltebb népeknek, a görögöknek és rómaiaknak műemlékeiben ezt a nagyok csak futólagosan, mellékesen érintették, néha oly ellentmondással, hogy az ember csodálkozik rajta; Judeában azonban minden erre vonatkozott: Isten neve a frigysátor legkisebb szögével az áldozati állat minden körmével, az élet legegyszerűbb vonatkozásaival kapcsolatban állott: ezek az iratok is ilyen szellemet lehelnek magukból... Láthatja milyen szentek és magasztosak számomra ezek a könyvek és – Voltaire gúnyja szerint – mennyire zsidóvá leszek, ha őket olvasom... Minden könyvet a maga szellemében kell olvasnunk: így a könyvek könyvét, a bibliát is.

Joseph Samuel Bloch anekdotáiból:

Galíciai csodagyerek volt. Koldulva járta az országot: szellem akrobatamutatókkal verekedett ki magának egy-egy darabka kenyeret, tányér levest, amivel úgy ahogy jól-lakhatott és szalmazsákot, amin lehajthatta okos fejét.

Tizenhét éves korában még nem ismeri a német betűs ha megkísérli, hogy németül beszéljen, nevetve állapítják meg, hogy az idióma, amit használ talán közelebbi rokon a némettel, mint a franciával.

Nagyszerű újságíró, képzett, alapos tudós, reichsrati képviselő válik mégis nemsokára belőle. Az apologia mestere lesz. Ő fojtja bele a talmudot-káromló, hamisító Rohling professzorba mindörökre a szót. Beszédeivel egy nagy birodalom parlamentjében arat emlékezetes sikereket.

Éleslátására vall, hogy már 1866-ban nemzeti zsidó bel-politikai programot dolgozott ki. Lapijában jelentek meg Herzl és Nordau első cionista írásai. 1923-ban halt meg 73 éves korában, kevéssel halála előtt jelentek meg emlékiratai. Az itt következő anekdoták ezekből valók.

A csodatevő galíciai jódfürdőben, Iwoniczban gyógyította évről-évre béna lábát a híres caddik, rabbi Chájim Halberstam, a „szánzirebbe”. Egyszer egy beteg leányzót hoztak elébe. Nyavalyatörős volt szegény feje. Ha rájött az epileptikus roham, ha öntudatlanul fetrengett a földön, nótára gyűjtött. A legnehezebb ünnepnap imákat fújta: a piutim-ot. A nehéz héber textust és a hozzája tartozó melódiákat egyképpen betéve tudta ilyenkor. Viszont, ha öntudatánál volt, alig-alig, hogy betűzni volt képes az efféle szövegekben. Hogy kigyógyította-e a rabbi, vagy sem – nem tudja Bloch. De elmeséli, hogy hosszú éveken át tépelődött ifjúságának ezen az élményén és egyre kereste a magyarázatot rá. Azt tartja, hogy átöröklött emlékek terhelték a beteget, amelyek csak az önkívület állapotában vettek rajta erőt. A chaszídimek másképp tudták. Úgy, hogy egy halott kántor lelke szállta meg a leányzót. Ő énekel belőle. A „dibbuk”...

* * *

Ifjúságában úgynevezett „hemséch”-okkal ragyogtatta az eszét és a találékonyságát. Vállalta, hogy a legheterogénebb művek között összefüggést tár fel. Azt hogy valamiben kiegészítik egymást, vagy, hogy ellentmondanak. Elővettek a bét-hamidras könyvtárából két erősen különböző művet. Például a templomi áldozatokkal foglalkozó talmudi traktusát és egy másikat, amelynek a magánjog a tárgya. Vagy egy responsum-gyűjteményt a gáoni időkből és egy másikat a XVII. századból. És Bloch többkevesebb bűvészkedéssel, mindenféle idézetekkel „bebizonyította”, hogy a két mű igenis rokon, vagy, hogy ugyanazon problémára vonatkozólag bizonyos ellentét áll fenn köztük. A mutatóvány befejezése után megindult a gyűjtés és a csodagyerek lapos erszé-

nyében néhány „hatos”, azaz tízkrajcáros gyűlt össze. Egy-egy ebédre való. Mehetett egy bet-hamidrassal odébb, az eszét produkálni.

* * *

Vándorlásai során Kismartonba vetődött el Bloch. Hildesheimer modern jesiváján próbálta meg kiegészíteni a ... világi ismereteit. A jesiván önképzőköri működött. Hildesheimer tanítványai a rájuk osztott témákról előadásokat tartottak itten. Az egyik kevéstudományú, de pénzes bachur nem volt képes elkészíteni a penzumával. Blochhoz fordult, hogy kellő pénzbeli ellenszolgáltatás ellenében segítsen rajta. Bloch kidolgozta a témát, viszont a bachur adós maradt a kialkudott honorárium egy részével. Bloch nem leplezhette le, mert jóelőre becsületszóval titoktartást fogadott. Máskép állott bosszút. Eladta ugyanezt a „psetl”-t egy második bachurnak is és úgy rendezte a dolgot, hogy ez a második jusson először szóhoz. Az első számú bachur elképedve hullotta, hogy a, betanult beszédét más adja elő és kétkezesében ismételten felordított:

– Hiszen ez az én psetlim!

Amikor pedig végre rákerült a sor, hogy a kitűzött témához hozzászóljon, nem tudott egyebet előadni, mint amit az előtte szóló mér elmondott. A hallgatóság hangosan derült a jeleneten és valahogy megtudta, hogy Bloch rendezte meg ezt a tréfát. Ez nem lett volna baj. De mert a rabbi, aki igen szigorúan vette a jesivája tudományos és erkölcsi színvonalát, szintén tudója lett a Bloch szerepének – nem volt többé maradása Kismartonban. Megint szednie kellett a sátorfáját.

* * *

A breslauer rabbiszemináriumha kísérte meg a bejutást. A tanárok felfigyeltek a talmudi ismereteire. De az intézetbe mégsem vehették fel, mert nem voltak meg az előírások világi ismeretei. Graetz ismételten meghívta magához ebédre:

– Látod, így mutatta be Blochot a feleségének, ez a fiatal ember egy félszázaddal megkésve született. Ötven év előtt még megbecsülték volna a zsidó tudományát, ha nincs is általános műveltsége.

* * *

Neki kellett lásson, hogy lerakosgassa a középiskolai vizsgákat. A tandíjakat téglahordással kereste meg. A fején hordta a téglát. Később el is dicsekedett vele:

– Fejmunkás voltam világeletemben.

* * *

Tanulmányai végeztével, már bölcsészdoktori oklevéllel és rabbi bizonyítvánnyal a tarsolyában, a Bécs melletti Floridsdorfban – a későbbi Nagy-Bécs egyik kerületében – lett rabbi. A városnak főleg ipari-munkás lakossága volt. Az antiszemita, agitáció megkísérelte, hogy belopja a zsidó gyűlöletet a lelkükbe. Bloch felvette a küzdelmet velük. Előadásokat tartott a munkáshozonokban a Talmud mintaszerű szociális törvényeiről. Talmud-

kritikusainak jellemzésére egy Kaulbach képet említett. A mester telivér Pegazust rajzolt. Csupa tűz, csupa szépség. Angvyszárnyakon repül a magasban. Mindenki elragadtatással szemléli. De egy földhözragadt, aprócska kis kritikus halomba gyűjti a lócitromokat, amiket ez a csodalény elhullajt és diadalmaskodva mutatja be a közönségnek: Nézzetek mily mocskos egy állat!... Uraim a legpompásabb versenyparipa nyomában is felfedezhetünk néhány lócitromot. De ez még a viláért sem jelenti azt, hogy rühes gebe.

* * *

Amikor megfutott Oroszországból, egy zsidó kisvárosba került Napoleon császár. Szaladt, szaladt és az oroszok egyre a nyomában. Amikor látta hogy nincs más menekülés, belopódzott egy kis házikóba. Egy zsidó szabó lakott történetesen benne. A császár lélekzetvesztve, siránkozó hangon mondta: Rejts el ízibe, mert megakarnak ölni! A szabó nem tudta kivel van dolga. De látta, hogy élete forog kockán. Bedugta hát a császárt a dunyha alá. Aztán ráhalmozta a tengersok ágyneműt, egész hegyet épített belőlük. Alighogy befejezte a munkáját, berohan két dzsidával felfegyverzett orosz katona.

— Nem rejtőzött el itt nálad valaki? – kérdik.

— Már mint nálam? Nem járt senki emberfia itten!

A két muszka keresztül-kasul kutatta a lakást és a végén néhányszor keresztül szúrták az ágyat. No, itt tényleg nincsen senki – mondták és szépen odébbálltak.

A császár erre kimászott az ágyból. Falféher volt az arca a kiállott ijedtségtől. Bemutatkozott a zsidónak.

– Napoleon császár vagyok! megmentettél a biztos haláltól. Mondd meg mit kívánsz? Három kívánságodat, bármilyen legyen is, teljesíteni fogom.

Megszóal a zsidó: – Nézd csak császár uram, már második éve, hogy lyukas a házam fedele. Talán megparancsolnád, hogy javítsák meg.

Nagyot néz a császár. – Efféle apróságokat kívánsz csak tőlem? Hát nem tudsz okosabbat kérni? Szedd össze íziben az eszedet! De ne felejtsd el, hogy már csak két kívánságod lehet.

Vakarja, vakarja a fejét a szabócska. Vajjon mit kérhetne okosat-nagyot a császártól? Gondolkozik, töri az eszét. Végre kiböki:

– Lakik ebben az utcában még egy szabó. Folyton csalogatja, elszedi a kuncsaftjaimat. Talán ráparancsolnál, hogy szedje a cókókját és költözködjék másfelé.

A császár bosszúsán legyintett. – Ó te félkótya, ó te világ bolondja. Rendben van elkergetem azt a szabót a fekete fenébe. De hát nem vagy képes valami nagyobb dolgot kigondolni? Töltesd meg végre a kobakodat. Hiszen most már csak egy kéréssel hozakodhatsz elő.

A zsidó erősen összeszedte magát erre a szidásra. Most már igazán meg akarta fontolni az utolsó kérését. Gondolkozik gondolkozik és egyszerre csak hamiskás mosoly telepszik az arcára.

– Szeretném tudni, mit éreztél, amikor az ágyamban feküdtél és a muszkák ide-oda szurkálgattak a párnák között?

Napóleont elöntötte a pulykaméreg:

– Hát az meg- miféle szemtelenség? Ejnye erre-arra-amarra! Hát még mit fogsz megengedni magadnak velem szemben? Na megállj csak, ezt megkeserülöd! Agyonlövetlek, kutya!

Dictum-factum! Berontott három francia katona és vasverte a szabót. Reszketett szegény, mint a nyárfalevél. Már hogyné reszketett volna, amikor hallotta, hogy hajnalra kelve kivégzik.

Nem aludt persze egész éjszakán át. Sírt és reszketett, reszketett és sírt és egyremásra elmondta a „videt”. (A bűneit meggyónó imádságot.) Ahogy megvirradt, fához kötözték. És három katona vette körül lövésre tartott puskával. A negyedik katona pedig oldalt állott. Óra volt a kezében. Nézte, mikor üt a kivégzés perce. Aztán felemelte karját és vezényelt: Egy, kettő, há...:

De nem tudta kimondani, hogy három! Mert nagysebesen nyargalva odaérkezett egy tábornok és torkaszakadtából ordította:

– Ne lőjjetek!

Aztán odalovagolt a zsidóhoz és ezt mondta neki: A császár megbocsájtott és ezt a levelet küldte neked.

A zsidó átvette a levelet, nagyot sóhajtott és nekifogott az olvasásnak. A levélben ez állott:

– Pont úgy éreztem magam, mint ahogy te érezted magad mostan.

A levél most is a szabónál van. Aki nem hisz nekem, elmehet és elolvashatja.

* * *

Amikor az olmützi káptalan egyhangúlag dr. Theodor Kohnt választotta meg érsekévé, Taafe, az akkori osztrák miniszterelnök odaszólt Blochhoz:

— Jó lenne megérdeklődni, hogy keresztény-e már ez az ember? – Mire Bloch:

— Ha zsidó lenne, már rég megváltoztatta volna nevét! Nem hívnák Kohnnak.

Az antiszemita pártok kevésbé humorosan fogták fel a dolgot és rövidesen lemondásra kényszerítették a „zsidó” érseket. Kohn névvel mégsem lehetett Ausztriában püspök az ember!

* * *

A lelkes kolomcai zsidó választópolgárok két jelszóval dolgoztak Bloch jelöltsége mellett. Történetesen „Vajésev” szakasza került a Tórából felolvasásra a választás hetében. A zsidók kiderítették, hogy ez a név felhívja a zsidókat, hogy Blochra szavazzanak. Hiszen Vajésev négy betűje mindenkit arra utasít.

– Wält Josef Samuel Bloch!

Az ellenjelöltjét Byk-nek hívták. A kortesek kisütötték, hogy nem szabad rá szavazni, hiszen a, Szentírásban hatszor fordul elő s tilalom: Lo tistachevu: Ami zamatos jiddis fordításban így hangzik:

– Du Sollst nischt byken!

Apák és fiúk.

Kornitzer Béla könyve.

A magyar napisajtó, előkelő folyóiratok, szélsőjobbaldaltól-szélsőbalig, az elismerésnek egészen kivételes hangján emlékeznek meg egy könyvről, amely Turgenyev Iván híres orosz író regényének címét viseli, írója pedig Kornitzer Béla, az ismert nagytehetségű hírlapíró.

A könyvről Herczeg Ferenc, Hegedűs Lóránt, Márai Sándor, Harsányi Zsolt, Balassa Imre, Meskó Zoltán írtak hasábos méltatásokat.

Hogy a megbecsülés Kornitzer Béla személye és munkássága iránt – a mai politikai és társadalmi konstellációk között – ilyen feltűnő formában megnyilatkozhatott, ebben ne lássunk csupán személyi varázst, egyéni ügyességet, hanem a publicisztikai megnyilatkozási készségnek azt a művészi formáját, amely mindig a legmegfelelőbb hangot találja meg mondanivalói számára. Hideg objektivitás, teljesmértékű tárgyilagosság jellemzi, akár a híres antiszemita Zselenszky gróffal, akár a zsidó Vázsonyival beszél.

Wesselényi Miklós báró, a Magyar Nemzet politikai rovatvezetője az alábbi szép cikket írta az Apák és fiúk-ról.

Abban a helyzetben vagyunk, hogy cikkét a Színházi Magazin nyomán közreadhatjuk.

A történelmi események élő személyeken keresztül való ábrázolása, az utóbbi két évtizedben igen népszerűvé vált a világirodalomban. Természetes következménye volt ez a pszichoanalízis minden téren való erőretörésének és mint minden új, komoly irányzat, sikereket aratott, de túlzásai révén itt-ott tévutakra is elkalandozott.

Kornitzer Béla: „Apák és fiúk” című könyve tulajdonképpen szintén egy fajtája a lélekelemző történelemírásnak, anélkül, hogy a pszichoanalízis lényeges hibáival rendelkezne. Kétkötetes munkájában Kornitzer megszólaltatja politikai, tudományos és gazdasági közéletünk úgyszólván valamennyi jelentős szereplőjét, akik az interjú keretében egyben elmondják emlékeiket, impresziókat, apjukkal kapcsolatban is. Az apák között pedig többek között ott vannak a Kormányzó Úr édesapja, Frigyes főherceg, József főherceg, Andrassy Gyula, Apponyi Albert és Bethlen István...

A probléma már önmagában is izgalmas, hiszen közvetlen hozzátartozójáról tárgyilagos véleményt mondani mindenki számára, igen nehéz feladat, pláne mint ahogyan az gyakran előfor-

dul a könyvben, a fiú állandóan érzi az apa nagyságának reánehazedő súlyát.

Érdekesen színesek ezek a vallomások és sok olyan részletet tárnak fel, amelyek nemcsak ismeretlenek voltak idáig, de melyek az elmúlt évtizedek eseményeit számos helyen egészen új megvilágításba helyezik. És ez az a pont, ahol Kornitzer munkája közvetlenül kapcsolódik bele a történelembe. Hiszen a könyvben szereplő figurák a magyarság közéletének, történelmének figurái és így a könyv tulajdonképpen nem más, mint visszatükörzője, keresztmetszete a közelmúlt eseményeinek.

A történetírásnak egészen új, eredeti formája ez a műfaj, amely könnyed, csevegő hangon, de hideg tárgyilagossággal világítja meg a cselekményeket és személyeket.

Sokszor a döbbenet erejével hatnak a fizikai és lelki portrék, amelyek e könyv lapjairól ránktekintenek. Rendkívül jó megfigyelő lehet a könyv írója. A naturalisztikus ábrázolás pompás írói eszközeivel szinte megrajzolja, élénk varázsolja alakjait, összes külsőségeikkel. Ilyenformán nemcsak a fiúi megnyilatkozások bensőséges hangja érvényesül, hanem a fiziológia is, amelyre – mint annyi más történelmi külsőségeinkre – oly szívesen gondolunk.

Érdekes lerögzíteni azt is, hogy a fiatal Kornitzer Béla mennyi szeretettel, elmélyüléssel és tisztelettel foglalkozik egy olyan korról és olyan egyéniségekkel, akik a mai ideges kornak értékelésén keresztül egy letűnt múlt rekvizitumai közé soroztatnak.

Kornitzer nemes eszményeket szolgált e könyvével, mert egy nemzet nagysága dicső múltjában gyökeredzik és a nagy múlt, szép hagyományok és tradíciók legbiztosabb zálogai a reményteljes jövőnek.

Az „Apák és fiúk” irodalmi szempontból is értékes olvasmány. Kornitzer úgy tudja vezetni a beszélgetés fonalát, hogy mindig az idáig ismeretlen és ezáltal legérdekesebb részletek kerülnek előtérbe.

A pazar kiállítású könyv értékes dokumentuma társadalmunknak és közéletünknek.

Bloch előtt Simon Schreiber, a krakói főrabbi, a Chatam Szófer fia, képviselte a kolomeia választókerületet az osztrák parlamentben. A lengyel-klub tagja volt és pedig – amint Bloch meséli – fegyelmezett tagja. Pontosan megjelent a parlamentben, ha súlyt helyeztek a szavazatára. Megesett, hogy péntek esti ülésen is jelen kellett lennie. A klub ilyenkor gondoskodott róla, hogy a főrabbi „becibbur”, azaz gyülekezetben dicsérhesse az Urat. Minjan-t rendeztek számára az osztrák parlament egyik szobájában.

Böngészés közben . . .

A szentély felszerelése.

A rómaiak elzsákmányolták a Szentély edényeinek egy részét és bemutatták a győzelmüket ünneplő diadalmenetben. Josephus leírta őket a Zsidó háborúban: Az arany asztal, egy arany -menóra és egy tóratekeres tették ki a zsákmányt. Azt is elmondja, hogy a triumfálás után Vespasiánus a béke templomában helyezte el őket. Viszont a tóratekeresnek és a Szentély bíborfüggönyeinek a császári palotában kerítettek helyet.

Mi történt velük ezután?

A Talmud elmondja, hogy rabbi Eleázár ben Joszé, aki Hadrianus idejében Rómában járt, látta a függönyt és a főpapi arany; homlokpántot. A többi szentedényről azonban nem tesz említést a Talmud. Viszont római forrásokból tudjuk, hogy a béke temploma Commodus idejében leégett: Arról azonban nem szól a krónika, hová mentették belőle a templomi edényeket.

A Rómában fosztogató gótokról az a hír járta, hogy elrabolták a szentedényeket is. Alarich magával vitte volna őket Garcaconebe. Ténylegesen azonban 455-ig Rómában maradtak: Genzerich, a vandálok királya rabolta el őket és elhurcolta Carthagoba. Amikor azonban Belizár 534-ben legyőzte a vandálokat, Konstantinápolyba kerültek a szentedények. Nagy tisztelettel kezelték őket a diadalmenetben. Egy zsidó néző azonban Justinianus császár egyik benfenteséhez fordult és figyelmeztette: A szentedények eddig mindenkire szerencsétlenséget hoztak. A bizánci királyi palotában is a baj forrásai lehetnek. Vissza kell küldeni őket Jeruzsálembe, ahol eredetileg őrizték. Justinianus hajlott a tanácsra és a jeruzsálemi székesegyházban helyeztette el a szentedényeket. Azóta semmi hír róluk. Valószínűleg 614-ben veszett nyomuk, amikor Koszroesz perzsa király elfoglalta és elpusztította Jeruzsálemet.

Amerikai történet

Berthold Auerbach, a német paraszt felfedezője, a rabbi pályára készült eredetileg és csak öregkorára a múlt század nyolcvanas éveinek zsidó gyűlölete révén tért meg gyermekkorai élményeihez és eszmevilágához. Ebből a zsidó másodvirágzásának korszakából való ez a történet:

– Egy Amerikában meggazdagodott rokon látogatott el a falunkba. Előkelő volt akárcsak egy spanyol grand és egy szépséges és törekeny kreol nő, a felesége, kísérte el az útján. Szüleit már nem találta életben és azt mélységesen fájlalta. Szerette volna megmutatni nekik, hogy megállta helyét az életben, de saját szavai szerint még jobban rágta a szívét, hogy a nagynénje, az

Auerbach anyja, nem él már. Mert a karrierjét egyesegyedül neki köszönhette.

Amikor Amerikába készült, elköszönt tőle és a vallásos öreg asszony egy lepecsételt papírcsomagocskát adott a kezébe. – Ne kutasd mi van benne, hanem add az első szegénynek, aki utadba kerül. Csak később tudta meg, hogy ez az útravaló ősi zsidó szokás. A zsidók azt tartják, hogy „Seliché micva énem uizokim”, a jó ügy követeit nem érheti baj. Jótékony adományt bíznak tehát az utasra, hogy ezzel megóvják a szerencsétlenségtől.

A kivándorló alaposan megfeledezett a papírostekercsről. Szörnyen rosszul ment a dolga, nem igen ért rá visszaemlékezni a hazai hitesekre és útbaigazításokra. Amikor majd minden kísérlete balul ütött ki, felcsapott Mexicóban katonának. Később dezertált. Majd hajótörést szenvedett. Végigkoldulja a vad indiánus törzseket, így került egyre délebbre. Mint hajószakács jutott el Buenos-Airesbe. Itt sem kapott munkát és kétségbeesve róttá az uccákat. Egy koldus megkönyékezte. Csak most jutott eszébe a reábízott tekercs. Előkotorásztta és odaadta. Egyszeriben nagy csődület támadt. A koldus kibontotta a tekercset és egy kis aranyérmét talált benne. Vissza akarta adni, hiszen holtbiztos, hogy az adakozó tévedett. Viszont ez fogadkozott, hogy részéről nem történt semmi tévedés. A különös vitának sok hallgatója akadt. Egy elegáns hintó is megállott mellettük és a gazdája töviről-hegyire megtudakolta mi történt. A német-zsidó kivándorló felvilágosította. Az úrnak tetszett, hogy az efféle szegényember milyen erős-akarátú. Nehéz helyzetben van, de hűségesen kitart a kapott utasítás mellett, a világért sem akarja a maga számára megtartani az értéket. Megtudakolta, hogy mi járatban van és mikor megtudta, hogy mézáróssal van dolga, szerződtette. A legnagyobb húscéghez került így az atyafi és idővel a főnök meghitt embere, sőt veje vált belőle. És minden a reá bízott kegyes adomány jóvoltából.

AZ EMBERISÉG NAGY SZELLEMEI A ZSIDÓKRÓL. BARTHÉLÉMY:

Több, mint kétezer év óta adnak példát a világnak egy nekik és az emberiségnek egyaránt becsületére való állhatatosságból és a megingathatatlan hitből. Azoknak kell megmaradniok, amik ma. Minden szent könyv legmagasztosabbjára, a bibliára támaszkodva éljenek abban a meggyőződésben, hogy vallás és jámborság dolgában senkitől sincs tanulnivalójuk és hogy az új-testamentum a régi nélkül nem lehetséges.

A pesti vallásos zsidóság intézményes fejlődése.

A pesti zsidó: ma feltárásának útján kikerülhetetlenül elérkezünk a Dob ucca 32. sz. alatti orthodox zsidóság székháza elé. hogy lerójjuk elismerésünket és csodálatunkat a konzervatív zsidóság imponáló teljesítményei előtt. Sokkal nagyobb jelentősége van ennek, mintsem első pillanatban hinnők. Éppen a hagyományhű zsidókkal szemben hangzik fel legsűrűbben a vád, hogy képtelen a produktív teljesítményekre, hogy élete „terméketlen” egyházi vitákban merül ki csupán. De ha megállunk itt e négyemeletes palota előtt, áthaladunk az udvarán, megtekintjük mögöttes épületeit és eljutunk a Kazinczy uccai hatalmas zsinagógáig, – ha sorra vesszük megszámlálhatatlan intézményeit, – akkor nem kell többé vitába szállani az ilyen felfogásokkal. A budapesti orthodox zsidóság szervezete és teljesítményei beszélnek önmaguk helyett.

Nehéz elfogódottság nélkül nézni, különösen ma, mikor az ortodox zsidóság életformája annyi nehézségbe ütközik, hogy a pesti orthodoxia milyen hősiességben folytat a múlt hagyományainak hiánytalan megőrzése érdekében és tovább fejlesztéséért. Nehéz mindezt elfogódottság nélkül látni... De elég, ha hűvös tárgyilagossággal figyeljük az orthodox hitközség életét, munkáját, tevékenységét, mert akkor is megállapíthatjuk, hogy ez az orthodox hitközség a világ legegészségesebb, legjobban szervezett és intézményekben egyik leggazdagabb hitközsége. Ez volt már egy és két évtizeddel ezelőtt is, mikor még fényükben pompáztak Európa legnagyobb hitközségei. Nemcsak a sivár zsidó jelen látókörében illetheti tehát csodálat a pesti orthodox hitközség szervezetét, hanem már akkor is kivált a hitközségek közül, mikor a zsidóság még szabadon és akadály nélkül élhette ki életformáját.

Mindenekelőtt azonban számba kell vennünk, hogy a pesti orthodox hitközség fejlődése úgyszólván egyetlen nemzedék munkálkodásának idejére esik. Hiszen csak 1870-ben történt meg a szakadás és akkor a nagy zsidó kongresszus után, mikor a pesti orthodoxia Trebitsch Mór vezetése alatt elhatározta a különválást – a hagyományhű zsidóságnak úgyszólván nem volt semmije. Sem szervezete, sem vagyona. Csak hite volt. Ebből a mélységes hitből keletkezett minden, ez teremtett palotákat, templomot, intézményeket és vetette meg a legnagyobb orthodox szervezet alapjait. Romantikus hajlandósággal a hit csodájának nevezhetnénk a pesti orthodoxia magasba lendülő ívelését. Mert csoda az, hogy az egyetlen kis „minjan”-ból, amit Trebitsch 1870-ben összefogott, hogyan fejlődött ki a mai hitközség, amely már évi 500.000 (fél millió) pengő költségvetéssel dolgozik, hatalmas irodahálózatot tart fenn, szociális intézményei egész sora gondoskodik a zsidó nyomor enyhítéséről és vallásos alapítványai öröködnék az orthodox zsidó hagyományok felett.

Szilárd eszmei alap

A pesti orthodox hitközség komolyan veszi a hagyományokat. Nem elég, ha valaki elhatározza magát, hogy belép az orthodox hitközségbe és a jövőben ott fizeti az adót. A pesti orthodox hitközségbe nem lehet ilyen egyszerűen belépni, mint akár a nagyváradi, kolozsvári, vagy az ország bármely más hitközségébe. Ezek a hitközségek nyitva állanak mindenki előtt, tekintet nélkül arra, hogy milyen mértékben tartják tiszteletben a vallási rítusokat. A pesti hitközség azonban nem az olcsó népszerűség útját járja. Itt alaposan megvizsgálják a belépni szándékozó jelenét és múltját: érdemes-e arra, hogy az orthodox hitközség tagjai sorába fogadja, eleget tesz-e mindenben a vallásos előírásoknak» tartja-e a szombatot, családi élete megfelel-e a zsidó családi élet tiszta formáinak? Minderről az alapszabályok intézkednek. Az alapszabályok pontosan körülírják, hogy csak azok vehetők fel a hitközségi tagok sorába, akik valóban az orthodox hagyományhűség szerint élnek.

Ez magyarázza meg, hogy a nagy apparátussal működő hitközségnek mindössze 2.000 bekebelezett tagja van, ami aránytalanul kevés a hitközség nagy szervezetéhez mérten. Ilyen alacsony taglétszámmal képtelenség volna fenntartani a hitközség sok-sok intézményét és betölteni azt a nagyjelentőségű szerepet a pesti zsidóság életében, amit az orthodox hitközség betölt. Amde ha betekintést nyerünk a hitközség adminisztrációjába, akkor hamarosan megállapíthatjuk, hogy közel 20.000 zsidó család kapcsolódik bele az orthodox hitközség pesti szervezetébe, ennyien veszik igénybe rituális szolgáltatásait és járulnak így közvetett úton hozzá a nagy „üzem” életbentartásához és fejlesztéséhez.

Dob ucca 32.

A hitközség székháza, a négyemeletes palota, első tekintetre is impozáns képet nyújt. A székház földszintjén üzletek sorakoznak végig, mintegy jelképekül, hogy a nagyváros gigászi forgatagában a vallásos élet nem zárkozhat „elefántcsonttoronyba”, nem élhet önmagának, hanem az élet mindennapi problémáival kapcsolatot kell tartania, nem vehet elutasító magatartást fel, sőt éppen az a feladata, hogy ebben az üzleties, rohanós, kegyetlen világban is megtalálja az összekötő kapcsokat a hithűséghez vonzó zsidó rétegekkel.

A szuterén helyiségben most csend van. De az év elején itt zakatoltak a modern pászkgépek, itt folyik a legújabb technikai felszerelésekkel a „mácesz”-gyártás. Természetesen nem csak a 2.000 bekebelezett tag számára, mert Budapest zsidóságának úgyszólván egyharmada az orthodox hitközségnél szerzi be pászka-szükségletét. Jellemző, hogy csak jótékony célokra egy egész vagon pászktát osztottak ki az idén is a szegény rászorultak között.

Az első emeleteken helyezkednek el a hitközség adminisztrációjának kiterjedt irodái. Felső emeletein lakások vannak.

A székház udvarán bármerre is tekintünk, mindenfelé a hitközség fejlődésének új megvalósulásával találkozunk. Voltaképpen a székház, a templom és az iskola egy összefüggő hatalmas épülettömböt alkotnak a főváros kellős közepén. Ez az épülettömb

azonban nem a nagyvárosok rideg kőkockáihoz hasonlatos, mert itt mindent művészi ízlés rendezett széppé és harmonikussá.

A szemben lévő udvari épületben van a hitközség leány-, fiú elemi és polgári iskolája. A hitközség erre az egyetlen intézményre 180.000 pengőt költ évente, hogy biztosítsa az orthodox nevelést, a kerekaszámban 1000 (ezer) gyermek számára, akik az orthodox iskolákat látogatják. Ha itt is összevetést teszünk az erdélyi hitközségekben fennálló állapotokkal, akkor értékelhetjük csak igazán a pesti hitközség áldozatkészségét és tervszerű nevelésügyi politikáját. Nálunk ugyanis az iskolák fejlesztésére és fenntartására a hitközségek úgyszólván semmit, vagy alig valamit fordítanak anyagiakban. Az iskolák magukra vannak hagyva, önmaguk kell gondoskodjanak fenntartásukról.

Itt azonban felismerték, hogy milyen nagy jelentősége van a nevelésnek és a hitközség költségvetésének egyharmadát a gyermekek hagyományhű nevelésének céljaira fordítják.

Itt az udvaron van felállítva a beton-baldachin, ahol összesketik a hitközség ifjú párpait. Az udvar másik sarkában egy pompás artézi kút van művészi foglalat között, S innen már csak pár lépés a Kazinczy uccai nagytemplom s a mellette lévő Besz Hamidrás.

A dicsőséges műit emlékei

Ha a mai orthodox hitközség eredményeit teljes egészében értékelni akarjuk, vissza kell pillantanunk kissé a keletkezés idejére is.

A budapesti orthodoxia nagy fejlődését minden bizonnyal annak köszönheti, hogy kiváló képességű és szuggesztív egyéniségű férfiak állottak a hitközség élén, akik nemes és példaadó munkásságukkal fel tudták kelteni a zsidóság szunnyadó érdeklődését az orthodox hagyományok irányában és széles zsidó rétegek áldozatkészségét állították a hitközségi munka szolgálatába.

E kiváló férfiak közzé tartoztak: Abelesz Sámuel, a Nagyváradról elszármazott Franki Hermann, a nagy filantróp, aki bőkezűen támogatta a szegényeket, Perlmutter. Izsák, Salzer Simon, óbudai Freudiger Mózes a hitközség volt elnöke, aki nagy tekintélyvel és áldozatkészségével hathatósan előmozdította a hitközség fejlődését, Schächter Jakab dr. orvos, filantróp, aki Tótisz Jakab dr.-ral megalapította a Chevra Kadischát és annak első elnöke volt és Trebitseh Mór, aki az orthodox mozgalom első vezére és az autonómia egyik megalapítója volt. A hitközség első rabbi-jául Schreiber (Szófer) Joachimot választotta, aki nagyhírű tudósvoit. Schreiber főrabbi 16 évig vezette nagy szeretettel és hozzáértéssel a hitközséget. 1856-ban halt meg Budapesten, de Pozsonyban helyeztek örök nyugalomra.

A hitközség első temploma az Orczy-házi templom volt, amelyet a Pesti Izr. hitközségtől béreltek. Azóta ennek már nyoma is eltűnt. Pár évvel ezelőtt hatósági intézkedésre lebontották az Orczy-házat, amely tele volt a zsidó múlt emlékeivel s különösen az orthodoxia fejlődése tekintetében őrzött sok emléket.

A Kazinczy ucai nagytemplomot 1913-ban Löffler Sándor és Béla műépítészek tervei alapján építették, amely a magyarországi orthodoxiának legszebb, legnagyobb és aránylag legmodernebb temploma.

Az első kezdő lépések után ma a hitközség már ott tart, hogy 41 imaházzal és besz-hamidrassal rendelkezik.

Harcok a hitközség kebelében

A hitközség kebelében Schreiber főrabbi halála után megindultak a harcok a főrabbi állás betöltésére. Két pártra szakadt a hitközség, az egyik pártnak, melynek Katz Mózes nagymagyarai főrabbi volt a jelöltje, Freudiger Mózes volt a vezére, míg a Franki Hermann vezetése alatt álló Reich Koppel verbói főrabbit jelölte. Megindult a harc a két párt között, amely végül Reich Koppel győzelmével végződött. 1890-ben őt választották meg.

Ez a választás még jobban kiélezte az ellentéteket. Freudiger Mózes a kudarc után, bár akadályokat nem gördített az új főrabbi működése elé, visszavonult a hitközségi élettől és a visszavonulásban pártja is követte. Pedig ebben az időben nagy szükség lett volna Freudiger és nagyszámú hívei tevékenységére. A hitközség nagy nehézségekkel küzdött,

Reich Koppel működése új korszakot nyitott a hitközség történetében. Kezdetről fogva az ellentétek elsimitására törekedett és finom tapintatával sikerült lassan békességet teremtenie.

Ez a folyamat lassú volt, de mikor a hitközség vezérének örökebe a fiúk léptek, Franki Adolf, aki az Orthodox Iroda elnöke lett és óbudai Freudiger Ábrahám, akit a hitközség elnökévé választottak, teljes lett az egység a hitközségben. Óbudai Freudiger Ábrahám egészen új alapokra fektette a hitközséget. A főrabbi karöltve új intézmények egész sorát teremtette meg.

A hitközség első iskoláját 1873-ban alapította. Ez az iskola két tanerős volt. A hitközség iskolaügye, mint azt már fentiekben is megjegyeztük, óriási fejlődésnek indult. Ennek a mai európai színvonalú iskolahálózatnak Dr. Deutsch Adolf az igazgatója. Dr. Deutsch Adolf, mint kosteli főrabbi 1920-ban került az orthodox iskolák élére és azóta kitűnő pedagógiai szaktudása és nagyszerű szervezőképessége mintaintézményt fejlesztett az orthodox iskolákból. Ennek az iskolahálózatnak önmagában is rendkívül érdekes a története, sajnos, azonban ezúttal nem térhetünk ki részleteiben is méltatására. Meg kell azonban említenünk, hogy a hitközségi iskolahálózat keretében működik egy jesiva-előkészítő intézet és Tórasz Em esz tanfolyam is.

A hitközség intézményei

Csak futólag érinthetjük ezúttal a hitközség számos intézményei közül a Chevra Kadischát. Nagy székháza és nagyszerűen kiépített szervezete van. Elnöke: Friedmann Izidor dr., aki nagy invencióval és hozzáértéssel vezeti ezt az intézményt. A Chevra Kadischa teremtette meg és tartja fenn az 50 aggot állandóan el-

lító Városmajor ucai gyönyörűen épített és berendezett Szeretetházat. Mellette van az orthodox hitközség monumentális és nagyszerűen berendezett minta-kórháza is. Egy fiumei gazdag ember, Braun Bernardo vetette meg nagyobb alapítvánnyal a kórház alapjait. A kórház „A budapesti orthodox hitközség Bíró Dániel kórháza” néven 1920-ban nyílt meg a Városmajor ucca 64-66 sz. alatt. A kórház szelleme szigorúan vallásos. A Chevra Kadischának a Kertész ucca 32. sz. alatt ambulanciája van.

Szép munkát fejt ki az Orthodox Népasztal Egyesület, melynek díszelnöke Koréin Dezső. Örökös díszelnöknek választották meg a röviddel ezelőtt elhunyt óbudai Freudiger Ábrahámot. A Népasztal Egyesület jelentősége az utóbbi időben nagyban emelkedett. Népkonyháin 4–500 ember kap naponta meleg ételt. Jelenlegi vezetősége a következő prominens zsidó férfiakból áll. Alelnökök: Weisz Mór és Ernst Márkus, méltó munkatársaik: Böhm Jakab, Bohrer Jakab, Spiller Ernő és Stern Ödön.

Működik és hosszú lejáratú kölcsönöket folyósít a „Gemilusz Cheszed” bizottság a vagyontalan iparosok és kereskedők számára. – Jelentősegteljes a kerületközi Talmud Tóra Egyesület. Ennek vezető elnökei: Kahan Franki Sámuel, Koréin Dezső és Zucker Henrik. Az Orthodox ifjúságnak két egyesülete van: Tiferesz Bachurim és az Éc chajim. Kiterjedt munkát végez a Hanna gyermekvédelmi egyesület, amely naponta 200 gyermeket élelmez és évenként ugyanannyi gyermeket ruház fel. A hitközség intézményei közé tartozik még a Machziké Hadasz egyesület, a Sász Chevra. A hitközség egyik legszentebb feladatának tekintette még az idegen jesivákban tanuló ifjúság ellátását.

A hitközség vezetősége

A nagy fejlődés vázlatos ismertetése után, álljon itt annak a vezérkarnak méltatása is, akik átvették elődeiktől és továbbfejlesztették a konzervatív zsidóság nagyszerű intézményeit. Az a precíz és nagyszerű szervezet, amely ma gondoskodik az orthodox zsidóság szociális és gazdasági problémáinak megoldásáról, beszél értük és tanúskodik elismerésreméltó munkájukról.

Ez az ízig-vérig vezetésre hivatott gárda ezidőszerint elnök nélkül működik. Óbudai Freudiger Ábrahám elnök örökét a mai napig sem töltötték be, a nagy férfiúnak nyújtott tiszteletadás és megbecsülés jeléül. Az elnöki teendőket Káhán Franki Sámuel és Schreiber Sámuel alelnökök látják el. Pénzügyi előljáró: Schlesinger Adolf, iskolaszéki elnök Klein Márkus, gazdasági előljáró óbudai Freudiger Fülöp. A hitközségi adminisztráció vezetője Stern Henrik, aki ugyancsak példásan és nagy tudással látja el sokoldalú munkáját.

Éppen csak érinteni tudtuk e rövidlélezetű írás keretében ennek a fiatal, de nagy eredményekre visszatekintő orthodox hitközségnek múltját és jelenét. Más alkalommal talán még részletesen visszatérünk a hitközség intézményeinek külön méltatására is.

Évezredes egyiptomi zsinagógák

Most, hogy az egyiptomi front is egyre élénkebb lesz és Alexandria kikötője is naponta bombarobbanásoktól hangos., foglalkoznunk kell a kairói és alexandriai zsidósággal, illetőleg annak gettóival. A kairói zsidóságnak is meg van a maga gettója, amelybe hosszú ideig volt bezárva. Alig félévszázada, hogy kinyitották a kairói gettó kapuit és a zsidók megkezdték a többi városrészekben való településeiket. A gazdagabbak a legelőkelőbb negyedbe telepedtek le, az Izmailieh-ben. ahol huszonöt évvel ez előtt egy ragyogó zsinagógát építettek. Tewfikich a jómódúak városrésze. A kiskereskedők és kisebb alkalmazottak Abbassich városrészben laknak. Csak a bennszülöttek – s ezek száma elég nagy – a munkások és azok, akik nem akarnak lemondani a pietásról, ezek maradtak a gettóban, de ezek is kényszerülnek mindinkább a távozásra, mert életérdekük azt kívánja. Viszont a legutóbbi években, az európai emigránsok nagy száma szükségessé tette, hogy a gettó házai továbbra is zsidók által lakott legyen.

Ebben a zsidónegyedben több mint tíz zsinagóga van, amelyeknek architektórikus szempontból nem sok érdekességük van, de régiségük és történetük miatt, amelyek hozzájuk fűződnek érdekesekeknek számítanak. Beszéljünk mindenekelőtt a Maimonides-zsinagógáról. Maimonides 1204-ben halt meg Kairóban, de sírja Tibériásban van, ahol hallatlan nagy tiszteletnek örvend. A tradíció szerint, Maimonides földi maradványai, mielőtt még átszállították volna Palesztinába, hét napig ennek a zsinagógának pincéjében voltak elrejtve, s ennek köszönheti nevét is. Ez a zsinagóga még ma is abban a formában létezik „ahogy akkor volt. Lépcsőkön keresztül kell lejutni oda és olyan sötét hogy éjjel-nappal világítani kell az örök mécsessel. A templomnak évszázadok óta gyógyító csodaerőt tulajdonít a népmonda és ezért mindég teli van betegekkel, akik vagy az egészséget, vagy a mielőbbi halált várják.

A másik zsinagóga Rabbi David ben Zimra emlékére épült, akit Radbaz néven ismernek. David rabbi 1492-ben került oda Spanyolországból, a többi elűldözöttel együtt. Tekintettel óriási talmudí tudására, nagy vagyonára és nagyszerű emberi tulajdonságaira, rövidesen az ország legnagyobb vallási autoritása lett.

A harmadik zsinagóga egy kevésbé ismert dáján-nak, Rabbi Chaim Cafoussi-nak emlékét viseli. Ez a XVI. században élt Kairóban. Nevéhez nagy kultusz fűződik. Például nevére esküsznek és sírját hallatlan tisztelettel és szeretettel övezik. Nevéhez fűződik a következő csodatétel. Egyízben, amikor Chaim rabbi funkciókat végzett a zsinagógában, hirtelen mindkét szemére megvakult. A nép ebben Isten ujját látta. Különböző történeteket suttoztak, mind hangosabban, különösen azt, hogy a rabbit megvesztegethetősége miatt sújtotta az isteni átok. Nemsokára a halálraíjedt rabbi füléhez is eljutottak ezek a hírek. Elhatározta, hogy a híresztelésnek végére jár és tisztázza magát az egész világ előtt. Tiszta lelkiismeretének tudatában a legközelebbi szombatra elhíresztelte a rabbi, hogy ünnepi prédikációt fog tartani a templomban. A zsinagóga megtelt a rabbi híveivel, de voltak ott olyanok is, akik kíváncsiskodtak és akik a híreket terjesztették. Chaim

rabbi, aki sokszor igen szellemes volt, ezen a szombaton önmagát multa felül. Lelkesedéssel figyelték a rabbi szavait. Majd hirtelen a következőket mondotta a rabbi:

– Óh, kedves testvéreim, kétségbe vonták az én feddhetetlenségemet. Kétségbe vonták azt, hogy ítéletek hozatalánál nem vagyok eléggé pártatlan, úgyannira, hogy szerencsétlenségemet is kigúnyolták. Tanúul hívom az örökkévalót, hogy nem ismertem a megvesztegetést és soha pártoskodó ítéleteket nem hoztam. Ha igaz az, amit beszélnek rólam, akkor büntessen azzal a Teremtő, hogy azonnal haljak meg. Ha azonban ártatlan vagyok mindabban, amit ellenem vádként koholtak, akkor ajándékozza nekem újra szememvilágát vissza, hogy az egész világ előtt bebizonyosodjék, hogy van isteni igazságszolgáltatás!

Chaim rabbi nem is mondotta egészen végig mondókáját – így tartja a tradíció – hirtelen látni kezdett és barátait, akik körülötte álltak felismerte és nevükön szólította, Ez a pillanat valami csodálatos és magávalragadó pillanat volt. Ettől a naptól kezdve az volt a neve, amit említések hozzáfűztek. „Hasém niszi”. Ezt az epizódot sok kortársa említette, sőt még Eabbi David ben Zimra – aki kortársa volt – szintén igazolta.

Kairónak legrégebbi része, az arabok által lefelől elfoglalt óvárosban van ahol Ezra Haszofer nevét viselő, legrégebbi zsinagóga emelkedik. Ha igaz az, hogy ezt Ezra maga építette, akkor 2500 éves kell legyen. Ez különösen megszentelt helynek számít, s minden újhholdkor megtelik zsidókkal. Különösen májusban sok itt a látogató. De ennek okát nem tudjuk. Különösen nagy ünnepeket rendeznek akkor és az egész országból zarándokolnak erre a helyre, öregek és fiatalok, férfiak és nők. ajándékokat hoznak, meg helyeznek el a templomban. Ugyanakkor adományokat osztanak széjjel a koldusok között. Néhány évtizeddel ezelőtt a régi templom helyén egy újat építettek. Itt őriznek egy frigyszekrényt is. amelyben állítólag egy olyan Tórát tartanak, amelyet maga Ezra írt. Ebben a templomban van Eljahu próféta pincéje is, aki itt élt elrejtözve annak idején. Itt is éjjel-nappal ég az örök méceses. Végül ebben a zsinagógában van egy elkerített rész. amely a tradíció szerint az a hely, ahol Jeremiás próféta először recitálta halhatatlan „kinoth”-jait. Senki nem mer erre a helyre lépni, mert a monda szerint, aki erre a helyre lép, az még* abban az évben meghal. Csak szenvedő állapotos asszonyoknak van megengedve hogy odamenjenek.

Alexandriának is van néhány ősrégi zsinagógája. így az úgynevezett Elia-zsinagóga, amelyet a prófétának egy alexandriai útja idején emeltek. Építésének, illetőleg létesítésének idejét Philo idejére teszik. Nemrégiben tervek merültek fel, hogy azt a zsinagógát teljesen újjáépítik, mert rossz állapotban van.

Maballa nevű ősi városban, amelynek túlnyomó többségben muzulmán a lakossága és ahol alig laknak zsidók, vagy egy ősi temploma, amelynek legnagyobb nevezetessége – amiért sokan külföldről is felkeresik – hogy egy ősi pergamenre írt bibliai kéziratot őriz. A monda szerint, ennek az írásnak csodatevő hatalma van. Folyton jönnek, az ország és a világ minden részéből zsidók, csak azért, hogy legalább egyszer az életben imádkozzanak ezen a szent helyen.

Nagyjából ezek a híres egyiptomi zsinagógák.

Lublin

Lublin kormányzóság Lengyelországé lett a világháború utáni békekötéskor, addig az orosz birodalom integráns része volt. A vajdaság harmincezer négyzetkilométernyi és látképe olyan, mint a legtöbb vigasztalan lengyel földeké. Ez a terület a legutóbbi két évszázad alatt hatszor cserélt gazdát.

Az a nemzedék, amely a világháborút végigjárta, jól emlékezik Lublinra. Sok magyar katona látta a város tornyát már 1914 nyarán, amikor Aufenberg és Dankl csapatai egészen a város falai alá nyomultak. De Nikolajevits Nikolaj nagyherceg megverte a két osztrák generálist, s fejjesztve szaladtak vissza Lublin alól a seregek egészen Galíciáig. Csak 1915 tavaszán, a gorlicei áttörés után masíroztak be Lublin városába az osztrák-magyar csapatok. Az 1915-18. években, csaknem minden osztrák-magyar katona eljutott Lublinba, aki az orosz fronton szolgált és talán élénken emlékszik ma is a város kékére. Olyan ez a kép, mint a többi nagy zsidólakta lengyel városé. Mielőtt még a német terv a megvalósulás felé indult volna, a százezer lakos közül 40.000 volt a zsidó. Most azt írják az illetékes tényezők, hogy a zsidó lakosság a lublini vajdaságban több, mint 200J00 főnyi.

Hosszú, széles ucca vezet be a vasúttól a város központja felé. Benn a városban magasra törnek az ősrégi lublini katolikus templomok karcsú tornyai. Mélyen, nagyon mélyen a várhegy tövében gugol az évszázados lublini zsinagóga. Széles dombnak hátán terül el az óváros, szűk uccáivai, régi bástyák, tornyok és kapuk romjaival, ódon templomaival, kolostoraival és régi nemesi palotáival. Lent, egészen lent, mocsokban és iszapban, a várhegy lábát körülölelve fekszik a zsidó város omladozó falú zsinagógaival és megszámálhatatlanul sok imaházával.

LUBLIN MÚLTJA

A zsidó település a XV-ik századig nyúl vissza és a kastély körüli helyen indult el a zsidó település. A legrégebb sírkő, amit itt találtak: 1540. keletű.

1567-ben építette fel az első nagyobb zsinagógát Albrecht brandenburgi hercegnek háziiorvosa, dr. Maj, amelyet Salomo Lurja után, aki a lublini jesiva vezetője volt „Maharsal-Schul”-nak neveztek el. A XVII-ik században, ugyanezen tető alatt épült fel a „Maharam-Schul”, melyet Meir Ben Gedalja Lublin után neveztek el. Ekkor létesült a híres lublini Talmud-akadémia, amelynek mindenkori vezetője, Zsigmond Ágost királytól rektori címet és a lublini rabbinátus függetlenségét kapta. Akkoriban egy héber nyomdát is felállítottak Lublinban.

Az 1648–1860 között dúló „nagy háború” sok szerencsétlenséget hozott a városra és annak zsidóira. 1656-ban az oroszok foglalták el a várost, amikor felgyújtották a gettót és a tűzvész áldozata lett 2000 zsidó. Ekkor átmenetileg beköltöztek a zsidók a városba, melyet nem akartak többé elhagyni. 1661-ben nagy vita

indult meg e kérdés körül, melyet az 1687-ben alakult kereskedői kongregáció is támogatott. Ezek a viták és pereskedések 1761-ig tartottak. Ekkor újra kiköltöztek a vár köré és egyik elővárosba. 1795-ben az osztrákok hódították meg a várost, akik elűzték a város belterületéről a még ott lakó kevés számú zsidót. Ez így is volt 1862-ig, mert az oroszok is fenntartották ezt a rendelkezést. Ettől az időtől kezdve ismét beköltözhettek a belvárosba, úgyannyira, hogy az a városrész, amelyben letelepedtek, ma teljesen gettószerű. A lublini zsidóság nagy szerepet játszott a lengyelországi zsidóság életében.

A HÍRES LUBLINI VÁSÁR

Lublin város maga több, mint hatszáz éves. Zsidók – mint már fentebb írtuk – körülbelül ötszáz éve lagnak falai között. A XVI-ik századból származik a lengyel királyok privilégiuma, a „Privilégium de non tolerandis Judasis”, vagyis jogot arra, hogy nem kötelesek megtűrni falaik között a zsidókat, akik így a vártól északra és északkeletre a sáncárok mentén vertek tanyát.

1568-ban, Zsigmond Ágost királytól megkapta a gettó is ugyanezt a kivételes jogot, a „Privilégium de non tolerandis Christianis”, vagyis a Lublin mellett elterülő zsidó városban keresztényeknek volt tilos földet, házat venni, vagy bérelni, vagy akár csak ott is lakni. De túlságosan egyik fél sem respektálta a másik privilégiumát, a keresztények olyan mélyen hatoltak be a zsidó városba, hogy katolikus templomot is építettek a gettóban, míg a zsidó kereskedők magtárak és raktárak számára egyre több és több mágnásházat vettek birtokukba a vár területén. Olyan idők voltak ezek, amikor ilyen kis privilégiumsértésekre senki sem nézett. Az 1550-es évek körül gazdaságilag és kulturálisan is csodálatos napokat élt Lublin. Gyertyaszentelő boldogasszony napján, azaz február 2-án vásár volt Lublinban, amely hetekig tartott és amelynek hasznából egy évig is elélt a lublini nép. *M i c s o d a v á s á r* volt ez?! . Németországból, Olasz- és Franciaországból hozták a kézműárukat, Flandriából és a Rajnavidékről a lenvásznat, selyem és bársony Olaszországból jött, szőnyeg Törökországból és Bokharából. a bor Tokaiból, Moldovából és Cyprus szigetéről, a só meg Podoliából került a lublini nagyvásárra. A világ minden részéből érkeztek Lublinba kereskedők, ahol nem csupán készárakat adtak el, hanem óriási szerződéseket is kötöttek gabonára, fára és nagy pénzügyleteket bonyolítottak le, úgy, hogy ezen a nanon a várost ellepte az üzélet, pénzkölcsönzők és pénzváltók hada.

ERDÉLY NAGYSÁGOS FEJEDELMÉNEK KORONATÖRVÉNYSZÉKE

Természetes jelenség mindenütt a világon, hogy ahol nagy üzleteket kötnek, ott nagy perek is vannak. Éppen ezért Báthory István, Erdély fejedelme és Lengyelország felséges királya, Lublinban állította fel Lengyelország koronatorvényszékét, mint minden bűnügy és kereskedelmi per legfelsőbb bírói fórumát. A lublini gettó élvezte a koronatorvényszék létesítésének fény- és árnyoldalait. A város üzleti forgalma nőttön-nőtt. Üzletemberek és lengyel nemesek jöttek perlekedni és egész szekérderéknyi kíséretet hoztak magukkal, tanukat, szolgákat és fegyveres csatló-

sokat. Fogyott Lublinban a tinta, a papiros, a széna, a zab és főleg az ital. A grófi és nemesi darabontok évről-évre bandákba verődtek és kiruccanásokat rendeztek a zsidó negyedbe. Ezek a kirándulások csak akkor maradtak el, ha a hitközség minden esztendőben megváltotta nehéz pénzzel.

De igazi árnyoldala nem ez volt a koronatorvényszéknek. Hanem inkább az, hogy ez volt a vérvádperek legfelső fóruma, amelyek abban az időben gombamódra szaporodtak el egész Lengyelországban. Az összes ilyen perek vádlottait Lublinba vitték és a koronatorvényszék újra lefolytatta a nyomozást a szóbanforgó ügyben, ami az akkori idők fogalmai szerint azt jelentette, hogy Lublinban is kínpadra vonták a vérvádpörök szerencsétlen vádlottait, bogy ott is bevallják azt, amit a pribékek keze alatt Varsóban, Pozenbeu, vagy Lemhergben az elsőfokú törvényszék előtt már egyszer bevallottak. A lublini zsidók messzire elkerülték a koronatorvényszék épületét, amelynek pincéjéből szörnyű jajveszékélezések és kétségbeesett üvöltések törtek az uccára. De hiába kerülték el a szörnyű házat, mert ha a vérvádpör áldozatát jogerősen elítélték, akkor éppen szombaton akasztották fel a szerencsétleneket; még hozzá pontosan a zsinagóga bejáratával szemben.

HIRES RABBIK, ORVOSOK ÉS KÖNYVNYOMTATÓK

A íablini zsidóság hosszú éjszakájában mégis állandóan lobogtak a pici lángocskák és mellettük a nagy, erős fáklyafények. Lent, a penészes síkátorokban, a nedves házfalak között élt és tanított Rabbi Lurja Salamon, korának legnagyobb talmudtudósa és legtisztább pap alakja, akiről halála után évszázadokig szótték a legendákat a lengyel gettókban. Azt mesélték róla, hogy fogadott egy „merész embert”, akinek az volt a kötelessége, hogy naponta el kellett menjen a rabbi házába és szemébe kellett mondja az igazságot, A valóban: amikor a felfogadott ember belépett a házába, Lurja imaköpenyében burkolva, mély áhítattal hallgatta a szidalmazó szavakat.

Lublinban élt és tanított Rabbi Mordechai Jaffe, a korábbi prágai rabbi aki amikor Prágából elúzték. Olaszországba ment, ahol matematikát tanult és onnan került Lublinba, mint Salamon Lurja utóda.

De nem csupán nagy rabbi, hanem kiváló orvosok is segítettek messziföldön híressé tenni Lublini Dr. Ezekiel, Sándor király háziorsosa és latin tanára, dr. Maj, akinek egy 1538-ban kelt királyi rendelet érdemei elismerésképpen elengedte minden adóját és aki sok telket vásárolt össze a várhegy tövében, hogy ott a zsidó hitközség templomot, iskolát és kórházat építsen és dr. Mózes Montaltó, akinek apja XIII-ik Lajos francia királynak volt háziorsosa, s ki tudja, hogyan jutott el Lublinba.

Ebben a városban élt József, a könyvnyomtatómester is, aki 1520-ban itt állította fel Lengyelország első héber könyvnyomdáját. Olaszországból hozatta a legjobb héber szedőket és nem sajnálta a nényt azoktól a művészekől a jó fametszetekért, rajzokért és címlapokért.

AMIKOR A LTTTRTJNT ZSTDÓ PARLAMENT KÖRÖZŐ- LEVELET BOCSÁT KI...

A lublini hitközségnek autonómiája volt ezekben az években, aminthogy akkoriban a legtöbb lengyelországi zsidó közösségnek.

Eleinte még lazán sem volt egymás között kapcsolat és az okos lengyel királynak ez nem volt inyére. Adóbehajtás ügyében is inkább tárgyaltak volna egyetlen fórummal, mint száz meg száz apróbb-nagyobb közösséggel.

Ilyen fiskális okok miatt segítette I. Zsigmond király a zsidó közösségeket ahhoz, hogy tartományonként egy keretbe szervezkedjenek. Ezeknek a tartományi szervezeteknek eleinte nem volt kapcsolatuk egymással. Legfeljebb, ha királyt koronáztak, akkor gyűltek valamennyi tartomány vezetői össze a koronázó városba, vagy ha valami olyan nagy közös zsidó veszedelem ellen kellett védekezniök, mint egy pogrom, vagy amikor fejadót akartak kíróni a lengyelországi zsidókra, akkor küldözgettek egymáshoz követeket.

Később éppen a lublini vásár révén sikerült országosan egybefogni a tartományi szervezeteket és itt alakult meg a lengyelországi zsidóság autonómiájának csodálatos fellegvára. A Vaad-ha-arba-aracot, vagyis a négy ország nagy tanácsa. Nagylengyelország, Kislengyel ország és Reussen lengyel tartományok zsidó községeinek tartományi szövetségeseiből állott a lublini nagytanács. A negyedik ország ebben a tanácsban Litvánia volt, amelynek zsidó községei éppenúgy voltak megszervezve, mint a lengyelországiak. De a Vaad-ha-arba-aracotnak – négy ország tanácsának – hívták ezt a nagytanácsot azután is, amikor a litvánok duzzogva otthagyták Lublint, ahol ezután már csak három tartomány képviselői gyűltek össze és akkor is így volt, amikor Lengyelország pénzügyi szempontból nyolc, majd később tizenkét tartományra oszlott.

Minden évben február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján (a lublini nagyvásár alkalmával) gyűlt össze a „négy ország” parlamentje is, amelynek tanácsában nem rabbik, hanem a községek világi vezetői ültek.

Dr. Méír Bálában leMBERGI történetnár összegyűjtötte a lublini zsidó élet évszázados okiratait. Ebben találunk olyan okiratot is, mely arról szól, hogy 1661-ben egy Ábrahám ben Josef Segal (Halévi) ellen körözőlevelet bocsátott ki, mert otthagya pózeni hitközségét, holott nagyon gazdag volt, és Hannoverbe költözött, miáltal a pózeni zsidó közösség a legnagyobb nyomorba került. Méltó dokumentuma annak, hogy 280, esztendővel ezelőtt is voltak már a zsidó közösségi teher elől elszaladók (akárcsak a mai gazdagaink) és a négy ország nagytanácsának volt annyi ereje, hogy ezt a megfutamodást ország-világ előtt megbélyegezze. De vigyázott és örködött a lublini zsidó parlament a négy ország zsidóságának élete és biztonsága felett is. Amikor a lengyelországi kisenemesek rossz szemmel nézték, hogy zsidók váموkat és, pénzverdéket bérelnek, holott ezt az üzletet maguknak akarták megkaparintani, a zsidó parlament, hogy elejét vegye egy esetleges kirobbanásnak, eltitotta a lengyelországi zsidókat a vám és pénzverde-bérletektől.

AZ OMINÓZUS KOCSMA ÉS KAMAT

A zsidó parlament segített egyezséget kötni az egymással konkurráló lublini keresztények és zsidók között. Az egyezés, amelyet a királyi széktartó is helyben hagyott, úgy szólt, hogy sört, pálinkát csak keresztények gyárthatnak Lublinban, viszont kicsinyben csak zsidók árusíthatják. Ki tudja, jó volt-e ez a meg-

állapodás? A lublini keresztények nem jártak rosszul, hiszen nem volt gondjuk arra, hogy kinek adják el gyármányaikat. Annyira nem volt gondjuk erre, hogy ha egy zsidó kocsmáros nem lubliniaktól vette az italt, hanem más vidékről hozta azt, úgy évente száz forintot kellett fizetnie a lublini sör- és pálinkafőző cég pénztárába. De jól jártak-e vajjon a zsidók azzal, hogy talán éppen e megállapodás révén évszázadokon keresztül ők lettek a kocsmárosok Lengyelországban.

Kénytelen-kelletlen a lublini zsidó parlament alkalmazta a talmudi heter-iszká-t. Mi ez a heter-Iszka? A kereskedelem fejlődésével fejlődik a pénzpiac is. Váltók cirkuláltak és a készpénzfizetés helyébe, határidő és lejárat lépett. A kamat kereskedelmi jelentősége megnőtt, holott a Tóra szigorúan tiltja a kamatot és a legkisebb kamatlábat is uzsorának minősíti. Sok jámbor zsidó húzódott a kamatszedéstől és emiatt fel kellett volna adnia üzletét, ha a lublini zsidó parlament, a krakkói rabbi elnöklete alatt ki nem mondja a törvény újabb magyarázásával, annak súlyos kitételeit Megsérteni nem akarták a törvény betűjét és így kimondták, hogy aki pénzt ad kölcsön, voltaképpen társul az üzlethez és amit kap, az nem kamat, hanem társi haszonrészesedés, amit pénzéért kap.

A LEGÚJABB LUBLIN

Így élt, ítélkezett és kereskedett Lublin zsidósága, amíg fejére nem tapostak Chmelnicky kozákjai 1666-ban. Kő és rom maradt nyomukban. Nehezen szedte össze magát utána a híres lublini gettó. A vásárok elmaradtak, a zsidó parlament is megszűnt. Lengyelország felosztása után az orosz csizma alá kerültek a lublini zsidók. Egyre szegényebbek, egyre elesettebbek lettek. A *settó* lezüllött, hajdani fénykorára csak a régi temető kövei emlékeztettek. A világháborúban, nyugatról az osztrák-magyar ágyúk lötték, keletről Nikolajejics nagyherceg, majd később Bruszilov tábornok fojtogatták a várost.

Amikor az osztrák-magyar csapatok bevonultak a városba, a lublini zsidók kiéhezetten, hosszú fekete kaftánjukban, beesett arccal úgy jártak-keltek az uccákon, mint a múlt ottfelejtett kísértetei.

Az újra létesült Lengyelországban, a lengyel életben is, a zsidóban is, Lublin másodrangú helyre zuhant. Nem tudott nagy tért hódítani sem a cionizmus, sem pedig a Bund zsidó-szocialista mozgalma. A Tóra és a Talmud igájában élt tovább a város, imáznak, el éderék és jesivák körül.

JESIVASZ CHÁMCHMÉ LUBLIN

1938-ban még, Szivan hó 28-át – tehát most három éve – még világszerte „chág hatajro”-nak mondták ezt a napot, mert ezen a napon avatták fel Lublinban a „Jesivasz Chachmé Lublin” nevű talmudakadémia új épületszárnyát.

Miről is volt szó? Zsidó füleknek is sokszor idegen szavak: mint Talmud, szijjum, tóra, jesiva ... amolyan szakállas-pájeszos dolog. Biztosan valami újabb koldulás – mondotta a jólértesült és „felvilágosodott” zsidó, Legyintett, mint akit nem érdekel az egész ügy.

Viszont akinek van érzéke az ilyen kérdésekhez, azok tudják, hogy a tradícióba zsidóság nagy és komoly eseményéről van szó.

Dáf Hájajmi – jesivasz Cháchmé Lublin. Generációkra szóló zsidó intézménynek indult. De ebből csak alig pár esztendő múlt valósult meg. És mégis, az egész úgy hangzik, mint valami legenda, íme a „legenda”, mely valóság volt.

Élt valahol Galíciában egy fiatal rabbi. Olyan rabbi, mint a többi. Előbb talmudtudós, azután rabbi lett, később aguda-vezér és a lengyel parlament tagja, szejni-képviselő. A mi rabbijainktól annyiban különböznek ezek a rabbik, hogy öntudatosabbak, jobb szónokok és amit csinálnak, több benne a meggyőződés és a lélek. Ez a fiatal rabbi, akit Reb Ma j e r S c h a p i r ó n a k hívtak, fejébe vette, hogy jesivát alapít. De nem olyat, amilyen sok volt. Olyan centrumot akart, ahol a legjobb zsidó fejek bújjanak össze a Tan fölé. Központi intézményt, ahol válogatott anyag, a „mászmid” és „ille” típusok, a talmud-zsenik kitűnő társasága jól érezze magát. Ennek az ifjúságnak az lesz a hivatása, hogy lelkesen ápolja azt a forrást, amelyből a zsidó nép az üldöztetések leg-szomorúbb napjaiban hitet, erőt és bizalmat meríthet.

Schapiro rabbi a zsidósághoz apellált és olyan meggyőző erővel tudta előadni tervét, hogy rövid idő alatt, Amerika zsidóságának segítségével, sikerült összehozni néhány százezer dollárt és eszel felépítette a jesiva hatalmas palotáját, A lublini jesivn túlnötte a lokális kereteket és összpontosította valóban a talmudista ifjúság színe-javát,

MI LETT A „TACHLESZ”-BŐL?...

Mintha önmagunknak adnék fel a kérdést. Voltak sokan – 11 éve összesen – akik ellenfelei voltak ennek a tervnek. Akik aggodalmaskodtak és azt kérdezték, hogy vajjon érdemes-e egy jesiváért ilyen »áldozatokat» hozni. Nincsen benne „táchlesz”. Mi ebben a „praktikum”? Ahogy nyeglén mondják mifelénk: na mondd már... ha az a párszáz ifjú el is töltött néhány esztendőt ott és fölényesen, magabiztosan úszik a Talmud tengerében... mi ebben a „táchlesz”? De vajjon mi lett az utóbbi években azzal a bizonyon „táchlesszel”? De mindentől függetlenül, egy 17 milliós nép megengedheti magának azt a luxust, hogy eltartson néhány száz nagy tehetséggel megáldott, Talmudban járatos fiatalembert. Különösen a mai tudatlan korban, amikor az ámrácesz, a tudatlanság apáról-fiúra örökségként szálló örökség.

Reb Májer Schapiro, a Tóra nagy rajongója és szerelmese, a lublini akadémia alapítója fiatalon halt meg. De terve megvalósult. Az ott tanult ifjakkól sok akad olyan is, akiknek homéletikai tudása bármely rabbiképző legtöbb tanárát és tanítványát lepipálná.

Mi AZ A „DÁF HÁJAJMI”?

Sokan nem tudják, ezért ez alkalommal érdemes megmagyarázni. Ez is Schapiro rabbi ötlete volt. A világ összes talmudistáit megszervezte olyképpen, hogy együttesen egy hatalmas világ-jesivái képezzenek.

Mi az elgondolás? A babilóniai Talmud, röviden a sász, 2755 lapot tartalmaz. (Minden lap két oldal.) Ezek szerint, ha egy ember naponta egy lapot tanul, akkor a Talmud hatvan traktusát hét év és 200 nap alatt befejezi. Ha minden zsidó, aki ért hozzá, naponta ezt a lapot tanulja, akkor tulajdonképpen az egész világ egyszerre ezt tanulja. Az ambiciózus rabbi ezt a tervét elfogad-

tatta az 1932-ben összeült agrudista világkonferenciával. Sok rabbi félt a javaslat felvetésétől, mert „újítást” láttak benne. De a terv keresztülment. Azóta szisztéma van a Talmud-tanulásban. Azóta egy napon ugyanazt tanulja a new-yorki zsidó a tuniszival, a nagyváradi a budapestivel. S azóta ha találkozik két, a Talmudban verzátságos ember, akkor minden napra van közös témájuk, a „blatt gemore”.

A dolog ma már annyira népszerű, hogy a „dáf hájajmi” a naptárt is pótolja. Ha dátumnak azt írja valaki, hogy „gittin 31”, nagyon jól tudják – akik értik –, hogy melyik évről, milyen hónapról és napról van szó. Vannak már olyan újabb Talmudkiadások is, amelyekben van már egy „daf hájajmi” naptár is.

Most három esztendeje még nagy ünnepek voltak Lublinbárs. 30.000 ember gyűlt össze, hogy ott, a Tóra klasszikus hajlékában üljék meg a „chag hatajro”-t. A jeruzsálemi rádió helyszíni közvetítést adott az ünnepségről. Rab Majer Schapiro negyvenegynéhány éves korában meghalt. Élete olyan volt, mint egy csoda, elmúlása mint valami antik tragédia. Még sokat és sokszor fognak írni róla.

A ZSIDÓ REZERVÁTUM

Alighogy vége lett 1939 őszén a lengyel villámháborúnak, azonnal felmerült a *terv* – és a megvalósulás – hogy Lublin legyen a zsidó rezervátum. Az egész Lublin-kormányzóság 31000 négyzetkilométer és két és félmillió lakosa van. Tizenhárom kisebb-nagyobb város van itt, köztük Ivanov, Tomasov, Chelm.

WALLENSTEIN HÁZIZSIDAJA

A harmincéves háború császári generalisszimuszának, Wallenstein hercegnek házizsidója, Jakob Bassevi von Treunberg volt a „szent római birodalom” első nemese. II. Rudolf nemesítette a gazdasági szolgálatokért, amiket a fehérhegyi csatára következett általános fejtelenségben, életveszélyes körülmények között teljesített. A bassevi nemessége nem volt pusztán cím. Városi paloták, adómentesség és... zsinagógatartás joga volt többek között kapcsolatos vele. Bevették Bassevit abba a konzorciumba is – Lichtenstein herceg. Lichtenstein kardinális és maga Wallenstein voltak többek között a tagjai, – amely évi hatmillió forintért bérbe vette a császártól a pénzverést. De míg a társai kövérre keresték magukat a pénznyírbáláson (Kipper und Wipper a német nevük, mert egyre kisebb ezüsttartalmú értékeket hoztak a bevontak helyett), Bassevi alaposan rajtavesztett. A kincstár perbe fogta, bebörtönözte és – ez volt a cél – az egész vagyonát megkaparintotta. Wallenstein egyik falusi birtokán fejezte be az életét, meg lehetős nincstelenségben.

Bassevi minden valószínűség szerint szefárd zsidó volt és biztos, hogy Olaszországon keresztül került Prágába. A nemesség nem szállt a fejébe. Megmaradt régivágású, hitében erős zsidónak. Bizonyíték: rabbi Jomtov Lippmann Heller, a híres misnamagyarázó, a Tószefot Jomtov szerzője arra méltatta Bassevit, hogy az egyik fiát vejének fogadja. Ez már egymagában beszédes „hechser” a hithűség mellett.

Egy zsidó asszony

– Az orosz zsidók életéből –

Írta: Salom Asch.

Az anya kijött a menyasszony szobájából és haragos pillantást vetett a már üres asztalnál ülő urára, aki kenyérmorzsákkal babrált ebédutáni imája előtt.

– Menj, disputálj te vele. Én már nem bírok.

– A te nevelésed! He! Közbotrány lesz még ebből. Ujjal mutatnak majd rád. Ördög vinné a dolgodat!

— Az enyémet? Hát te? Miért járkáltál folyton, miért nem ültél itthon, miért nem nevelted őt! Mi?

— No, menj, menj, ne veszekedj velem. Mindjárt itt lesz a násznép is!

— No és mit akarsz tőlem Menáse! Mit? He?

— Az Isten áldjon meg, ne hagyj őt egyedül! Menjünk be hozzá, hisz¹ kinevetnek bennüket.

A férj hirtelen felkelt és bement a meny asszony-lányához.

Az asszony utána ment.

A kis díványon, amely az ablak alatt állt, ott ült egy tizenynolc éves leány: arca a tenyerébe temetve és ujjai bele-mélyedtek sűrű, zilált, fekete hajába. Lihegő melle elárulta visszafolytott hangtalan sírását. Vele szemben az ágyon ott feküdt a fehér selyem „esküvői ruhája”, a fekete templomi ruha és a „másnap reggeli” pongyola, úgy ahogy a szabó azt az imént odatette. Az ajtónál ott állott egy asszony, fején fekete szalaggal, egy parókákkal tele dobozt tartott a kezében.

– Chanele! – könnyögött az apa – miért akarsz szégyent hozni fejünkre? Az egész világ rólunk beszél majd.

A leány nem felelt.

– Nézd csak, nézd milyen nagyra van! – szólt az anyja mérgesen. A Gnendlneh Frándl Weber leányának jól áll a paróka és nem szégyell magái benne, és ő, a Mojsze Gelb leánya nem engedi! A Gnendl talán valamivel előkelőbb, mint te. azt hiszem, valamivel műveltebb nálad és valamivel több hozományt is kapott, mint te?

A menyasszony nem mozdult.

Az apja kérve fordult hozzá:

– Nézd leányom: mennyi pénzbe, mennyi vérbe kerültél nekem, míg az Isten odáig segített, hogy valami kis örömet érhettem nálad. És most ezt a kis örömet is el akarod rontani? Gondolj az Istenre. Chanele! Hiszen kiátkoznak, kiközösítenek bennünket... Gyalog fut haza a vőlegény, ha ezt meghallja.

– No ne légy már olyan csacsi – szólt az anya kissé enyhébben, mialatt kivesz egy parókát a dobozból és a leány fejére méri. – Hadd mérjem a fejedre ezt a szép parókát. Így ni, látod szakasztott olyan, mint a te hajad! – és ráhelyezi a parókát a leány fejére.

A tizennyolcéves leány, mintha valami szokatlan nehezett érzett volna a fején. A keze önkéntelenül a fejéhez emelkedett, megérintette a haját és az ő saját selymesen meleg és elevenen remegő hajhullámai között megérezte az idegen, mereven mozdulatlan hajfonatot és egy rettenetes gondolat cikázott át a fiatal lány agyán: ki tudja, hol van az a fej, amelynek haja az ő fején súlyosodik most? Rettenetes iszonyodás fogta el és mintha, valami ellenállhatatlan undor ösztönözné – megragadta a parókát, földhöz vágta és kirohant a szobából.

A szülők ijedtükben egymásra néztek.

* * *

Másnap reggel, már az esküvő után, az anyós nagy buzgón kezdett foglalatzkodni az ollóval. Parókával a kezében, amit nászajándéknak hozott magával, a menyasszonyhoz igyekezett, hogy „felöltöztesse a reggelihez”.

A buzgó anyós azonban hiába, igyekezett, a menyasszony a szobájába zárkózott és egy lelket sem, engedett magához.

Az anyós nagy lármával fut a férjéhez, aki azonban még a tegnapi mámort alussza ki. egy csomó koma, meg rokon társaságában: odafut tehát a vőlegényhez, – aki tizennyolcéves talmudista, ajkán még az anyatej ártatlansága. Ott ül a szobában nyugtalanul és izgatottan, selyembekecsben és tizenháromágú kucsmában, majd, felkel és zavartan járkál, szemét a földre szegezve, mintha nem, merne az ember szemébe nézni – Az anyós tehát a, menyasszony anyjához futott és kezénél fogva a leányához cipelte, akinek ajtaja előtt megálltak és kopogtak:

— Drága leányom! Ejnye, hát ne szegyeid magad!... – szólt az anya kérlével.

— Emberi dolog, zsidó dolog ez, gyermeke! – tette hozzá az anyós bízató hangon.

A menyasszony nem felelt.

— Az anyósod hozott neked, leányom, egy szép, drága parókát és gyönyörű templomit! – szólt az anya enyhén.

A másik szobából már kihallatszottak a „Szerencsés jóreggelt!” muzsikahangjai.

— Nohát, nohát merni asszonykám! Ébredj fel életem! Jönnék már a vendégek is lassacskán...

A menyasszony kinyitja az ajtót és a két asszony belép.

A menyasszony leül, fejét a kezére támasztja és hallgat.

Az anyós lassan közeledik, szét akarja szedni a hajfonatit, a menyasszony hirtelen felkel és félrelökve az anyós kezét, az anyja nyakába borul.

— Nem, nem, drága anyám! Nem bírom! – tört ki zokogva – nem bírom levágtatni. Hát nincs Isten a szívetekben?! – És mindkét kezével befödve a haját, görcsösen védi az anyós ollója ellen.

— De édes, jó leányom! – kérte az anya – gondoldj a jó Istenre!

— Tüzes folyókban fűrösztik a másvilágon azt az asszonyt, aki a saját haját viseli. Tüzes harapófogókkal és hájtépőkkel tépik annak az istentelen teremtsnek „sörényét”, aki az esküvő után sem vágatja le.

A fiatal, tizenhétéves leányon hideg borzalom futott végig.

– Drága anyám! Életem, drága mindenem! – zokogott könnyörogve és megint a hajához kapott. Ujjai körül szétomlottak a fekete selyem hajhullámok és egy fájdalmas érzés nyomta el fiatal leány szívét: le fogják vágni az ő haját, amely annyi időn keresztül vele élt, vele nőtt... Levágják és soha nem lesz többé az övé... idegen haját vesz majd a fejére... amely egy idegen fejen nőtt... az a fej talán már rohad a földben... és majd egyszer felkel a sírjából és halotti hangon kéri: add vissza a hajamat, add vissza ...

A leány megremegett.

Feje fölött az olló csattogását hallotta... Hirtelen mozdulattal kiszabadította magát az anyja kórjaiból, kikapta az ollót az anyós kezéből, földredobta és fájdalmas, elváltozott hangon kiáltott:

– Az én hajam! Az enyém! Hadd szenvedjek érte. Én magam szenvedek érte s nem más!...

És ezentúl nem használt többé semmi. Az anyós másnap összepakkolta a holmit és hazavitte, tanácstalanul. A vőlegényt is haza, akarta vinni, de a lány anyja nem engedte.

– Ó már a mienk!

És szombaton reggel a „saját hajában” vezették a Mojsze Gelb leányát a templomba, az egész „népség szemeláttára”. De az a sok-sok átok, ami a szegény fejét érte, vesszen el a nagy pusztaságban, ott ahol emberi lény lábnyoma se látható.

* * *

Egy nyári este történt, néhány héttel az esküvő után. A fiatal férj hazajött az esti „talmudkurzus”-ból és a saját szobájába tért aludni. A felesége már aludt. A kis asztali lámpa halvány fénye az arcára hullott és gyöngéd fátylat vont a selyem, fátyolszerű hajhálóból itt-ott kivillanó és álmodó arcra, Két finom és álmában is remegő karja összekapcsolódott a feje fölött, mintha most is féltenék azt a sokat zaklatott, drága hajtengert.

A férj felindultan és haragosan jött haza. Valami sérelem érte ott a templomban. Évnen a felesége miatt... A buzgó, fanatikus népek nem tudják ezt neki megbocsátani és nyíltan éreztetik vele, sőt gölemnek, pipogyának mondják őt.

– Mi az, hogy az asszony nem akar? Hát nem te vagy a férfi a házban?

Ilyenekkel zaklatják őt folyton. És e zaklatásokon felindulva azzal az elhatározással tért ma haza., hogy most végre beszélni fog az asszonnyal, komolyan és okosan:

„Te asszony, nézd, légy okos. Törvényellenes dolog ez... A törvény szerint el kell válnom tőled, ha nem vágatod le... Vagy beleegyezel tehát, vagy ha nem, akkor...”

Így fog szólni hozzá és ha az asszony mégsem akarja, akkor egyszerűen összecsomagol és hazautazik.

De ez a terv nem vált be egészen. Mert mikor hazajött és meglátta az alvó asszonyt, azt a halvány-rózsás arcot, amely szomorúan kimosolygott abból a csodálatos haj fátyolból, úgy megesett a szíve rajta, hogy nem mert közeledni az

ágy felé. Megállott, nézte és aztán, azt se tudva, mit akar, önkéntelenül, tompán felkiáltott:

– Hannele ... Hannikám ... Hannikám! ...

Az asszony felriadt és kissé ijedten és csodálkozva kinyitotta álmos szemét:

— Te vagy az, Baruch? Akarsz valamit?

— Semmit drágám... Leesett a fejkötőd... – mondta a férfi és felemelte a fehér fejkötőt, amely az ágy mellett a földön hevert.

Az asszonyka elvette a fejkötőt, a fejére tette és a falnak akart fordulni.

– Hannele... csak egy percre... valamit mondanék –

Az asszony figyelmes lett. Ez a pár szó a szívéig hatolt.

Amióta, együtt vannak, alig beszéltek valamit. A férfi egész nap nem volt otthon. Vagy a templomban, vagy valamely i szomszédnál ült. Ha hazajött ebédelni, egy szót sem szólt az egész idő alatt. És ha már mondott is valamit, behunyta a szemét, a fejét pedig lehajtotta, mintha félne a szemébe nézni. Az első pár szó volt ez, amely komolyan és bizalmasan hangzott...

– Mi az, amit olyan sürgősen meg kell mondanod? – kérdezte az asszony álmosan, de kissé bizalmatlanul.

– Hannikám ... nézd ... Kérlek... légy már egyszer okos... és ne gyötörj már tovább ... ne becsülj olyan nagyon kevésre... Az emberek már nevetnek rajtam ... Hát nem vagy te nekem az Istentől kiszemelt hitvestársam,? ... Én vagyok a te férjed, te vagy a feleségem ... Hát gondold meg... Illik-e ez? ... egy asszony, aki saját haját viseli...

Az álom még fogva tartotta a menyecskét, szeme még félig csukva volt és a lelke, az akarata, az energiája, szunnya-doit ... Nagyon gyengének érezte magát.

– Nézd csak kis feleségem – szólt a fiatal férj –, tudom én, hogy te nem vagy olyan... romlott, olyan istentelen, mint amilyenek az emberek tartanak. Tudom én, hogy te becsületes, ártatlan és jó zsidólelek vagy... És ha a jó Isten megsegít ... jó és becsületes Gyerekeket fogunk nevelni... Tégy hát le erről a gyerekes makacsságról... Hisz csekélység az egész, fiam... Minek beszéljenek rólunk az emberek? Hiszen a férjed vagyok... engem bántanak...

Az asszony hallgatta és úgy érezte, mintha olyan valaki beszélne hozzá, aki nagyon messze és mégis nagyon közel áll hozzá. Már rég nem beszéltek vele ilyen bizalmasan, ilyen szeretetteljesen és ilyen kedvesen ... És ... hiszen a férje ez ... a férje... akiről olyan sokat álmódott valaha és akivel még olyan sokáig kell együtt élnie... Egy egész életeti át... és gyerekeket nevelni és... házat' vezetni... és akit szeretni kell... hiszen valóban szereti...

A férj az ágyra ült és átölelte őt. Az asszony kissé felült és a vállára, hajtotta a fejét. A férj megint szólt:

– Tudom, hogy kár ezért a szép hajért... A te leánykori díszedért, háltalak én akkor... mikor leánynézőben voltam nálatok ... Tudom, hogy szépséggel és bájjal áldott meg a jó Isten... Nekem is fáj... de mit csináljunk? A törvény törvény ... és hiszen azért vagyunk zsidók... az emberek folyton

beszélnek... És ki tudja?... Isten őrizzen, milyen baj érhet majd a dolog miatt... a szülésnél... Isten mentsen meg attól!

Az asszony nem felelt semmit. Csendesen belesimult a karjai közé és a haja hűvösen és selymesen remegett a férfi arcán. Ez a haj, mintha élet bizseregne benne. És a férfi önkénytelenül kissé félrehúzódott és erősen a szemébe nézett... kérve... könyörögve a saját életük kedvéért... a saját boldogságuk' nevében ...

– Igen? – szolt alig hallhatóan. – Majd én... Jóf ... – mondotta inkább a szemével, mint a szájával.

Az asszony néma maradt.

A férfi lefektette őt, felkelt és az asztalfiókból kivette az ollót...

Az asszony megint az ölébe feküdt... És néma megadás-sal átadta azt a gyönyörű fejet... megváltó áldozatul a jövő élet oltárára... A gyerekekért... Félig alvó szemével alig látott valamit... Inkább álmodta... Az ollócsattanás kissé megreemtette... de már későn... visszahanyatlott és tovább álmodva aludt... aludt...

Reggel, mikor felébredt és a tükörbe nézett, megrázkódott és azt hitte, hogy tébolydában van.

Az asztalon ott heverték a hajfonatok. holtan, mozdulatlanul ... A lelkük ott repdesett a szobában, amely tele volt halálszaggal...

Az asszony tenyerébe hajtotta a fejét és keserves sírás töltötte meg a kis szoba levegőjét...

RABBI GOETHE

Dávid Farbstein, őscionista már az első cionista kongresszuson előadóként szerepelt, a zsidók gazdasági élete volt referátumának tárgya; keleti zsidó létére bíró és ismételten nemzetgyűlési tag volt Svájcban – egy kis apológiái könyvet írt. A zürichi Gestaltungnál jelent meg. Címe: „Die Stellung der Juden zur Rassen und Fremdenfrage”. Szelleme ebben az anekdotában csendül ki:

Vagy száz esztendő előtt egy Hirs Chajes nevű rabbi élt egy galíciai kisvárosban, Zolkiewben. Rabbija volt az ottani hitközségnek. Nagy zsidó tudása volt, mélységesen vallásos volt és alapos általános műveltséget is szerzett. Mindenekelőtt a német irodalmat ismerte és lelkes híve volt Goethének. Amikor Goethe meghalt, rabbi Hirs erősen meggyászolta és szomorú arccal állított be a zsinagógába. Hívei megkérdezték: Miért vagy olyan szomorú, ó rabbi¹?

– Meghalt Goethe! – hangzott a rabbi válasza.

A zolkiewi zsidók, különösen a templomlátogatók, nem igen tudták, ki és mi az a Goethe, akit a papjuk meggyászol. Biztosak voltak benne, hogy tudós rabbi kellett legyen. Hiszen másképp hogyan siratná meg Hirs rabbi? És nemsokára híre terjedt Zolkiewben, hogy rabbi Goethe, a nagy rabbi Goethe elhalálozott...

Farbstein több következtetést fűz az anekdotához. Ezeket:

Rabbi Goethe, – ez a két szó világosan mutatja, milyen nagy tisztelettel adózott egy vallásos és tanult rabbi a nagy nem-zsidónak.

És mindezekon túl megmutatja a korszerű zsidók beállítottságát.

Newyork zsidósága

Írta: Dr. Frankl Ernő bicskei főrabbi.

Kutler rabbi, a Mount Eden Center rabbija meghívott egy esküvőre. Érdekelte a látvány, elvégre, haj valaki ismerni akarja egy nagy város zsidóságát, akkor látni kell örömeiben-bújában. Ereztem, hogy ebben megnyilatkozik majd ennek a gigászi Bábelnek zsidósága. Hogyan örül a zsidó, akinek örömei is változnak, attól függően, hogy egy magyarországi kis faluban lakik-e, egy lengyelországi gettóban, vagy a világ legnagyobb zsidólakta városában.

Esküvő a newyorki templomban

A legtöbb newyorki esküvő este van. A templom csaknem sötét, csak a frigyszekrény két oldalán ég egy-egy háromágú villanykandeláber. Mielőtt a szertartás megkezdődik, megfigyelem a rendet és a baldachint, amely alatt a szertartás folyik. Ez a „chüppó” napellenzőszerűen nyúlik ki a frigyszekrény felső részéből és plüss helyett mű-örökzölddel van borítva, amelybe kis színes villanykörtéket rejtenek. A meghívott vendégek csendben helyezkednek el a padokban.

A „szertartás” azzal kezdődik, hogy egy hölgy az erkélyen elkezdi énekelni angolul Eddy Nelson egyik szerelmi dalát. Közben megindul a bevonulás. A násznép bevonulása. Tizenkét frakkos, vőfélyi pálcával ellátott fiatalember jön be párosával és színpadi beállításban elhelyezkedik az emelvény két oldalán. Mozdulataikat és felvonulásukat színes reflektor-fény kíséri végig. A legérdekesebb, hogy ez az esküvő, úgy ahogy volt – orthodox esküvő volt.

A reflektorfény az ajtó felé irányul. Az orgona bűg és az ajtón egy pálcás fiatalember lép be. Előbb azt hittem, hogy ez már a vőlegény. De nem! Csak a vőlegény legjobb barátja. Azután belép a menyasszony legjobb barátnője. Majd egy frakkos hét-nyolc éves kisfiú. Kicsiny plüss-párnán hozza a fűcska a menyasszonyi gyűrűt. Amikor az emelvényhez ér, a reflektorfény fehérré válik és megvilágítja a kántort, aki az ajtónál kezdi énekelni a „má-tóvu”-t. A rabbit nem világítják meg semmiféle fénnel, csak sietve jön az emelvény felé. Majd megint színes lesz a fény és az anyáktól körülfogva – jön a menyasszony. Majd az apák között a vőlegény. A szertartás rövid és ugyanolyan mint nálunk. Csak a különbség, hogy a rabbi megkérdezi (mint nálunk az anyakönyvvezető), hogy akarnak-e összeházasodni. Úgy kérdi, mintha nem azért mentek volna oda. A házasságlevél annyiban tér el a miénktől, hogy ízléses és díszes^ alsó részében angol szöveget is tartalmaz, megmagyarázva a házasság szentségét. Érdekelni fogja az olvasót, hogy a nászajándék legtöbbszörre nem áll

másból – mint kisebb-nagyobb összegű csekkéből, azzal az indokolással, hogy a fiatal pár tudja legjobban, mit akar vásárolni, mire van leginkább szüksége. A lakodalmi ebéd leggyakrabban rögtön ott van a templom melletti helységben, vagy a szuterénben. Az esküvőkről igen gyakran keskenyfilm készül – a templomi szertartásról is természetesen –, amit azután otthon levetítenek és „majd az unokáknak is” megmutatják.

Hogyan épül egy newyorki templom?

Egy ilyen körzet és annak centruma, a templom úgy keletkezik, hogy a környéken lakó zsidók ráeszmélnek arra, hogy szükségük van egy templomra. Vagy úgy, hogy a rabbi áll elő azzal a kívánsággal, hogy szeretne egy templomot. Kétféleképpen épülnek a templomok. Vagy mint „egyesületi”, vagy mint magán-templom.

Egy péntek este a Prospect Avenuen akartam templomba menni, mert az volt legközelebb a lakásomhoz. Átmentem a legközelebbibe. (Válogatni volt módomban, mert azon a környéken hat templom is van.) Alig néhány ember lézengett benne. Amikor a samesz látta, hogy minjenre várok, azt mondta, lehet, hogy hiába várok, mert ez „eskető templom”. Ez volt R. Kahlenberg temploma. Ezzel a rabbival kapcsolatosan el kell mondanom valamit.

Egy orvos ismerősömmel beszélgettünk, aki tudott hivatásomról és ezzel kapcsolatosan elmondotta a következő esetet. Egy paciense – idős férfi – haldoklott. A leánya menyasszony volt és azt szerette volna az apa, hogy az esküvő történjék meg még életében. Késő este volt. Kikeresik a telefonkönyvből a legközelebbi rabbi címét és megkérlik, hogy eskesse össze-a fiatal párt.

– Igen, megyek, de ilyenkor kétszeres az esketési díj.

A család elfogadta feltételeit, csak jöjjön. Nagy sírás-rívás közben megy végbe az esküvő. Amikor kifizetik, a rabbi búcsúzik. Az ajtóból visszafordul és a következőket mondja:

– Még azt akarom mondani, hogy átadom a névjegyemet, mert összeköttetésben vagyok egy igen olcsó és szolid temetkezési vállalattal, ha szükségük lenne rá, úgy hívjanak fel telefonon.

A család megbotráncozva utasította ki a rabbit. A neve: Kahlenberg volt.

De térjünk vissza a templomokhoz. A másíkfajta magánvállalkozás az úgynevezett: kaddis templom. Üzleti és gyárnegyedekben, ahol a dolgozók nem érnek rá hosszabb utat tenni, legtöbbször ilyen templomokat alapítanak. A rabbik, az ó-világban legtöbbször kereskedők voltak, most ezt választják életpályának. Egyik ilyen „rabbit” személyesen ismertem. A Fifth Avenue közelében volt a temploma. Egyszer estefelé beszélni akartam vele, de nehezen juthattam hozzá, mert hat istentiszteletet tartott. Három minchát és három maarivot. Nagyon panaszkodott, hogy egy kollégája hatásköri sértést követett el, mert a Fifth Avenuen egy másik hasonló templomot nyitott.

Nehéz Newyorkban sámesznek lenni...

Vannak külön „kaddis” célra épült templomok. Ilyen is megszámlálhatatlan van Newyorkban. Érdekes, hogy ezekben a templomokban a legfontosabb ember – nem a rabbi, de nem is az: elnök, nem is a kántor – hanem a sámesz. Ugyanis ő a legjobb módú közöttük. Le kell tegyen 5-6000 dollárt mint kauciót mert minden pénzt ő kezel. Ő a templom „menedzsere”.

Ha valakinek eszébe jutna, hogy Newyorkba akar menni, ne hogy azt írja ismerőseinek, hogy akár sámesznek is elmenne, mert mindentől eltekintve nagyon nehéz ott – sámesznek lenni.

Kántor kevés van állandó alkalmazásban. Csak külön funkciókra és az őszi nagyünnepekre veszik fel őket, amikor a templomok nagy jiddis- és angolnyelvű táblákon hirdetik, melyik: világ- vagy országoshírű kántoruk szerepel. Természetesen sokszor olyan rossz, hogy az már botrányos.

À templomok beosztása – mint már írtam – olyan, hogy a földszinten van maga az Istentisztelet helye, az alagsor a téli templom, az összejövetelek, illetve Talmud-Tóra céljait szolgálja. Minden templom el van látva könyvtárral. Ritka az a hely, ahol” a délutáni ima előtt ne tanulnának. De itt vannak a bankettek táncmulatságok és kultúrelőadások is.

Hogyan helyezkedik el a közönség?

Különbözőképpen helyezkedik el a közönség a templomokban. Legritkább eset az, amikor a nők az emeleti karzaton helyezkednek el. Még az úgynevezett orthodox templomok legtöbbszörében is csak külön sorokban ülnek és legfeljebb egy korlát, függöny választja el őket.

Sokan kíváncsiak arra, hogy tulajdonképpen hányféle irányzat van Newyorkban. Azoknak azt mondhatom, hogy háromféle. Az egyik: a reform-hitközségek; a másik: a konzervatív (ami megfelel a mi neológ hitközségeinknek); a harmadik: az orthodox. Érdekes, hogy imakönyvet, vagy imafelszerelést nem kell senkinek sem vinni a templomba, mindent ott lehet kapni. Sokan – különösen nyáron – fedetlen fővel érkeznek, még a konzervatív és orthodox templomokba is és ott kapnak egy kappelit, az úgynevezett „járamekl”-t. Úgyannyira, hogy megtörténik sokszor, hogy a közönség nagyrésze sapkában ül a templomban.

Reform-istentisztelet.

Egy vasárnap délelőtt elmentem, hogy egy úgynevezett reform-istentiszteleten résztvegyek. A szolgál, fedetlen fővel az előcsarnokban osztogatják a héber-betűket alig tartalmazó imakönyveket. A templomban süppedő szőnyegeken át jutunk a padokba. Az emelvényen nincsen Tóra-felolvasó asztal. De nem is olvasnak fel ezeken az istentiszteleteken a Tórából. Lehet, hogy van eset, amikor megteszik. A közönség alig vesz részt az imádkozásban. Mindenki fedetlen fővel ül. Úgyannyira, hogy amikor héberül mondották a kaddist, nem lehet tudni, akkor vétkezik az ember, ha nem mondja, vagy akkor, ha kalapnélkül elmondja. Az emel-

vény egyik oldalán nagy karosszékben ül a rabbi, másik oldalon a kántor. „Természetesen” ők is földetlen fővel. A rabbi prédikációja olyan, hogy elhangozhatott volna bármelyik felekezeti templomában, de még egy politikai ülésre is felhasználhatta volna. Csak annyiban volt zsidó, hogy kapcsolatba hozta egy prófétai mondattal.

A zsidó múlt és zsidó jövő.

A legtöbb templomban nincsen állandó kántor. Így történhetett, hogy egy alkalommal felkértek előimádkozásra. Az istentisztelet rendje körülbelül olyan, mint nálunk, azzal az eltéréssel, hogy péntek este a „Bama-madlikin” kezdetű imát – ahogy eredetileg volt – nagy helyesen a „Borchu” előtt mondják. A legtöbb helyen litvános, vagy oroszos kiejtéssel mondják. Például „lom”-ot, solém-nek...

Egy érdekes brooklyni élményemet el kell mondanom. Chanuka szombatján – melyről korábban is írtam – el akartam menni a Young Israel templomba, amely mindennap nyitva van –, de most zárva találtam. Ellenben ki Volt írva:

– A bazár tartama alatt, istentiszteletünket a somré sabbosz templomban tartjuk.

Ekkor jobban körülnéztem és nagy plakátokat láttam, amelyek a bazárt hirdetik. Így nevezik ők a jótékonyági vásárt. Chanuka előtt női csoportok keresik fel az üzleteket és magánosokat és mindenféle holmit kérnek a szegények felségítésére létesült vásárra. Az így összegyűlt holmikat, a templomokban állítják ki és ott is árverezik el a szegények javára. Ez a Young Israel szervezet mindenütt összetartja az ifjúságot, vallási alapon. Templomokat, iskolákat, könyvtárakat tartanak fenn a legnagyobb fejelemben. Természetesen elmentem istentiszteletükre, de megérte a fáradságot. Gyönyörű imádkozást rendeztek. Az egyik tag imádkozik elő és ha valaki csak suttogni mer, azonnal rászólnak. (Nem egészen úgy van, mint nálunk... !) Az imádkozást gyakran ének váltja fel, amelyet együtt végeznek. Ők terjesztették el, hogy ma már csaknem minden templomban énekel a közönség az en kelohénut és az adjn ajlomöt, meg péntek este a jigdalt. A rabbi beszédére is emlékszem. Arról beszélt, hogy segíteni kell a lenyelországi jesivákat. Elmondotta lelkes szavakkal a jesivák feladatát, majd leszállt a szószékről, azután odament a frigszekerényhez, kinyitotta az ajtót és rámutatott a Tórákra.

– Ezeket kell megmentenetek! Ezekben van a zsidó múlt és a zsidó jövő. Ezekben benne vannak a lengyel böcherek és benne vannak a próféták. Benne Bialik és benne a belzi caddik. Ezek a jesivák. Ha szeretitek a Tórá, mentsétek meg azoknak fenntartóit.

Ezek után legtöbbször a bronxi Young Israel templomba jártam.

Szíria – a nagy háború egyik epizódja

Nagy terület Szíria, melynek történelmi jelentősége volt a múltban. A jelenben is bizonyos kulcshelyzete van és ennek révén, sokat és sokszor fog még szerepelni, a most folyó gigantikus harc folyamán. Szíria nagyjelentőségű volt a történelem folyamán és ha évszázadokon át veszített is e téren jelentőségéből, most bő kárpótlást talál abban, hogy két hatalmas nép, a francia meg az angol – melyek Napoleon óta a legtejeesebb egyetértésben éltek, most itt ütköznek össze. Ütközőponttá vált az a terület, amely különben eddig is elég lazán függött már össze Párizssal. Már régen függetlenséget kapott a Népszövetségtől, amely azonban inkább papíron volt meg eddig, mint a valóságban.

A most folyó harc aktuálissá teszi, az egész szíriai-kérdést, amely általános és zsidó szempontból az érdeklődés homlokterébe állítja Szíriát. Azt a Szíriát, amely Palesztina északi részén terül el az Araamis és Taurus hegységtől egészen az Eufrates nagy hajlásáig Keleten és Délkeleten a szír sivatag veszi körül. Szíria Palesztina szomszédja és mint ilyen, zsidó szempontból is nagy jelentősége van. Évezredek óta fontos jelentősége van ennek a szomszédságnak. A görögök „szír”-nek nevezték az ittlakó törzseket, akiket az asszír királyok legyőztek. A Bibliában a „szír” szó nem fordul elő, az ország minden írásban „Arau” néven szerepel, az arabok „Es-Sam”-nak nevezik, baloldalt, azzal ellentétben; hogy a jobboldalt „El Jemen”-nek hívták. A törökök Suristannak, vagy Arabistannak nevezték. A Bibliában gyakran szerepelnek háborúk, amelyek a zsidó és különböző zsidó királyok között folytak le. A talmudi irodalomban, „Surja” néven ismerik Mezopotámiát, Aramnak és Aram-Zoba-nak. A bibliai „arámi owad awi”, azaz „hontalan, tévelygő arameus volt atyám” is erre vonatkozik, mert Jákob nagyapja Mezopotámiából származik. Ezek az „arameusok” a Tiberistől a Taurusig laktak. Ez Szíria, amely az ősidőkben is három szempontból volt egyenrangú Palesztinával. És pedig: a földeket éppen úgy vásárolták az ősi zsidók Szíriában, mint Palesztinában, a tized és a semitta ezen a területen is érvényes volt és végül Szíria levegője éppen olyan szentelt, mint hajdan Palesztináé volt.

Szíria történelme

A harmadik évezredben a rendes időszámítás előtt az amoriták uralkodtak ott, akiket a Biblia „emori”-nak nevezett Ezek tulajdonképpen a kanaaniták, aminthogy ezek voltak a zsidók előtti őslakók Palesztinában is. Történelmük nagyrészt azok a háborúk jelentik, amelyeket a zsidók ellen folytattak, illetőleg a zsidók küzdöttek ellenük. Amikor a Jordán keleti részén elterülő terület meghódították az ősi zsidó törzsek, a Ruben, Gad és Menases törzsek itt telepedtek le. Josua is harcolt ellenük. A próféták is említik, – különösen Ezekiel, – aki azt is állítja, hogy Izrael atyja „emori” volt, anyja pedig „hetiteri”. De mindezt nem azért

mondja, mintha ezzel káromolná a zsidóságot, mert talán „bálványimádók”-tól származók. Az emorikat későbbi korokban, mint bős varázslókat ismerik és a rabbinikus irodalomban úgy jellemzik az őskori bűnöket, mintha azok „az amórik útja” volna.

Az amoritákat a történelem folyamán a babilóniai királyok több ízben legyőzték, amikor a Földközi tengerhez kerestek hajózási lehetőséget. A második évezredben a „hetitaiak” hódították meg Szíriát, akik északkeletről jöttek a nagy dinasztiák uralmával. A hódítások révén a szemita „szír”-ek, sok árja vérrel keveredtek.

III. Thutmosis és II. Ramszesz egyiptomi királyok több ízben feldúlták Szíriát és gyengítették a hetitákat. Amikor meg a zsidók meghódították Palesztinát, ugyanakkor a szír földet arameus törzsek hódították meg.

Az arameusok nagy szerepet játszottak a zsidó történelemben. Az assyr babilóniai és a kánaáni nyelvek mellett, a szír az északi ága a kánaáni népeknek. Északi ág az arameus, amelynek nyelvét a zsidók felhasználták a babilóniai Talmudnál. A Bibliában is található „aramizmus”, példa erre a targum és palesztinai talmud. Az arameus nyelv erős befolyást gyakorolt a Krónikák könyvére, Eszter könyvére, az Énekek énekére, Kohelet-re, sőt még a Zsoltárookra is.

Az arameus nyelv főhelye Szíria volt, de később valósággal nemzetközi nyelvé lett az ó-kornak, aminek bizonyítéka, hogy a rendes időszámítás előtt 700 évvel asszír tisztviselők éppen úgy értették a nyelvet, mint magasrangú zsidó funkcionáriusok. Ebből az időből származó papiruszok mind ezt bizonyítják. A legrégebb arameus írásokat Sendschirli-ben (Északszíria) találták, amelyek a rendes időszámítás előtti VIII. századból származnak. Az arameus nyelv könnyedébb és hajlékonyabb, mint a héber, ezért is tudták felhasználni és kialakult az a keverék nyelv – a héber-araméus –, amelynek örök életet biztosított a régi zsidóság. Ezek az arameus nyelvet beszélő törzsek, illetőleg államok szépen virultak, Fővárosuk Damaszkusz volt. Politikai szempontból közel álltak Izrael népéhez. Az egész tartományt Aram-nak hívták, csak a tengerpartot bírlalta a föníciai nép és ott kis államokat alkotak, mint Sidont, Byblost, Aradust, stb.

Szíria – Dávid király idejében

Az arameus állam, amelynek fővárosa Damaszkusz volt, 930-ban Dávid király által leigáztatott, de 20 évvel később Salamon király alatt újra önálló lett és erősen fellendült. Amikor Salamon király birodalma gyengülni kezdett, kihasználták ezt és az úgynevezett „tíz törzs” országát száz évig tartó nyugtalanító háborúval veszélyeztették. Hazzel királyuk alatt Grileadot és Galilleát elszakították Izraeltől és a megmaradt önálló zsidó állam állandó sarcot kellett fizessen az arameusoknak. Csak amikor Adad Niriari asszír király megtámadta Damaszkuszt és leigázta, akkor szabadultak fel a zsidók is. A VIII. század végén Szíriát az asszírok hódították meg és bekebelezték országukba s tulajdonképpen, ettől az időtől kezdve hívták lényegében Szíriának, mint „Asz-szíria” rövidítése. Amikor pedig az asszírokat leigázták az egyiptomiak akkor egyiptomi megszállás alá került Szíria is viszont a Karkemisch melletti csata után a kaldeusok hódították meg az

országot. Amikor pedig 538-ban összeomlott a kaldeusok birodalma, akkor a perzsák hódították meg és Szíria felett egy perzsa satrapa uralkodott. Érdekes, hogy az asszírok, kaldeusok, perzsák között is az arameus volt a hivatalos nyelv és elnyomott minden más szemita dialektust, sőt még a régi babilóniai nyelvet is.

Az Issus melletti 333-ban lezajló csata után Szíria a macedónok kezébe került és amikor 301-ben Nagy Sándor felosztotta országát. Seleucus Nicator-nak adta, a déli részt pedig a Libanon alját. Palesztina egy részével a ptolemeusok kapták. Súlyos harcok dúltak ezután is a szírek földjén, a seleucidok és ptolemeusok között. III. Antiochus alatt (200 körül) Délszíriát és Palesztinát végleg meghódították a seleucidák.

83-ban Tigranes örménykirály hódította meg, 65-ben pedig a rómaiak kezébe került, Pompejus uralkodása alatt. Ezután római tartomány lett és római kormányzó kormányozta. Ekkor Antiochia volt a fővárosa. A II. évszázadban Kr. után, terjedt el a kereszténység Szíriában és a 4., 5. és 6. században az egyházi harcokban élénk részt vettek.

634-ben az arabok hódították meg és magvát képezték az Omajjadok birodalmának. Később egyszerű provincia lett és jelentőségét csak a XI. században kapott a Seleukok alatt. 1099-ben pedig a keresztes hadjáratok alatt a keresztes, vitézek hódították meg, később meg egyes török törzsek és uralkodók marakodtak rajta. Mongolok és mamelukok is harcoltak érte, végül a XVI. században kebelezték be birodalmukba az ozmánok, vagyis a törökök.

A zsidók letelepedése Szíriában

Ósidők óta laktak Szíriában zsidók, de csak a seleucidák idején jutottak jelentőséghez. Antiochiába nagyobb hitközségük volt. Ez a Antiochia az Orontes mellett terült el »amelyet I. Nicator király építtetett és apja nevének tiszteletére nevezte így el. Hoscyrn évéki: volt a seleucita királyok uralkodási székvárosa. Állítólag a királyok maguk hívták oda a zsidókat letelepedésre és teljesjogú polgárok lettek. A városnak óriási vonzóereje volt a jeruzsálemi hellenista érzelmű zsidósága számára, akik 175-ben Jason főpap ideje alatt polgárjogot is kértek Antiochiában. IV. Antiochus alatt elnyomásban volt részük, de a későbbi királyok jóvátették ezt és még a templom szent edényeit is visszaszolgáltatták. Ezeket azután az antiochiai zsinagógában be is állították. A rendes időszámítás előtti 145-ben II. Demetrius király alatt felkelés volt és akkor a hasmoneus főpapok 3000 emberrel segítségére siettek és le is törték a lázadást. 63-ban bekebelezték Antiochiát a római birodalomba és akkor megadták a zsidóknak is a polgárjogokat. A zsidók száma tekintélyes volt ebben az időben. Szíriában. Sok pogány is áttért akkor a zsidó hitre és szaporította a prozeliták számát. I. Heródes különösen sokat tett a város érdekében. A hitközségek szervezete azonos volt az alexandriai zsidó hitközség szervezetével. Volt egy „vének tanácsa” és egy városi helytartójuk, akit „etnarch”-nak neveztek. Az első században a zsidógyűlés erősen lábra kapott a városban. Viszont amikor 66-ban óriási zsidómészárlások voltak Szíriában, Antiochia lakosait jórészt megkímélték ettől. De később egy Antiochus nevű renegát idején sokat szenvedtek. (Ez Antiochus Epiphanest akarta utá-

nozni, de csak karikkírozta.) Amikor Titus 70-ben Jeruzsálem meghódítása után elfoglalta Antiochiát is, nem fogadta el az ottlakók ama ajánlatát, hogy onnan kiűzze a zsidókat. Ezután kezdődött virágzani a kereszténység ebben a városban és fontos támaszpontja lett a kereszténységnek, amit az is bizonyít, hogy ott ma is híres és régi patriarchátus létezik. Amióta azonban az arabok meghódították, 636-ban, azóta a zsidóság jelentősége erősen lecsökkent és ma sem játszanak fontos szerepet.

Az antiochiai asszonyok közül sokan vettek fel zsidó szokásokat az idők folyamán. Ez ellen írt is Johannes Chrisostomus hat beszédet a zsidók ellen, illetőleg azok ellen, akik felveszik a zsidók szokásait. Annyira hívei lettek a zsidóságnak, hogy amikor a zsidók jogait egyes uralkodók megnyirbálni igyekeztek, akkor több ízben erős utcai harcokra került a sor, a lakosság és a hatóságok között.

Az arabok hódítása után a szíriai városi zsidó lakosság folyton csökkenni de nem üldözték tovább őket. Csak fejadót kellett fizessenek, különben nyugodtan lehettek az országban. Az Abbaszidok alatt erősen visszafejlődött az ország, úgyannya, hogy a izsidók is elvándoroltak onnan. A török-arab uralom óta legnagyobb két hitközség az aleppói és damaszkuszi volt. Kisebbségek léteztek Ilióban, Tripolisban és más városokban. Még a VIII. században a szíriai zsidóság körében nagy erjedés folyt, ekkor karátia szekták is alakultak, melyek később visszafejlődtek. Szíria zsidósága különben soha nem gyakorolt nagyobb befolyást az általános zsidó sorsra.

Az arab török uralom idején és a legújabb korban

Aleppo 1200 körül, Josef ben Juda ihn Akinin lakhelye volt, aki kiváló tanítványa volt Maimonidesnek, Tudelai Benjamin 1500 zsidót talált ott, akik élén három zsidó tudós állott. A középkorban és újkorban az aleppói zsidók élénk összeköttetésben állottak az indiai zsidókkal. A XVI. és XVIII. században is sok tudós élt ott, akik közül említésre méltóak: Méir Anasikon, Salomon Horostras, Ábrahám ben Assir, Szíriában a sabbatianus szekta is igen elterjedt volt. A XIX. században ismert rabbi volt Abulafia Izsák, Damaszkusznak nagy és szomorú jelensége volt a múlt században, pontosan 1840-ben, a híres damaszkuszi vérvád idején, mely lázba hozta a világ zsidóságát.

* * *

A világháború befejezéséig Szíriához tartozott Palesztina is, amelyet önállóan először a Balfour-deklaráció említett, amely alapja lett a Palesztina mandátumnak. A török uralom alatt Beirut viljethez tartozott Palesztina, vagyis egyrésze ide, másrésze a jeruzsálemi muttesariflikhez. 1916-ban állapotott meg Franciaország és Anglia, az úgynevezett Sykas-Picot szerződésben s ennek alapján osztották fel a török tartományt két részre. 1920-ban a san-remói konferencián állapotok meg abban, hogy Franciaország lesz a mandatárius hatalom Szíriában. Amikor Feisal emir 1920-ban erőszakkal a két állam királya akart lenni, a franciák ezt fegyveres erővel törték le. A végleges határokat 1922-ben, illetőleg 1924-ben húzták meg Szíria és Palesztina között. Ezek mind: Irak, Szíria és Palesztina, úgynevezett „A” mandátum-területek voltak, amelyeknél a cél az volt, hogy önállóságra neveljék az ott-

lakó népeket, melyek végül önállóságot kell kapjanak. Jelenleg 3 millió lakosa van Szíriának és négy kerületre oszlik. Az egyik, a főleg keresztényekből álló Libanon, amelynek eléggé erős autonómiája van. A nemzeti érzelmű szíriaiak, teljes önállóságot követeltek évek óta, amelyet most az angol vezetők meg is ígértek nekik. Állandó harc dúlt Szíriában eddig is, a bennszülöttek uralkodó osztályok és a megszálló francia hatóságok között, mert mindig nagyobb és nagyobb autonómiát követeltek. 1925-ben formális felkelés is volt, az úgynevezett drúz-felkelés, amikor is erősen bombázták Damaszkuszt. 1930-ban a francia főkormányzó új alkotmányt adott és újabb megállapodás létesült a szír parlament és franciák között, de ennek életbelépését minden alkalommal szabotálták a franciák.

A szíriai és palesztinai arabok mindenkor szórós kapcsolatot tartottak fenn és a zsidók által drága pénzen megvett földbirtokok ellenértékét is sokszor szíriai földbirtokokba fektették a palesztinai nagybirtokosok. A palesztinai arabok egyidőben kinyilatkoztatták, hogy egy országban akarnak lakni szíriai testvéreikkel. Ennek a szír-palesztinai arab komiténak központja Kairóban volt, de Genfben is tartottak expoizturát, amíg a háborús események teljesen meg nem változtatták ezt a helyzetet.

Ma harcok dúlnak a véráztatta szíriai földön, amelynek a bibliai idők óta jelentősége van. Angol és francia csapatok harcolnak egymás ellen, sőt franciák állanak szemben franciákkal is.

MEZUZA AZ ÉRSEKI PALOTA KAPUJÁN

Berliner „Ans dem Leben der deutschen Juden im Mittelalter”-jében olvasható:

A babona varázserőt tulajdonított a zsidóknak. Velük áldották meg a gabonaföldeket, próbálták befolyásolni az időjárást, velük Írttak amuletteket. A kiköltésre szánt tojásokat a parasztok zsidók sapkájába göngyölték. Sok vidéken maceszt őriztek a házakban, mert azt tartották, hogy megvéd a tűzvész ellen. A zsidók a maguk részéről persze rajta voltak, hogy megerősítsék a természetfeletti erejükbe vetett hitet. Így egy kis nyugalmat biztosítottak maguknak. A zsidó moralisták viszont rossz néven vették ezeket a mesterkedéseket és a Széfer Chaszidim megfenyegeti azokat, akik üzük: aki angyalokat, vagy szellemeket idéz, vagy egyéb titkos varázslattal foglalkozik, nem fog jó véget érni!

Erősen keresték a német középkorban a zsidó orvosokat. Városi szolgálatba állították, minden adó alól mentesítették őket. Gyakran megtörtént, hogy magasrangú papok zsidó udvari orvost tartottak, nem törődve a zsinati döntésekkel, amik szigorúan tilalmazták ezt. És mert gyakran a rabbi volt az orvos, a közhit általában orvosi készségeket tulajdonított a rabbiknak. Magasrangú keresztény betegek a rabbiért szalasztattak, ha veszedelmesnek érezték a bajukat, vagy a haláltól tartottak. Például bort kértek tőle abban a hitben, hogy a rabbi bora életelixir. Sőt megesett, hogy a salzburgi érsek üzent a rabbinak és zsidó ritus szerint készült „aajtófélfá-felírást” vulgo: mezuzát instállt tőle a palotája számára, mert ez bizvást megóvjá minden bajtól...

Velence legnagyobb hősének szarkofágjánál

Zsidó volt, amikor megszületett és zsidó volt, amikor a száműzetésben örök álmra hunyta le szemeit Szent Márk köztársaságának legnagyobb szabadsághőse, a negyvennyolcas diktátor: DANIELE MAKIN. Ércből öntött szobor hirdeti emlékét a téren, amelyet róla neveztek el és földi maradványai a székesegyház falai mellett, a Piazzette dei Leoni-n nyugszanak, díszes szarkofágban...

Számomra rejtély volt, valahányszor a szárnyas oroszlán egykori birodalmában, a lagúnák városában, Veneziában jártam, hogy miért jutott Daniele Manin bronz szarkofágja a Piazza dei Leoni-n, a bíboros-patriarcha palotája mellett a székesegyház oldalára.

Mi az oka annak, hogy az utcán temették el Venezia legnagyobb hőst. A lagúnák városának egyik legszebb terén: Szent Márk székesegyházának báloldali, negyedik árkádjá elé!

A dogék és a hadvezérek, a tengerek urának bölcsei és vitézei a székesegyházak oldalhajóiban és a kriptákban, vagy a szigetre épült temetőben várják az örök feltámadást, Manin, sir ja az egyetlen, amely Venezia egyik legszebb terén áll.

Nincsen a templomban, amelynek ormán Bizánc négy lovaszobra hirdeti Venezia egykori hatalmát, de a székesegyházból hozták ki a márványt, amelyre a hős nevet vésték. Luigi Borio készítette el Manin szarkofágját, patina vonja be a nemes bronzot és ha megszólal a déli harangszó, szelíd galambok pihennek meg rajta.

Ezen a szarkofágon nincsen kereszt...

Tetejére a fasció jelvényét, ugyancsak bronzból kovácsolva illesztették a Duce parancsára. Az olasz trikolor szalagja omlik alá a babérkoszorúról, amely mindig friss a Manin érc-koporsóján.

Nem messze innen, közvetlenül a Canale Grande mellett van a Campe Manin. Egykoron Campo di San Paternian volt a neve a térnek ,ahol Manin ércbe öntött alakja hirdeti Venezia legnagyobb hősének soha el nem múlt emlékét.

És annál a székesegyháznál, amelyben fából faragott reliefek, alattuk héber felírásokkal szólnak Mózes csodatetteiről, és amelynek S. Moisé templom, a neve, kezdődik a Via 22 Marzo. Ezen az utcán keresztül özönlött a nép 1848 márciusának huszonkettedikén a Piazza San Mar cor a, ahol Manin a szabadságot proklamálta...

Velence története két Manint ismer: az egyik, Francesco, utolsó dogeja volt a köztársaságnak és 1797 májusában ő adta át Napóleonnak a várost. A másik: a Napóleont követő osztrák uralom ellen lázadt fel akkor, amikor Párizsban barrikádokat

hordott össze a boulevardok köveiből a nép, Bécsben Kossuth Lajos szólott az emberekhez és Pesten a múzeum oszlopának talapzatáról Petőfi szavalta el a Nemzeti dalt...

Az egyik: Francesco Manin, az utolsó dogé, régi patricius családnak volt a sarja. A familia palazzója megvan ma is, büszke címer rozsdásodik a kapun és aranyos oszlopok emlékeznek az időre, amikor címeres gondolák himbálták magukat a kanális hullámain. A másiknak: fiskális volt az apja és fiskális volt maga is, az öregapát még Samuele Medina-nak hívták és az ősök gályákon jöttek el Hispániából, abban az évben, mikor Kristofore Colon Amerikát felfedezte és amikor az ég felé szállt az inkvizíciók máglyájának lángja. A két családnak egymáshoz nincsen más köze, csak annyi, hogy: mindakettő egy nagy férfiúval ajándékozta meg hazáját és mindkét férfiú elbukott a harcban...

A kettejük közül Daniele Manin, a zsidó volt a nagyobbik.

Hősenek tartja őt Itália és a neve élni fog addig, amíg Itália él...

* * *

Ha az idegen autóval érkezik meg Mestren keresztül Venéziába, minden városban és minden faluban, amelyen egykoron Velence lobogója lengett, átrobog az utcán, amelyen Daniele Manin nevét hirdetik a sarki házakon a táblák. Mestrebent márványba vésett aranyos betűk jelölik a házat, amelyben az „avvocato” dolgozott...

Ügyvéd volt az apja, akit Pietronak hívtak és Daniele Manin abban az évben születeti – 1804 május 13-án – amikor Velence szabadsága már a múltak emlékei közé tartozott. De friss volt még a, seb, a francia trikolor a Habsburgok kétféjű sasa váltotta fel az arzenálon és a zászlórúd akon, amelyek a, cinquecentoban kerültek ide hajókon Szíriából és büszkén állanak ma is Szent Márk terén, a campanule előtt. Tíz esztendő volt Manin, amikor Napóleont Szent Ilona szigetére száműzték a győzők és – amikor úgy látszott, hogy Venézia sorsa beteljesedett. Az apja és a nevelője a régi dicsőségről meséltek neki tavaszi estéken és a Campo di S. Paternian csöndes házában találkozott a félve érkezett honfiakkal, akik a Habsburgok ellen konspiráltak.

Tizenhét esztendő korában kitüntetéssel tette le a doktórátust a padovai egyetemen és amikor huszonegy esztendő fejjel feleségül vette Teresa Perissinottit, már megszáradt a rektor aláírása az ügyvédi diplomáján. Mestrebent nyitott irodát, de voltaképpen csak a politika, a városa sorsa érdekelte. Otthagytott asszonyt és gyereket, amikor 1831-ben Bolognában kitört a forradalom, harcolt ő is és lázasan követelte: Venézia küldje el nyomban az arzenál puskáit és ágyúit Bologna hősei számára.

Nyolc évvel később Milánóban találjuk: pénzcsoportot hoz össze, hogy megépítse Milánó és szülővárosa között a vasutat. Közel akarja hozni egymáshoz a két várost és csak a Lloyd Triestine igazgatójának ellenzésén bukott el a terv. Bécs félt a vasúttól, de Manintól még jobban.

Bécsből memorandumban követelte a cenzúra megszüntetését és a memorandumot sokezer honfitársa írta alá. Kilen-
cedik Piust azért ostromolta, hogy proklamálja Lombardo Ve-
nezicmak a pápai államhoz való csatolását és alkirályt nevez-
zen ki ide...

* * *

Az egységes Itália gondolata hevítette harminc esztendő-
vél Caveur győzelme előtt és börtönéből, ahova a kamarilla
cipeltette, szakasztott úgy szabadította ki Venezia népe 1848
március 17-én, mint ahogyan a pesti börtön kapuját megnyi-
tották a szabadságharc hősei az agg Táncsics Mihály előtt.

A szabadság szellője lengett Európaszerte mindenfelé,
amikor 1848 január 18-án Manint börtönbe vetette Bécs. A neve
ekkor már fogalom volt és képét viselték a kokárdákon Vene-
zia polgárai.

És két napnál a magyar szabadságharc hajnalhasadása
után fellázadt Venezia is a Habsburgok ellen. Megostromolták
a börtönt, amelynek szűk cellájában kenyerén és vizén, nehéz
bilincsekkel a kezén szenvedett Samuele Medina unokája. Va-
lóságos diadalmenetben hozták ki onnan Daniele Manint és
Zichy gróf, Venezia parancsnoka nem mert lövetni a népre.
A velencei márciusnak egyetlen halottja volt csak: Marnovich
őrnagy, ő volt a, lagúnák városának Hencije és Latour ja...

Március 22-én alakult men a nemzeti kormány és ennek
Daniele Manin lett a feje. Piémont, ahol a Savoyardok ural-
kodtak, a szabad Sváic és Ésvakamerika Uniója nyomban el-
ismerték a szabad Velencét. Ügy látszott: a dooek uralma tér
vissza és a szabaddá lett Veneziának a zsidó Manin volt az
első feje...

Július 3-ia a kormány elnöke, azontúl: diktátor.
Venecia Kossuth Lajosa...

Uralma rövidéletű volt.

Mindössz egy évig, egy hónapig és egy napig tartott-
Ausztria előbb Vicenzat, majd Padovát, Trevistot és Pal-
manovot foglalta vissza. A lagúnák városába nem mertek-
benni D'Axspré generális csapatai.

De: az áayuk helyett pusztítani kezdett az éhsés és a
sörtúznél rémesebb volt a kolera. Velencét mindenki cserben
hagyta. Se Anglia, se Franciaország, se Róma. se Toscana
nem feleltek a levelekre, amelyekben Manin, a diktátor segít-
séget kért. Az egyetlen, aki rokonézésről biztosította Venezia
szabadságának hőseit, a magyar kormányzó volt: Kossuth La-
jos levele most is ott van a Manin-ereklyék között, a királyi
palotában...

* * *

És ugyanazon a napon, amikor Görgey csapatai gúlákba
rakták a fegyvereket az orosz túlerő előtt a világosi síkon,
1849 augusztusának 13-ik napján, visszaadta hatalmát a nép-
nek, amelytől azt kapta, Velence egyetlen zsidó államfője, a
mestreo avvocato Daniele Manm...

Ezen a napon mondotta a Piazza San Marcon az azóta

szállóigévé vált mondást: „Nem én csaptalak be benneteket, engem csapott be a világ..”

Két héttel később a Plutonc fedélzetén elindult Corfu szigete felé. A Habsburgok csapatai diadalmasan masíroztak be Veneziába, amelyet nem a fegyverek hódítottak meg, hanem az éhség és a dőghalál...

Korfüből Parisba utazott Manin... A vagyon, amit magával vitt: húszezer líra volt. Apai örökségének csekély hányada ... Amit mint ügyvéd keresett, azt feláldozta a haza oltárán, mint diktátor nem vett fel egy centissime fizetést sem.

Önzetlenül szolgálta hazáját és szívesen vállalta érte a börtönt és a száműzetés szomorú napjait.

* * *

A Szent Márk templom főbejárata mellett, az árkádok alatt, a kapun innen, a falba erősítve, megrozsdásodott Mögen Dávid-ot vehet észre az idegen. Cesar bácsi, a magyarul is beszélő vezető, mindenkinek, aki kíváncsi rá, meg is mutatja azt a zsidó emblémát a katolikus székesegyházban. Azon a helyen van, ahol Manin hamvai nyugodtak ideiglenesen addig, amíg Luigi Borio bronzba nem, öntötte a szarkofágot.

A Góliátot legyőző Dávid pajzsának szimbóluma fejtette meg elsőnek nekem a rejtvényt, mely izgatott: 'valahányszor megindultan álltam meg Daniele Manin szarkofágja előtt,' a Piazzetta del Leonin, a székesegyház keleti falának negyedik árkádjá mellett...

Ez a pajzs – miniatűrben és aranyból amulettként hordják nyakukban Venezia zsidó asszonyai és leányai emberemlékezet óta – ez a pajzs magyarázza meg: a hite miatt nem kerülhetett Szent Márk templomának márványpadozata alá a szabadság zsidó vallású halhatatlan hőse. Nem is illette meg ez a hely. Zsidó embert nem szabad más felekezet templomában örök nyugalomra tenni.

A hálás Venezia azonban megbecsülte legnagyobb hősének hamvait.

Legszébb terén helyezte el a szarkofágot, amely a hamvakat rejt magában és március huszonkettedikén – ami Veneziának annyi, mint nekünk március idusa – ezrek és ezrek vándorolnak Daniele Manin sírjához, a Piazzetta dei Leonin. Idézük emlékét és idézik szavait is, amelyek izzottak hazája szeretetétől. Veneziának nincsen még polgára rajta kívül, aki a dogék városa tereinek egyikén várná a harsonák megszólalását és Daniele Manin az egyetlen, akinek régi paloták alkotta szabad térségen, a város kellős közepén, az orologia mellett, a székesegyház márványoszlopai előtt nyugszanak hamvai az örök feltámadásig...

Jób.

Jehudi Menuhin, a kiváló zsidó hegedűirtuóz, húsz millió pengőös honoráriumot utasított vissza.

Jehudi Menuhin kétségtelenül a legragyogóbb és legkivételesebb századunk csodagyermekai között. Joggal mondják róla, hogy „a tegnap varázslója, a ma géniusza, a holnap halhatatlanja”. A dicsőség, amely arany fűrtös homlokára szállt, hétéves korában, amikor a sanfranciscói filharmonikusok kíséretében Mozart hegedűkoncertjét adta elő – nem fogja elhagyni sohasem. Már most elképzeltetjük magunknak fehér hajjal, pályafutása alkonyán. Egészen bizonyos, hogy elegendő lesz akkor is néhány taktust játszania ahhoz, hogy hallgatóit extázisba hozza. Menuhinnek ugyanis megadatott a mágikus és elidegeníthetetlen ereje ahhoz, hogy mesteri módon tolmácsolja az emberiség legnagyobb muzikusainak üzenetét. Olyan adomány ez, amely nem vész el, csak az utolsó lélekzétvételnél.

Menuhin, minden idők egyik legnagyobb virtuóza, tudatában van értékének. Éppen ezért oly világosan és oly bölcsen néz szembe a valósággal, mint kevés művésze a világnak. A pénz nem játszik szerepet ennél a virtuóznál, aki kisgyermek korában öt-ezer dollárt kapott egy koncertért és évente nagyobb és nagyobb összegeket keresett. Három évvel ezelőtt nem nagyképűségből utasította el heves tiltakozással a Hollywoodból kapott hiperfantasztikus ajánlatot. A Metro-Goldwin-Mayer kétmillió dollárt ajánlott fel neki, ha megjelenik és eljátszik valamit, a „Synphony of six million” filmben.

Menuhin elutasította az ajánlatot, – Köztem és Hollywood között – mondotta – szakadék tátong, át nem hidalható összeférhetlenség. A muzika mestereinek tolmácsolásához elegendő egy hegedű és egy vonó. Sem a tánc, sem a jelmezek, sem a fény nem gazdagíthatják bármivel is Beethoven, Brahms vagy Mozart szonátait és koncertdarabjait. A többi muzikusok azt csinálnak, ami nekik tetszik. Én szabad akarok maradni művészetemben és nem függeni semilyen menedzsertől, vagy stúdió igazgatótól. A honorárium-kérdés számomra közömbös volt és az is marad.

Menuhin húsz éves volt, amikor ezt a húsz millió pengőöt jelentő ajánlatot visszautasította. Ez maga bizonyítja, hogy milyen kivételes csillagzat alatt született Jehudi Menuhin. Szülei Palesztinából származtak el Newyorkba, ahol Jehudi Menuhin 1917 január 22-én látta meg a napvilágot. Apja tanfelügyelő volt akkor. Hároméves korában a kis Jehudi egy játékhegedűből próbált dühösen hangokat kicsikarni. Mikor ez nem sikerül, nem nyugszik, amíg nem vesznek neki rendes hegedűt, amelyen egy ismeretlen, de határozott erő sugallatára játszani kezd. Hét éves korában debütál Sanfranciscoban hatezer néző előtt.

A szülők, az első sikerek után, Európába hozzák a gyermeket és a franciaországi Ville d'Avrayban telepednek meg. Hat évig tanul itt Jeaudi Memito, a világhíű román mester, George Enescu irányítása mellett. 1928-ban a Menuhin-család Sinaiában töltötte a nyarat. Jehudi Menuhin Enescu vendége volt, akihez meleg atyai barátság fűzte.

A család néhány éve már Amerikában él, Kaliforniában, Sanfranciscóiól 55 kilométernyire nagykiterjedésű birtokot vásároltak a hegyvidéken. Sport, tanulás és gyakorlás tölti ki Jehudi Menuhin idejét. A fiatal művész a maga gyönyörűségére játszik itt. Nővérei kísérik zongorán, akik maguk is kiváló zenészek. A családfő rendkívül értelmesen és észszerűen irányította gyermekeinek nevelését. Sem az apai szeretet, sem fiának páratlan tehetsége nem vakították el nevelő munkájában, amelynek gyümölcse nem maradhatott el. A család egyébként is példás benső életet él, szerény, anyagi helyzetük mögött messzi elmaradó keretek között. Jehudi Menuhint turnéi során valamennyien elkísérik.

A virtuóz háromévi koncertezés után egy évre mindig visszavonul. Elvonul a világtól, olvas, szórakozik és főleg gyakorol. Tizenkét hónapon át tanul, amíg ismét megjelenik a közönségelőtt.

Érdeemes feleleveníteni egy epizódot életéből, amely jellemző rá. Három évvel ezelőtt történt. Jehudi Menuhin Enescuval egy Schuman kiadatlan koncert tételét gyakorolta, amikor apját – aki részben impresszáriója is – telefonhoz hívták. György angol király és felesége szeretnék volna meghallgatni Jehudi Menuhint és kérték, ebédeljen az angol királyi udvarnál, családjával együtt, hogy aztán egy udvari hangverseny keretében játssza el Schumant azok előtt, akik a behirdetett koncertre nem kaptak már jegyet. Amikor apja közölte vele az előkelő meghívást, Jehudi Menuhin így válaszolt:

– Tudod jól apám, hogy nem szeretek más keretben játszani, mint a koncertteremben. Köszönd meg a meghívást, de hártsd el.

Mert Jehudi Menuhinban nincsen tüzelő vágy a dicsőség, a pénz és a becsvágy után, nem rohan olyan fantomokért amelyekért az emberek százezrei életüket áldozzák. Kiegyensúlyozott igazi művész-lélek ez a hatalmas zsidó zseni, akiről mostanában, nem hallunk napi-híreket, de tudjuk, hogy él, dolgozik és még: sokat fog hallatni magáról a művészet megszentelt csarnokaiban.

PALESZTINA GAZDASÁGA

A palesztinai textilipar újabb üzemekkel gyarapodott. Megalakult az „Argeman” textilfestő üzem, mely 75 munkással dolgozik, ugyancsak az újabb textilüzemek közé sorozható az „Aritz” szövetgyár. – A „Taya” kozmetikai laboratórium 30 országgal tart fenn exportkapcsolatokat. Az eddig Franciaországban készített citromolaj kozmetikai szereket most már Palesztinában is előállítják. A citromolaj sajtolása a múltban csak Olaszországban, volt meghonosítva. Ez az iparág ma fontos szerephez jutott a palesztinai termelésben. A kolóniákon mintegy 250 olajprés működik. Minden egyes prés két munkást foglalkoztat, – A newyorki „Spinx Chemical Works” cég, mely Amerikában több, mint 50 éve dolgozik és 10.000 munkást foglalkoztat, kozmetikai és toaletté-cikkek gyártására, fióközemet létesített Tel-Avivban. – Az „Assin” vegyszerüzem közösen a „Paca”-val vitamin készítmények gyártására rendezkedett be. Az előállítás alapjául szolgáló vegyi eljárást dr. Chaim Weizman dolgozta ki.